

Юрій Ячейкін

Юрій Ячейкін

ВІЙНА ТРОЯНД

ВІЙНА ТРОЯНД

ВІЙНА ТРОЯНД

*(рекомендовано для читання під партою)

Юрій ЯЧЕЙКІН

ВІЙНА ТРОЯНД

ЗЕЛЕНИЙ
• ПЕС •

Київ – 2005

УДК 821.161.2–311–3
ББК 84.4 УКР6–44
Я 95

ЯЧЕЙКІН, Юрій
Я 95 Війна Троянд: Роман. —
К.: Джерела М, 2005. — 192 с.
ISBN 966-365-006-0

Ще за сотні років до народження Генріха на королівську родину впало прокляття...

Так починаються казки. А в реальному королівському житті змови, інтриги й заколоти чатують на кожному кроці, зрада дихає в спину і гострить мечі. Тут уже не до старовинних пророцтв. Однак прокляття теж не спить, прокляття має власну волю і терпляче очікує слушної нагоди...

Роман Юрія Ячейкіна “Війна Троянд” є продовженням історії з книжки “Друге бажання королеви”. Тепер перед молодою королевою постає складне питання: як втримати корону, державу й саме життя?

Юрій Ячейкін знає відповідь. А ти?

ББК 84.4 УКР6–44

© Ячейкін Ю., 2005
© ТОВ «Джерела М»,
художнє оформлення,
оригінал-макет, виключна
ліцензія на видання, 2005

ISBN 966–365–006–0

Розділ 1

БОЖИЙ СУД НА ЧІПСАЙДІ

Двобій між ремісником-зброярем та його підмайстром Пітером Даєм мав відбутися на просторому майдані Чіпсайд у центрі Сіті, аби виявити, хто з них брехло, а хто каже правду. Неподалік знаходився Темпль – колишня лондонська резиденція і господа лицарів ордену тампільєрів, де нині містилося кілька іннів¹. Тут же височіла будівля головного міського суду Олд-Бейлі, в якому розглядалися карні справи городян. Поряд тулилася кримінальна в'язниця для злодюг та шахраїв Нью-Гейт. Але що найперше впадало в око, то це «ньюгейтська наречена» – велика шибениця з довгим попереком на кількох стояках, на якій завжди теліпалося щонайменше дюжина «женишків», густо вимазаних дьогтем та смолою, щоб менше смерділи.

Та якщо підняти очі, усе навкруг заступало величне громаддя собору Святого Павла, який ніби причавив місто. Здавалося, все Сіті з його церквами, крамничками, конторами міняйл та лихварів, корчмами і житлами, риночками і Скотланд-ярдом – лише мир-

¹ Школи, в яких вивчали судові закони.

шава прибудова до тієї архітектурної візії. «Павло» із його велетенським куполом-шоломом, із якого здіймалася ще й дзвіниця, громадився, немов морський фрегат серед дрібних річкових човнів.

Божий суд у Чіпсайді прямо Річарда Йорка не зачіпав, хоч, зрештою, йшлося саме про нього. Набагато гірше було, що надто передчасно сплигло самозване ім'я Джона Мортімера: до травня наступного року, коли призначено виступ, ще далеченько! На щастя, теперішній король мудрий, як розумник із Готема². Однак вибір лорда-маршала (нікуди правди діти!) зроблено вдало. Томас Кліффорд із тих спритників, що й Темзу годні підпалити. От Едмунд Сомерсет не становить особливої небезпеки: його спокушає можливість в'юнитися коло молоденької та гарненької королеви. Сього він таки досяг, а тому й бундючиться, як пес із двома хвостами. А граф Ріверс, колись просто констебль Вудвіль? Цей пнеться у придворні персони. А сам до одруження з леді Жанеттою, вдовою герцога Бедфорда, якщо й мав блиск, то на вилощених ліктях. Зрештою, усі вони – дрібнорідні – отакі собі опецьки...

Але ж Кліффорд! Ач, як хвацько ухопився за обмовку про старі лати! І за те, що їх чистили потайки – на горищі. Саме на них лорд-маршал загострив увагу! Куди лати поділися? Відповіді нема. Але підозра затліла, як скрутень до порохової бочки. Підозра – це тисячокий Аргус³. Вона чатує та вичікує! Зараз найліпше було б податися кудись подалі та тихесенько перечекати бучу. Зник з очей – і з думок геть! Але ж Йоркові не схватися в тіні, бо Великдень і в шпа-

² Місто дурнів в англійському фольклорі.

³ Міфологічний вартовий пес.

рину видно. Може, відкласти бунтівну відправу? Е, ні! Вулиця «Якось колись» веде до пристанку «Ніколи». Проте важко мати щодня два обличчя під одним капелюхом...

Хіба щось втрачено? Адже про найголовніше – хто ховається під ім'ям Джона Мортімера – не дізналися. Про це відомо лише трьом – йому, Ричарду Плантагенету, і обом Невілям, герцогові Солсбері та графові Уоріку. Хто викаже? Це виключено...

Королівське подружжя разом із почтом розмістилися на високому, грубо збитому дерев'яному помості. Стільці було принесено тільки для Генріха та Маргарити, решта стовбичила на ногах. Лорди, що не потрапили на поміст, опинилися у більш вигідному становищі: вони сиділи верхи на конях. Люду на «Божий суд» збіглося тьма-тьмуца, і вигляд вони мали непривабливий.

– Що за бридкі потвори ці городяни, – млосно зітхнула королева.

– А так! – підхопив Сомерсет. – До них і списом гидко торкнутися.

Мали певну рацію. Так само, як Вестмінстер з легкої руки кардинала Бофорта приголубив повій і полою сутани прикрив будинки розпусти, так собор Святого Павла став притулком для розбишак, нероб і дармоїдів. Усі тут були безгрішні. Індульгенції знімали провину і з грабіжника, і з горлоріза. Щоправда, злодюги й патери дуже шкодували, що на суді в Олд-Бейлі індульгенції не мали юридичної сили, інакше вони могли б правити за них добрі гроші. Саме в ті часи, про які йдеться в цій повісті, виникло у народі саркастичне застереження: «Хто піде до Вестмінстера підшукати дружину, до собору Святого Павла найма-

ти слугу, а на Смітофілдський ярмарок купувати коня, той матиме розпусницю, шахрая та шкапу».

Майдан був багnistий, витолочений. Земля вже не вбирала осінні дощі, на площі розлилися брудні калюжі. Королівська рота під проводом капітана Метью Гоффа щільним чотирикутником відокремила ринг для двобою. Обом випало битися на герлигах. Хорнер і Дай готувалися до сутички по різних кутах, кожен у колі своїх прихильників та добровільних порадників. У гурті Томаса Хорнера жваво ходило по руках барильце з міцним питвом, до якого він теж для хоробрості охоче прикладався. Пітер Дай зі свого кута з жахом спостерігав за цим рішучим готуванням.

Звідусіль долинали:

– Хлопці, пам'ятайте: у Божому суді кожен сам собі рятівник!..

– Кому випало вмерти на шибениці, того герлигою на переб'еш...

– Нечистому сумлінню й ката не треба...

– Не інакше, когось із них таки штовхнула біла рукавичка на брудній руці...

– Пітере, пошукай своє серце у черевиках!..

– Томасе, не можеш вкусити, то не вишкірюйся!..

– Та чого вони зволікають?

– Чекають, коли суддів дощ розжене...

– Та суддя ж на небі...

– Атож! З недосяжного трону не боязко карати...

– Та які з них бійкарі? Обидва одного цента варті, а нам на шилінг наобіцяли...

– А все ж легко судити тому, кого самого нема кому судити...

– Це ти про Господа?..

– Бог – на небесі, пан – на землі...

– Кулацюга – у них закон!..

А хтось уже зовсім нахабно проспівав:

*Коли Адам орав,
А пряла Єва,
Де ж тоді росло
Родовідне древо?*

Готування справді затяглося. Час було починати, бо від зухвалих вигуків уже явно тхнуло крамольним душком. І хоч «ньюгейтська наречена» у своїх згубних обіймах могла удавити одразу три десятки «женишків», та всіх не перевішати. А втім, капітан Метью Гофф раз у раз насторожено позирав у бік помосту: чи не буде наказу хапати найбільш злязаних галасунів?

– Чи скоро? – вкінець знувдився король.

– Усе готово, ваша величносте, – мовив лорд-маршал. – Зараз почнемо, – і він підняв угору жезл.

Герольди засурмили. Томаса Хорнея і Пітера Дая виштовхнули на ринг, шеренги вояків за їхніми спинами зімкнулися. Побуряковілий від питва зброяр одразу посунув уперед, п'яно затинаючись щокроку. Його підмайстер лякливо затрусився і спробував чкурнути геть, та стусани варти не дали йому це зробити.

«Це буде борюкання п'яниці з тхором», – з відразою подумав Томас Кліффорд. Він уже пожалкував, що нарадив цей безглуздий «Божий суд». Чогось божеського від цього жалюгідного видовища годі було чекати.

Хиткий на ході зброяр Хорнер кумедно й недоладно вимахував ґерлигою. Він почував у собі таку могуть, що аж земля під ним хиталася. Зблідлий під-

майстер стовпом зачляк на місці і заворожено дивився на Хорнера, як кролик на удава.

– Зараз увіб'ю у твій порожній баняк істину! – п'яно горлав зброяр. – Я тобі нагадаю заповідь Господню «не бреш!»! Знатимеш, хто справжній король, а хто несправжній!

– Що він верзе? – обурився Генріх.

– Ти сам казав, що справжній спадкоємець корони – Ричард Йорк! – зойкнув Пітер.

– Для чого влаштували цей суд? – невдоволено мовила Маргарита. – Щоб ці два покидьки патякали казна-що?

– Мовчи, гнидо! – на повен голос ревнув Хорнер.

Ясно, що він мав на увазі Пітера, а не королеву. Проте у натовпі розлігся регіт. Хтось радісно проголосив:

– Коли схочеш пса побити, скажеш, що він і казна зжер!

– Людоньки добрі! – розгублено заскиглив Пітер. – Змилуйтеся! Він же мене і справді приб'є!

Той же веселий голос умить відгукнувся:

– Щоб дізнатися який пудинг на смак, треба його з'їсти!

Нарешті зброяр доплентався до остовпілого Пітера. Він схопив свою довбеньку обіруч і змахнув нею над головою, явно заміряючись одним ударом увігнати суперника в майдан, як цвях.

– Ух! – хукнув звитяжний Томас.

Підмайстер сахнувся. Зброяр не влучив і з маху гепнувся долілиць слідом за своєю замашною герлигою. Пітер теж не встояв, послизнувся і впав на Хорнера. Вони обидва згубили свою дерев'яну зброю і тепер, рохкаючи, як свині, борсалися в багні.

Усе той же дотепник з натовпу радісно прокоментував:

– «Ото куряву ми збили!» – сказала муха колесам...

– Чи не ліпше повісити їх обох? – з відразою мовила Маргарита. – На небесах Господь швидше розбереться...

– Мабуть, так воно і буде, – розсудливо проказав лорд-маршал. – Орданансом про Божий суд передбачено, що коли суперники лишаються живими, то смертній карі підлягають обидва.

– Чого ж ми зволікаємо? – щиро здивувалася королева.

Сер Томас статечно відповів:

– Хтозна, може, котрийсь із них задушить суперника голіруч. Це дозволено. Отже, треба трохи зачекати. Усе слід робити згідно із законом. Не конче кицьку в сметані топити.

– Ну, хіба так...

Але тепер обурився сам король:

– Чи нам нема, як згаяти час? З бунтівної Ірландії прибув гінець. Там знову бряжчать мечі, місцеві лорди гучно волають про збройну допомогу. Треба хутчіш згасити пожежу, поки не лишилося саме попелище. Маємо негайно слати військо з регентом на чолі або навіть намісником з королівськими повноваженнями. Але кого? Ось питання! А ми тут...

Верховний камергер Едмунд Бофорт, герцог Сомерсет, нахилився до вухка королеви, що рожевіло з-під хутрянного капелюшка, і гаряче зашепотів:

– Добра нагода! Кусючого пса слід тримати на короткому смику або нацькувати на ворога. Навіщо нам у Лондоні весь час боязко озиратися на непевного Йорка? Ліпше відправити його подалі! Нехай забира-

ється разом з обома Невілями! Недарма кажуть: хатній чорт – святий на чужині...

Маргарита з вдячною прихильністю поглянула на кмітливого Едмунда.

– Мій володарю, – голосно, щоб усі чули, мовила вона до короля, – мені оповідали, як добре колись навів лад в Ірландії сер Ричард, герцог Йорк. Йому там знайомі всі шляхи та стежини. Англійці, що живуть у тамтешніх землях, герцога люблять і поважають. То чому б нам не призначити Ричарда Йорка намісником Ірландії?

Генріх зрадив.

– Хай буде так! – охоче й поспішно, аби ніхто не встиг заперечити, схвалив він, піднімаючись з місця. – А з тими двома кінчайте, як хочете, – байдуже махнув він рукою.

Зброяр та його підмайстер досі борсалися у багнюці, не підозрюючи, що вже обидва заручені з «нюгейтською нареченою»...

– Я вдячний, мій володарю, за довіру, – озвався дещо розгублений від цієї приємної несподіванки сер Ричард, – і завтра ж вирушаю у Бристоль. Там я призначаю місце збору війська.

– Гадаю, – мило всміхнулася йому Маргарита, – намісника Ірландії підтримають своїми дружинами хоробрі лорди. І приклад подадуть відважні Невілі, які уславили свою зброю в багатьох битвах.

– Так, Невілі підуть за Йорком, – запевнив герцог Солсбері. – А то мій син Уорік скаржитися, що меч його у піхвах іржавіє.

Своєю хибною порадою недоумок Сомерсет розв'язав вузлик, що непокоїв Йорка. Він би і сам не міг дати ліпшої для себе підказки. Воістину, раз на

рік і дурень буває розумним. Бо дурень навіть не підозрює, що його затишний притулок «Тепер» може стати згрищем «Потім». Віднині Ричардові Йорку було надано право відкрито (а не потайки) збирати під свою руку англійське вояцтво. Розклад набору був розроблений парламентом і затверджений королем Едуардом Першим у Віндзорському Статуті. З того часу і понині він лишався незмінним.

Військовим міг стати кожен вільний від кріпосної залежності чоловік, якому минуло п'ятнадцять років і не перейшло за шістдесят. Вояцький статус кожного визначався його майновим цензом. Земельний володар з річним прибутком 15 фунтів зобов'язаний був мати коня в панцирі або в бойовій попоні, кольчугу, закритий сталевий шолом, спис, булаву або сокиру, меч і кинджал. Джентрі з достатком у 5 фунтів мусив прийти на безпанцирному коні, мати шкіряну куйфу з нашитими металевими пластинами, відкритий шолом, меч і кинджал. Якщо земельне володіння давало прибуток від 40 до 100 шилінгів, власник міг прийти піший, але з мечем, луком зі стрілами та кинджалом. Якщо річний достаток не сягав 40 шилінгів, задовольнялися алебардою або сокирою, а замість кинджала – ножем. Вільні йомени обмежувалися луком зі стрілами.

Інша справа – лендлорди, прибутки яких вимірювалися тисячами фунтів. Герцог мав право за власний кошт утримувати загін в 230 вершників у повному бойовому спорядженні. Граф очолював власну роту з 130 верхокінних вояків, віконт – з 84, барон – з 26 чоловік.

Герцогові Йорку сприяла ще та обставина, що він мав чотирьох малолітніх синів, над майоратами

яких здійснював повновладну опіку. Старшому – Едуарду⁴ – минуло чотирнадцять весен, молодшому – Ричарду⁵ – сім. Проте всі чотири сини вже мали графські титули і право збирати загін в 130 вершників, якими до їхнього повноліття володів батько-опікун. Відтак, тільки сам Йорк залюбки міг підняти панцирну залогу в 750 вершників. Якщо до неї додати заго-ни обох Невілів, це становитиме потугу в 1110 добре озброєних вояків. Але й це тільки верхокінний кі-стяк, який густо обросте піхотою.

Головне тут – здійснити набір чітко за Віндзорським Статутом, аби не виникало й найменшої підозри в підступних намірах. І цього буде цілком досить! Адже військо набирається з розрахунку на одного верхокінного – чотири піших. Отож, воїнство тільки Йорка з Невілями перевищить п'ятитисячну позначку. А це у десять разів більше палацевої роти, яка перебуває на утриманні корони.

Отже, до дії! Пацюк нахабнішає, якщо кіт боязкий!

⁴ Майбутній король Едуард IV.

⁵ Майбутній король Ричард III.

Розділ 2

АНОНІМНА ХРОНІКА

Востаннє герцог Йорк потайки зустрівся з Джеком Кедом на півшляху з Лондона до Бристоля – у загубленому в глибинці містечку Ньюбері. Аби ніхто не примітив таємничого прибульця, зустрілися вночі, коли навіть брехливі пси вгамовуються.

Кед був міцним чолов'ягою вояцької статури. Обличчя мав довгасте, з великим, суто британським носом і міцною, вперто випнутою щелепою. Очі – сірі, прозорі, розумні. Тонкогубий рот відмежовували від щік зі здоровим рум'янцем дві різкі, рішучі зморшки.

Зрозуміло, він був набагато молодший від передчасно зів'ялого в підвалі Тауера графа Марча, та це в замисленій авантюрі нічого не важило. Ніхто й не збирався переконувати, боцім він – справжній Джон Мортімер. Важило інше – розголос і балачки, пов'язані з цим уже дещо призабутим ім'ям. Право на престол – ось про що йшлося!

Зустріч відбулася у придорожній корчмі, на в'їзді до містечка. Йорка тут в обличчя теж ніхто не знав, а його скромний одяг та простий довгополий плащ, зручний у тривалих мандрах, не спонукали до зайвих

роздумів. Ричарда Йорка можна було б зараз прийняти щонайбільше за дрібнопомісного джентрі, що вирушив у путь у якихось особистих справах. А герцог Йорк – у місті, спить разом зі своїм вояцьким почтом на постоялому дворі. Ось так! Проте щось таки було в його погляді, бо корчмар, хвилинку повагавшись, накрив стіл дешевеньким кіддермінстерським килимом⁶, власноруч змішав у жбанчику гарячий ель з пивом і виставив два полив'яних кухлики з кришками. Коли корчмар упорався і вони лишилися вдвох, Ричард тихо запитав:

- Які настрої в Кенті?
- Люди злі на податки, – коротко відповів Кед.
- Скільки з тобою?
- Можу твердо розраховувати на п'ять сотень.
- Так мало?
- Для початку навіть багато.
- Зброю отримали?
- Так. І заховали надійно.
- Вистачить?
- Стане на всіх. Окрім того, кожен йомен має свій лук і стріли. Зброю одержить той, хто вміє нею володіти, решта обійдеться хоч би й загостреною жердиною.
- Розумно. Обіцяю, що всі молодиці вашого графства залишаться тобі. Я не буду провадити військовий набір у Кенті. Окрім того, твій виступ підтримають деякі кентські джентльмени. З тих, що зубожіли.
- Маю сумнів...
- За це вони взяли гроші під розписку. На випадок чого, їм обіцяно притулок і захист.

⁶ Столи тоді накривали килимами, а не скатертинами. На підлогу килими не клали. Кіддермінстерські килими були найдешевші.

– Тоді гаразд! Та нагадаю приказку: купив лисячу шкуру за три пенси, а хвоста продав за цілий шилінг...

– Боїшся зради?

– А хто не боїться?

– Зраду породжує поганий кінець, а не добрий початок...

– І все ж погана та процесія, в якій чорт несе свічку.

– Свічку нестимеш ти сам!

Ричард Йорк наблизив до себе Джека Кеда, що походив з містечка Ашборга в Кенті, ще давно, коли вперше «заміряв» Ірландію. Під час однієї битви невеличкий загін англійців охопила паніка. Вони подалися назад. Становище врятував зовсім молодий впертюх-воjak Джек Кед, який не зрушив з місця і самодин бився з нападниками-кернами⁷. Дерев'яний щит густо повтикали ворожі стріли, через що він нагадував їжака.

Потім Джек Кед неодноразово виявляв несхитну відданість дому Йорків, і справа Білої Троянди була його справою, ніби він уродився не в Кентрі, а в суворому Йоркшайрі.

Але що найбільше колись вразило Ричарда, це Кедова схожість з передчасно померлим у в'язниці графом Марчем. Він походив на графа обличчям, поставою і ходою, а головне – непохитним прагненням досягати мети. Спільники Джона Мортімера покаялися і дістали волю. Вояки побігли, а Кед лишився. Однакова вдача! От тільки з роками не вишло...

– Заведи бороду, – порадив Ричард.

⁷ Керн – легкоозброєний ірландський воїн.

– Для чого? – Кед провів долонею по чисто виголеному підборіддю.

– Борода додає років. Надто молодий ти як на Джона Мортімера.

– То й що?

– Його багато хто знав...

– Сер, ви самі казали, що це нічого не важить.

– Схожість не завадить. Адже тобі скрізь і в усіх випадках слід називатися цим ім'ям. Винятки неприпустимі. Ти – Джон Мортімер, граф Марч. І край!

– З бородою найлегше – до травня відросте. А от як діяти? За яким планом?

– Уже думаєш, як бути?

– Так! Ми повстанемо. А що далі?

– А про далі написано тут.

Ричард Йорк відгорнув полу плаща і зі шкіряної сумки на поясі витяг грубенький пергаментний зшиток.

– Що це? – з цікавістю запитав Кед.

– Копія з анонімної хроніки, складеної в Йорському аббатстві Діви Марії. Я наказав переписати хроніку, щоб віддати копію тобі. Чи пам'ятають у Kentі про повстання Уота Тайлера?

– Ще б пак! – засміявся Кед. – Досі шепочуться...

– А що ти знаєш про нього? – запитав Йорк.

Кед знизав широкими, дужими раменами:

– Та нічого, це було давно. Ще за часів короля Ричарда...

– ...поваленого Генріхом Болінброком, герцогом Ланкастером, – додав Йорк. – Так от, у хроніці написано, як діяв Уот Тайлер, поки його не вбили. Завваж, Кеде, він подався на переговори без варті...

– Я такої помилки не зроблю.

– Проїздом я побував у Блекхіді, колишній стоянці Тайлера під Лондоном. Це чудова місцевість для військового табору. Блекхід відрізає єдиний шлях з Лондона на південь. Він закриває Лондон-Брідж, як корок пляшку. Я бачив сам там залишки ровів та палісадів. Вважай, що вони виміряні і розмічені, їх легко поновити.

– Спочатку треба дійти...

– Дійдеш. Тайлер підняв повстання, коли королівське військо захрясло у Шотландії.

Зараз військо я поведу ще далі – за море, на Зелений Острів.

– Розумію.

– Відтак, гадаю, від хроніки тобі буде неабияка користь: Уот Тайлер теж починав з Кенту. Наслідуй його – і ти не помилишся. Його шляхи – твої шляхи!

Але у хроніці, до речі, сповненої лютої злоби до Уота Тайлера та його спільника Джона Болла, йшлося не тільки про шляхи, збройні сутички і табірні пристанища. У ній рясніло й таке:

«...І вказаний Уот та громади тримали два стяги і прапори, і прапорці, коли вони зверталися зі своєю петицією до короля. І вони вимагали, щоб жодна людина більше не була підневільною і не присягалася лендлордам і ніякої повинності не виконувала на користь жодному сеньйорові, але давала б податок по чотири пенси за акр орної землі, і щоб ніхто нікому не слугував примусово, а тільки за своєю доброю згодою та обопільною домовленістю». А впертюх Джек Кед знав грамоту...

– Дякую, сер, за турботи, – мовив він, беручи пергаментний зшиток. – Я уважно вивчу цей дороговказ.

І наперед присягаюся: моєю табірною стоянкою під Лондоном буде Блекхід.

– Але Тайлер увійшов і в Лондон...

– Увійду і я!

Ричард Йорк не вірив в успіх повстання. Заколот, який він готував руками Кеда, був йому лише однією зі сходинок до королівського трону. А набрід селян рано чи пізно лорди розметуть, як вітер сміття. Так було і так буде. До того ж, король нині має кількох добрих порадників, а надто лорда-маршала Томаса Кліффорда. І все ж повстання похитне престол. Король Генріх впаде, як впав король Ричард.

Проте якщо Джек Кед протримається хоча б місяць і особливо якщо його загонам пощастить вдертися в Сіті, це буде гучний успіх, що матиме неабиякі наслідки. Зрештою король тоді може покликати на допомогу самого Ричарда Йорка з його військом. І герцог не забариться...

Кедові він сказав:

– На випадок скрути пробирайся до мене, на Грін Айрін. Там ти станеш добрим королівським вояком Джеком Кедом!

Розділ 3

ТІНЬ УОТА ТАЙЛЕРА

У Блекхіді, у таборі повстанців, разом з травневим розмаєм бадьоро залунала бунтівна пісня, складена ще Джоном Боллом. Як і в чийх головах вона крилася до часу і вбереглася від забуття? Цього не відав ніхто.

*В ціні тепер гординя,
Гаман – за розум нині.
Нероби ходять в шані,
А люди мруть в омані.
Скажи, злодійству де кінець?
Панам де кара? Хай їм грець!
Гукни нелюдям-ворогам:
«Доволі крові пити вам!»
Повстань і бийся за свободу!
Хай сонце сяє для народу!*

І це була незаперечна істина:

*Сонце всім сяє однаково.
Проте небо не буває без хмар.
Не було б хмар, ми б і сонечком не тішились.*

Хроністів того часу вражає військовий лад у таборі Кеда. Не було випадків грабунків населення, по-

встанці за всі свої потреби платили дзвінкою монетою. Чутки про це швидко дійшли до лондонських гендлярів. Уночі Темзу перетинали човни з хлібом, овочами, рибою і м'ясом. Тауер рахував мечі, Сіті рахувало шилінги та пенси.

Звідки новоявлений Джон Мортімер мав гроші, щоб утримувати двадцятитисячну армію, що підступила до Лондона?

Відповіді й донині нема.

Можна лише робити певні вірогідні припущення про щедрю допомогу з боку значних і дуже зацікавлених осіб, які проте вважали за потрібне стояти осторонь подій і назавжди заховалися в тіні історії.

Ричард Йорк?

Але граф сповідував суто феодальний принцип – «війна годує війну». До того ж, на той час він уже півроку перебував у Ірландії, де встиг придушити не одне повстання, і не поспішав повертатися до Англії.

Хто ж тоді у переддень повстання надіслав кентським джентрі офіційні приписи «приєднатися до Джона Мортімера й усіляко сприяти йому»? До речі, деякі так і вчинили, тому в армії Кеда не бракувало офіцерів.

Іноді спливає думка: а чи не постачала Кеда грішми молода купецька буржуазія, яка вже тоді набирала сили і створювала перші промислові та гендлярські «компанії», але була, як і простолюди, позбавлена прав в урядуванні. Адже «загрібати жар чужими руками» у купецькій Англії стало згодом провідним правилом...

Першої ж ночі, коли повсталий люд отаборився у Блекхіді, запалали пожежі. Вони були вибіркові та точно визначені. Горіли дві боргові в'язниці в Саут-

урті – Маршалсі та Кінгз Бенг. Буяло полум'я у борделях Бенксайда, які належали кардиналу Бофорту, а по його смерті були перекуплені багатієм Малласом. Гинула у вогні господа лорда-карбника Сей-енд-Селла у Хайбері.

У палаці архієпископа кентерберійського Ламбеті, що також був збудований у Саутуорті, приховали сера Джона Рассела, єпископа Лінкольна. Його привели до корчми «Уайт харт»⁸ на шляху Боро-Хай-стріт. Вивіску з мордою білої коняки знали: її місце заступила відрубана голова кентського шерифа Джеймса Кроумера, котрий уславився диким свавіллям і нечуваною навіть за тих часів жорстокістю. Там ватаг повстанців вручив Джону Расселу петицію до короля. Єпископ на хресті присягнувся, що передасть.

Після того його відвели до в'їзду на Лондон-Брідж.

Джон Рассел кохався у старовинних хроніках, а надто таких популярних, як «Історія Англії» Томаса Уолсінгема і оповіді про Сторічну війну Джона Фройссата⁹, придворного історика часів Едуарда Третього та Ричарда Другого, які докладно описали Селянське повстання, тому він одразу зауважив: вимоги самозваного Джона Мортімера повністю, навіть дослівно, збігаються з вимогами Уота Тайлера. Відмінність полягала лише в іменах королів і придворних «поганих радників», на котрих перекладалися усі лиха в країні і які оголошувалися «зрадниками».

Якщо в петиції Уота Тайлера «поганими радниками» називалися лорд-протектор Джон Гент і архі-

⁸ „Білий кінь”.

⁹ Французький історик, більш відомий як Жан Фруассар.

єпископ Саймон Седбері, якого повстанцям вдалося скарати на горло, то нині «Джон Мортімер» жадав голів «зрадників» Едмунда Сомерсета і лорда-скарбника Сей-енд-Селла. В усьому іншому обидва послання були тотожні. Не виникало сумніву, що «Джон Мортімер» просто, не мудруючи лукаво і не шукаючи авторських лаврів, переписав петицію Уота Тайлера, зробивши необхідні заміни. Він навіть діяв так само, як Уот: зупинився табором у Блекхіді і вичікував, поступово навертаючи до себе городян Лондона. Уот Тайлер захопив лицаря Джона Ньютона і через нього передав королю свій грізний пергамент. А тепер така неприємна місія випала єпископові Джону Расселу. Мабуть, таки не дарма на гербі міста Лінкольна, де він очолює клір, хизується чорт...

Найперше послання новоявленого Джона Мортімера, як і петиція Уота Тайлера, засвідчувало любов і відданість особі короля. Це одразу застерігало, бо виглядало нісенітницею: справжній Джон Мортімер зазіхав на корону, за що й був покараний. Отож, ніякої «любові та відданості» у нього не могло бути. Було б логічно, якби «Джон Мортімер» звинуватив Ланкастерів в узурпації корони і вимагав відновлення «законних» династичних прав престолонаслідування. Однак на це у документі не було й найменшого натяку. Такі думки викликав надто зухвалий підпис – «Джон Мортімер, граф Марч».

«Що його спонукало прибрати собі ім'я Мортімера? – дивувався єпископ. – Щось тут не в'яжуться кінці...»

Далі висувалися вимоги про скасування всіх податків і поборів з трудового люду, повсюдну відміну кріпосного права, перерозподіл земельних угідь на

користь селян і заміну «поганих радників» лордів-грабіжників «доброчесними людьми з трудового народу».

Це був стислий виклад проповідей відлученого від церкви Джона Балла, про які так яскраво писав Джон Фройссарт:

«По неділях опісля меси, коли парафіяни починали розходитись, святенник цей часто приходив до церкви і проповідував таким чином: «Люди добрі, негарні діла кояться у нашій Англії, і не виправляться вони до того часу, поки все суще на землі і сама земля не стануть спільним надбанням і поки не буде в Англії ні кріпаків, ні панів, доки всі ми не об'єднаємося, а лендлорди зникнуть і вже не будуть більшими панами, аніж усі ми...»

* * *

Тим часом лорд-маршал Томас Кліффорд встиг стягнути до Лондона вояцтво з п'яти найближчих до столиці графств – Мідлсексу, Серрі, Герефорду та Бекінгемшайру. Це була значна панцирна сила, готова до рішучих дій. Чекали тільки більш певних вістей, ніж ті, що досі доходили до Тауера: у табір повстанців Едмунд Сомерсет під виглядом дрібних гендлярів послав кількох нишпорок.

Коли єпископ Джон Рассел дістався до Тауера і на негайному прийомі у короля повів мову про вимоги повстанців, новий фаворит королеви красунчик Едмунд Сомерсет нахабно обірвав його на півслові:

– Не гоже миропомазану Божему перемовлятися з нікчемними покидьками, які лише порох під його ногами. Навіщо нам слухати, про що ремигає двоноге бидло?

Єпископ образився від зневаги, що виявили і до нього самого.

– Людина – не кінь, – заперечив він, – хоч би й народилася у стайні. А чоловік, котрий наважився на-звати себе гучним ім'ям Джона Мортімера...

– Ми усе знаємо про того недолугого Джона! – знову безцеремонно урвав його верховний камергер. – Це дрібний ремісник Джек Кед з містечка Ашборг, якого за вояцьку вдачу наблизив до себе Ричард Йорк. Батько цього самозванця був муляром, а мати – повитухою. Його дружина – донька колісника. Чоловік давно з дому повівся, і вона пере вдома чуже шмаття, щоб заробити на кусень хліба. Ото й весь родовід новоявленого графа Марча, що приперся з ватагою таких же лайдаків, як сам. Ха, той Кед сам собі предок!

– Цих лайдаків двадцять тисяч...

– То й що? Невже можна припустити, що Джек Кед в'їде у Лондон на п'яному білому коні, бо зупинився у корчмі «Уайт харт»? Нісенітниця! І хіба можна хоч на мить уявити, щоб його величність король принизився до розмови з якимись смердючими мугирями? Єдина їм відповідь – карати! Смерть на шибеницях!

З неприхованим сумом у голосі королева Маргарита мовила:

– Хоробрий Сеффолк весь цей набрід розчавив би вмить. Без зайвих розмов...

Після народження спадкоємця корони – міцненького Еда, принца Уельського, вона розквітла такою приголомшливою вродою і налилася такою жагучою жіночою силою, що король мимоволі губився і нітився перед нею. Перед красунею-дружиною Генріх чомусь тепер почувався нікчемою, і це потайки гніти-

ло його неспокійну душу. Він відчував, що не вартий цієї розкішної жінки. Він боявся лишитися з нею наодинці і допізна затулював свій вечірній молебень у каплиці, бо перед її буйним життєдайним потягом, який ніби випромінювала вся її принадлива жіноча стать, Генріх відчував принизливу для нього неміч.

– Чи довго ти згадуватимеш свого Сеффолка? – тихо, аби ніхто не почув, запитав її Генріх.

– Завжди! – так само тихо, майже пошепки відказала Маргарита.

– Але чому? – пригнічено мовив Генріх. – Чим він заслужив таку довгу пам'ять?

– Своєю даремною смертю! – відповіла вона і жорстоко додала: – Це ти вбив його...

– Я тобі уже нічим не дорікаю... То що ж іще я маю зробити?

– Доведи, що ти – король! Годі базікати...

І король слухняно повторив у дещо пом'якшеному вигляді:

– Досить балачок, мілорди. Доручаю серу Хемфрі Стаффорду, герцогу Бекінгему, розчавити збіговисько у Блекхіді.

– Мій королю, – тоді звернувся до нього батько герцога, Джон Стаффорд, – у мене є ще один син – Вільям. Приділіть трохи монаршої ласки і йому. А то все – Хемфрі та Хемфрі... Прошу, призначте чоловічим загону мого сина Вільяма. Хай і він відзначиться перед короною.

Король безпорадно зиркнув на Маргариту. Вона ледь помітно схвально хитнула чарівною голівкою. Генріх випростався і велично мовив:

– Згода! Надаю таку милість серу Вільяму Стаффорду.

Розділ 4

КОРОК У «ПЛЯШКОВІЙ ШИЙЦІ»

Вранці наступного дня півтори тисячі вершників сотня за сотнею прогупотіли по кам'яній озії Лондон-Бріджу, перебираючись на південний берег фатер-Темзи¹⁰. Чолова сотня геть уся складалася з панцирних лицарів. Тріпотіли яскраві гербові прапорці. Хи-жо виблискували синюваті жала списів. Вільям Стаффорд у розкішних обладунках красувався попереду. Це була перша військова відправа, в якій йому надано честь вести у бій такий численний і сильний загін добірних вояків.

«Та чи буде бій?» – ось що його зараз найбільше непокоїло.

Патріарх Ной породив трьох синів. У кожного – своє життєве призначення: Сим – за всіх; Хам – щоб у поті чола свого гнув спину на всіх. То чи не повтікають хамові діти, ледь забачать блискучих джентльменів зі списками? Адже на двоноге бидло стало б і батогів...

Коли grimотлива вервечка доп'ялася до Блекхіда, побачила спорожнілий табір. Нікого. Тільки бездомні пси вештаються поміж палісадами, видираючи один у

¹⁰ Батечка Темзи.

одного кістки від з'їденої злиденним натовпом худоби. Проте бунтівники знялися з місця недавно, бо ще курилися пригаслі під попелом багаття.

– Таки повтікали!

Влучно мовлено: від одного бажання скриня повною не буде. Та у доброго коня короткі милі. Утікачі лишили виразні сліди. Витолочене возами і безліччю ніг чорне, мов пооране, місиво тяглося широкою смугою в бік Солсфідса. Уся каральна ватага, уже не дотримуючись ладу, ринула навздогін. Бо курява, що вівця збила, вовку не завада...

Невдовзі шлях запетляв поміж порослими густим чагарником горбами. Починалася дрімуча пуща. А путівець вужчав. Схили, що підступали з обох боків, усе крутішали. Ліс ніби зачаївся, нажаханий залізним громом.

Наближався найвужчий прохід між високими горбами, який віддавна здобув недвозначну назву – «Пляшкова шийка». Коли мисливці за бунтівниками галопом вдерлися до неї, нараз ззаду і попереду з гучним тріском попадали на шлях вправно підрубані могутні дерева, утворюючи своїми гіллястими кронами непрохідний для кінноти завал. «Пляшкова шийка» була вмить закоркована.

Радісне, тисячоголосе ревище гримнуло з лісу. З кущів на схилах густо піднялися лучники. Заляскали тятиви. Засвистіли стріли. Вершники опинилися на виду: їм ніде було сховатися. Воїни панічно заметушилися, коні іржали й ставали дибки. Під копитами уже стигли перші уколошкані карателі.

– Віддай щит! – переможно лунало звідусіль. – Віддай щит!¹¹

¹¹ Середньовічна формула пропозиції про здачу в полон.

Стаффорд у своїх розкішних посріблених з позолотою обладунках розпачливо крутився на місці та безладно вимахував мечем. У круту мить злоба засліпила його і відібрала розум. Отак по-дурному потрапити в пастку! Виявляється, кляті хамові діти і не думали тікати! Вони за всіма правилами, яким навчилися за Каналом, налаштували «французьке» бойовисько, в якому стріли йоменів завжди перемагають панські обладунки. Таки бідна ота миша, у котрої лише одна дірка. У королівської залого для втечі не лишилося жодної.

– Кеде, це Йорк тебе напоумив? – сварливо заволав Стаффорд. – Буде йому, як тобі! Смерть вам обом!

Одразу в щілини його забрала чвакнули дві стріли. Вільям Стаффорд з брязкотом гепнувся з коня на битий путівець. Його душа, ошукана грішною плоттю, без каяття поринула в пекло.

Прості вояки з тих, що не втратили здорового глузду, один по одному спритно зіскакували з коней і лягали на землю, виказуючи готовність віддатися на милість переможців. Інші теж хутко лягали – мертві. З чолової лицарської сотні не вберігся жоден – їх винищили до ноги. Лише нечислена ватага, що пленталася у хвості карального загону, була відрізана від нього завалом і тому не трапила до пастки. Вцілілі вершники повернули коней, шмагонули їх нагаями і вскач подалися на зворот, до Лондона, з лихою вісткою.

– До чого дожилися! – вибалушив очі наполоханий король. – Скрізь зрада! Якийсь нікому не знаний Джек Кед зазіхає на корону... Жах! І все це почалося, відколи вдалили доброго сера Хемфрі. Мого рідного дядька! Вб'ють і мене...

Цього разу Генріх не зволікав: він, мов навіжений, глухий до розважливих слів, подався до стайні з невеличким загоном та, можна сказати, з короною під пахвою, дременував до замку Кенілворт, що губився у незайманій пущі центральної Англії, північніше містечка Стратфорд, що на річці Ейвон. Перепудився король і побіг ховатися за горбами, за лісами та за синіми річками.

Це сталося так зненацька, що лорд-маршал Томас Кліффорд тільки й встиг повідомити про цю несподівану втечу королеву і теж подався слідом за монархом.

– Ганьба! – різонула Маргарита.

Королева негайно покликала до себе верховного камергера Едмунда Сомерсета та коменданта монаршої твердині сера Джефрі Скейлза. Вона сіла на трон і звідти проголосила:

– Я, королева Англії, разом зі спадкоємцем престолу, сином моїм Едуардом, принцом Уельським, вирушаю до абатства Сент-Олбенс. Там я скличу військо для придушення бунтівної черні. Лондон полишаю на самоврядування сера Сіті з олддерменами.

– Так наказав король? – запитав обережний Скейлз.

– Монарх втік, – з презирством мовила Маргарита. – Король не дав жодних розпоряджень. А час не жде! Тому віднині, поки не повернеться король, від імені престолоспадкоємця Едуарда наказувати му я! Я тут і вимагаю від кожного беззастережної покори.

– Слухаємо і охоче підкоряємося, ваша величність, – щиро підтримав її Сомерсет, до краю обурений тхорливою втечею державця.

– Хай буде так, – після деякого вагання погодився і Скейлз. Його теж прикро вразило, що король, не замислюючись про можливі наслідки, покинув напризволяще і родину, і столицю, і своїх вірних прибічників. У війську дезертирів вішають на першій-ліпшій гілляці...

– Сер Джефрі, – звернулася до нього королева, – я покладаю на тебе збереження Тауера. Зможеш?

Комендант зітхнув і відповів ухильно:

– Легко боронити лише ту фортецю, що не зазнала облоги...

Очі королеви гнівно зблиснули.

– Зможеш? – наполягла вона.

– Йес! – похопився Скейлз.

Він нараз відчув, що наступної миті з коменданта цілком може перетворитися на простого сержанта під вправною рукою капітана королівської роти Метью Гоффа.

– Коли що, – суворо проказала Маргарита, – не будь занадто впертим і погордливим. Виникне така необхідність, то пожертвуй чимось, але конче збережи Тауер! Пам'ятай: іноді жертва – рятунок, а не втрата. Я лишаю під твою опіку скарбницю і, звичайно, її охоронця – лорда Сей-енд-Селла...

Джефрі Скейлз хитнув головою, даючи знати, що утямив недомовлене. Не важко було збагнути, яку жертву йому дозволено кинути на кривавий олтар звитяги.

– Гуд! – коротко мовив він.

– Мілорде Сомерсет, – дещо пом'якшила голос Маргарита, звертаючись до верховного камергера. – Тобі наказую негайно лаштувати обоз. Я хочу, аби всі втямили: я з престолоспадкоємцем не тікаю. Ми подорожуємо до абатства Сент-Олбенс з нагоди святого

дня – різдва Джона Хрестителя¹². Гадаю, твоєї особистої варті нам вистачить.

– Так, – запевнив бравий Едмунд, – у мене зараз під рукою щось зо три десятки васалів. Разом з ес-квайрами та пажами залога перебільшить сотню. Окрім того, я озброю челядь.

– Сер Джефрі, – знову мовила королева до коменданта, – ти чув?

– Йес! – по-вояцьки підібрався Склеїз.

– Усю королівську роту і варту Тауера я лишаю тут, на місці.

– О! – тільки й спромігся на це не дуже велемовний комендант. Він був приємно вражений сміливою рішучістю королеви. Ось із кого вийшов би путній державець! Ех, якби не спідниця...

¹² За католицьким релігійним календарем відзначається у червні місяці.

Розділ 5

ЗРАЗОК КУРТУАЗНОЇ РОЗМОВИ

Повіз королеви покоївся на двох довгих міцних жердинах, надійно припасованих кінцями до крутих боків чотирьох мулів – по два спереду і позаду. Стулки дверцят були розчехнуті навстіж. Хоч і кажуть, буцім червень – місяць із трьох сонячних днів, та й то з громовицею, день випав справді погожий, лагідний. Повівав теплий вітерець, що м'яко пестив шкіру.

Королева чарувала, навіть більше – приголомшувала. Чорний оксамит сукні, тонкий золотий ланцюжок і з образком незайманої пристаркуватим телепнем-чоловіком Богородиці, ще більше підкреслювали сліпучу, місячну тендітної шкіри, гнучкість чарівного стану, легкість і пружність ходи юної королеви. Це принадне видовище декого навіть лякало, а бентежило – кожного.

На майже завжди непогідному Острові ще не встигли звикнути до нової французької моди, що давно поширилася і зробилася звичною на Континенті, особливо в теплих краях. А згідно з новою модою жіноче вбрання завбачало, щоб спокусливі

принади прекрасних дам кавалери не силувалися уявити, а бачили одразу. Бо, хтозна, раптом у тих кавалерів квота й убога фантазія? У ті часи, як і зараз, в здоровий глузд чоловіків жінки не вельми вірували...

Дещо пізніше французький куртуазний хроніст П'єр Брантон у своїх «Життєписах галантних дам» лукаво писав про оту осоружну чоловічу уяву:

«Я знав колись чарівну світську даму, яка була палко закохана в одного придворного кавалера; щоб привернути до себе його прихильну увагу, вона випробувала почергово всі хитрощі, але без наслідків. І ось якось, прогулюючись по алеї парку, вона побачила, що він прямує до неї. Дама зробила вигляд, буцім у неї зісковзнула підв'язка, і, відгорнувши полу сукні, почала приводити до ладу свої панталончики і підв'язку. Кавалер, коли побачив надзвичайно гарну ніжку, аж зачудувався і закохався в даму, бо вірно зметикував, що такі принадні підпори мусять тримати не менш спокусливу споруду. І те, чого не могло зробити прекрасне личко, з успіхом досягла гарна ніжка. З того часу дама стала його коханкою і крутила ним, як їй було до вподоби».

Інакше поставилися до нової моди церковники. Один з тогочасних ортодоксальних моралістів, з тих, що злобно й ницо паплюжили жінок як «прислужниць диявола», суворо гудив: «Жінки у гріховній розпусті своїй нині носять сукні з такими жахливими вирізами, що кожен бачить їхні оголені груди. І це в публічних місцях. А вдома вони ще більше оголюють себе. І ще розрізують з боків спідницю, щоб

при ході безсоромно оголяти ноги». Такого роду писаннями апологети підкресленого аскетизму не обмежилися. Вони ще й бичували «прислужниць диявола» злими карикатурами.

Середньовічна карикатура не містить у собі жарту. Вона надто груба, натуралістична, сповнена незугарної і задерев'янілої дидактики. До наших днів дійшли деякі тогочасні карикатури на жінок. У них прозорі, промовисті назви «Нерівні коханці», «Від жінки чоловік дуріє», «Молодик на мотузку». Дами на них підкреслено вродливі, але для дохідливості змальованої ситуації – повністю оголені. Натомість кавалери, у котрих голі дами нишпорять по кишенях або цуплять гамани з грішми, вельми ґрунтовно запаковані й зашнуровані в цілу купу вкрай незручного одягу.

Щиро кажучи, до сміливої на той час революції у жіночій моді спонукала нескінченна династична борня за галльську корону між Англією та Францією, що здобула назву Столітньої війни. Безліч чоловіків гинула у мало не щоденних великих і малих сутичках або з ворогом, або з озброєними грабіжниками з так званих «білих рот», що воювали на власний розсуд і нікому не корилися. Ще більше чоловіків забирали гуртом на той світ чума, холера та дизентерія, які лютували, немов неодмінна кара, за кожної військової кампанії. Надто багато було вдів. Дівчата не знаходили собі пари. Куртуазний баналітет занепадав: галантний кавалер не встигав ще й освідчитись у коханні, як бідолаху вже вбивали. Середня тривалість життя у чоловіків становила лише тридцять два роки. П'ятнадцятирічні підлітки набули статусу повно-

літніх. У деяких місцевостях, окрім дітлахів та підтоптаних дідів, чоловіків узагалі вже не було. Чи не тому куртуазні обложники хутко звитяжили і легко відчиняли спокусливі врата принадних фортець?

Проте щоразу слід було б розібратися, хто й кого брав в облогу. Згадаймо пікантну ситуацію, жваво описану Брантомом.:

«Коли йдеться про почуття, очі кажуть більше, аніж язик. Проте око завжди жадає підтвердження від вуха. А тому вухо жадібно ловить кожне слово, що зірветься з язика, кожне зітхання, яке не втримають вуста. Побачити і на доказ почути – ось неодмінна умова галантної гри. І хоч вважається, що мовчання – найліпша ozdoba для жінок, вони тією вигаданою чоловіками окрасою споконвіку вперто нехтують, особливо коли починають буяти солодкі пристрасті. А щодо очей, то в них по всіх усядах однакова мова...»

– Едмунде, у тебе не виникають бажання?

– Які це?

– Дивні...

– Якби бажання були кіньми, то й жебраки верхи б їздили... – Едмунд Бофорт явно зацьковано зітхнув.

Він ніяк не міг призвичаїтись до бентежного вбрання королеви. Він щосили намагався відвертати очі від розгорнутої, немов ранковий бутон, чарівниці Маргарити, та очі самі повертали і жадібно пестили гнучкий стан.

– Заздрю жінкам, яких кохають, – вкрадливо проворкотіла Маргарита. – Хай би не щоночі, та щоб до півнів...

– Чого тобі заздрити? – голос Едмунда раптом захрип. – У тебе – король! Хіба не кохає?

– А ти втік би з мого ліжка? – зненацька, як грім, впало запитання.

– Ніколи! – палко вихопилося в нього. Йому аж самому стало парко. На чолі виступили крапельки поту.

– Чи кохає король? Хтозна... Поки що він дає перевагу чернечій свічці... Та що казати: як посагу нема, то й постіль із колючками... Не кожен, хто побрався, до щастя допався... Чи кохає король? Не знаю... У ліжка – чотири ніжки. І сумно спочивати лише з двома...

Від цієї вінценосної жінки немов струменіло якоюсь несамовито палкою, жагуче владною і безжально згубною силою, від якої – він відчував це – йому несила захищалися. А коли він, позираючи крадькома, раптом зустрічався з її – він тільки зараз збагнув це! – відверто сороміцькими очима, ті очі нараз темніли і немов поглинали його без останку, тягнучи у запаморочливу безодню...

– Я не вірю! – хрипко вичавив він із несподівано пересохлого горла.

– А ти не оцінюй корабель із берега...

– У кожного корабля є свій власник.

– Але веде його вправний шкіпер...

– Бувають кораблі неприступні, як фортеці...

– А жінки?

– І жінки теж...

Королева засміялася:

– А що сказав учора Скейлз? Легко боронити лише ту фортецю, яка не зазнала облоги...

Що їй потрібно було? Опора. Надійна опора в усьому. Така, якою був Сеффорд.

Останні події явно виявили, що її Генріх не годен володарювати. Він не втримає скіпетр у своїх кволих руках. Вона вже сама змушена діяти замість нього. Який же це король, що тікає від трону? В уяві Маргарити сплив його довгий, похнюплений ніс, завжди напівроззявлена пелька, клинцювате, безвільно обвисле підборіддя. Її охопила зневажлива відраза до цієї людини, з якою доля змусила її ділити ліжко.

– Едмунде, чи можеш ти поглянути на мене не як на свою володарку, а просто як на жінку?

Герцог уже зовсім очманів. Голова йшла обертом. Якби справді йшлося про корабель, він би вже ішов із залізними гаками на абордаж. Раптом він наважився.

– Ні! – відрубав майже грубо.

– Що «ні»? – Маргарита навіть розгубилася. Невже її зусилля марні? Невже її врода втратила чари? Невже її мрії розбилися, як білопінна хвиля на незворушній холодній скелі?

– Я не хочу дивитися на тебе ні як на володарку, ні просто як на жінку!

– А чого ж ти хочеш?

– Я жадаю тебе як жінку, яка стала б володаркою мого серця! А тепер – карай мене.

Мелодійний голосочок Маргарити полагіднішав:

– Дурненький... Ти й досі нічого не збагнув, Едмунде?.. Ну, ось я скличу васальне військо. А що далі? Хто його очолить? Кому я довірю долю королівства, а разом – свою? Тільки людині, якій сама корюся. В усьому...

– В усьому, – луною відгукнувся Бофорт.

– Так, Едмунде, в усьому... – і нараз – жорстко: – Але ми обидва мусимо докласти зусиль, щоб вберегти корону на чолі Генріха. Бо хто я без нього? Навіть не хто, а ніщо... На нас, я відчуваю це, насувається страшна небезпека. Дід Генріха по матері, французький король Шарль, хворів на голову і поведився, як безтямний ідіот. Розумово він занепав до того, що відписав власну корону на користь свого ворога... Як згадаю про це, серце огортає жах... Недарма того Шарля назвали Безумцем... А що, коли й нас спіткає таке лихо? Я найближча до короля і бачу: до цього йде... Хтозна, чи не потрібно буде призначити лорда-протектора¹³ Англії, який би оборонив спадкові права принца Уельського? Кому ж я вкладу в руки жезл захисника верховної влади? Тільки людині, якій я сама довірилася. В усьому...

– Життям присягаюся, Маргарито, я – твій! – твердо мовив Едмунд. – В усьому і до кінця, яким би він не був!

– Убогий той, хто не звідав кохання. Любов рве шлюбні пута, якщо вони штучні.

Грубо окреслене, але привабливе обличчя Сомерсета посуворішало. Маргарита побачила, як заграли опуклі м'язи на його литці, щільно обтягненій холошею з тонкої шкіри. Едмунд їхав верхи, поряд з розчахнутими стулками повозу королеви, і його нога була саме на рівні її обличчя.

– Едмунде, потурбуйся про нічліг, – з дивним полиском у жагучих очах мовила Маргарита. – Щоб ніхто не заважав і було зручно...

¹³ Протектор – дослівно «захисник».

Герцог мимоволі поглянув на хуру, на якій везли подорожне ложе королеви. «Хоч і мале ліжко, – помислив він, – а двом тісно не буде...»

Їм обом – Маргариті та Едмунду – і на думку не спало, що завжди пізно вертати учорашній день. І хоч завтра день теж буде, але того «завтра» ще ніхто не бачив. І серця не віщували, що невдовзі, у вже недалекі прийдешні дні, їм обом знову доведеться згадати цвинтарне пророцтво леді Леонори. Не всяке м'ясо – дичина!

Розділ 6

СІТІЗ СТОУН

– Не напинай лука, поки не прилаштував стріли! – радить староанглійська приказка.

Джек Кед, який після звитяги над феодалними карателями Вільяма Стаффорда здобув у народі ім'я Кентського Воеводи, лука без стріли не напинав і даремно мечем не вимахував.

Багато хто і в Лондоні, і у Блекхіді дивувався, що Кентський Воевода просто повернувся у свій табір, сам знову розташувався у корчмі «Уайт харт», а місто за Темзою не чіпав. А втім, дивуватися не було чого, бо штурмом – на спис і на злам – англійську столицю ще ніхто не спромігся взяти. Лондон, який тоді налічував щонайменше півсотні тисяч городян, сам, без чужої допомоги міг дати відсіч будь-кому. Навіть король міг увійти в стіни Сіті лише з дозволу мера та олдерменів. Ленною власністю корони був тільки Тауер. Отож, якщо Сіті не дозволить увійти, то нема чого й грюкати. І лише тоді, коли монарша родина покинула Тауер, а слідом за Маргаритою до Сент-Олбенса потяглися рештки васально-го збіговиська і фортечні ворота Тауера зачинилися на випадок облоги, розважливе Сіті нарешті відкри-

ло Кентському Воєводі врата на Лондон-Бріджі, а за ним – обійми городян. Таке рішення було ухвалено не випадково: гільдії вже мали змогу переконатися, що повстанці не бешкетують, не грабують і дарма нікого не мордують, проте платять – дзвінкою монетою.

– Ми не злодії і не грабіжники, а ревнителі Істини та Справедливості! – відновив Джек Кед гасло незабутнього Уота Тайлера.

Від Блекхіда до Лондона – якихось чотири милі. Військо повстанців рухалось у належному порядку. Здавалося, повертається з короткочасної відправи королівський загін. Як і тоді, на чоловому вершнику виблискували розкішні обладунки Вільяма Стаффорда. Але тепер у них гарцював сам Джек Кед. За ним сталевую залогою рухалися запанцоровані вояки в латах побитих у «Пляшковій шийці» лицарів. Над ними пливли захоплені в потолочених карателів гербові штандарти. Тріпотіли на вітру їхні втрачені прапори та прапорці.

Лондон-Брідж починається з могутньої кам'яниці. Вхід до неї запинається грубезною залізною решіткою. Уся фортечна стіна помережена вузькими щілинами для стрільців з лука. Між зубцями вгорі стирчать наготові гострі палі для відрубаних голів карних злочинців і державних зрадників.

Далі – срібний простір Темзи. За рікою виразно вимальовувалися високі, брунатного кольору стіни Сіті, безліч чатових веж зі шпильями викладали велетенським кам'яним вінцем. А над усім величався собор Святого Павла з його циклопічним й ребристим куполом-шоломом і задертою в небо, немов спис, стрункою дзвіницею, що мала заввишки аж п'ятсот футів.

Військо під гучні вітальні вигуки городян сунуло вулицею Черінг-Кросс і зупинилося лише на широкому майдані Чіпсайд. Там, поблизу входу до собору, громадилася сіра бриляка, що мала назву Сітіз Стоун або Лондонський камінь. Той, кому випадало володіти містом, мусив торкнутися його списом. Джек Кед легко зіскочив з коня, підійшов до символічного каменя і, щоб підкреслити свою зичливість до міста та його городян, торкнувся шериховатої поверхні теплою рукою. Схвальні, збуджені вигуки струсунули повітря.

А суворі повстанці вже зносили із судових іннів королівські ассізи та ордонанси і звалювали їх купою посеред Чіпсайду. Чиновна братія повтікала і, немов наполохана мишва, десь принишкла у схованках. Чекати пощади їм було годі. На всі моління зачавлених податками, примусами і дикими покараннями за найменшу провину людей відповідь була одна і безжальна:

– Хай допоможе вам сутяга Нік¹⁴!

На майдані запалало багаття.

У полум'ї корчилися чорні рядки:

«...І оскільки багато хто із здорових дармоїдів відмовлявся працювати за вказану нами платню, живуть у гріховному неробстві, а то в розбої та кривді, то ніхто не сміє давати їй скоринки тим, хто не хоче працювати у панських господах, під страхом суворого ув'язнення...»

«...І якщо такий чоловік або жінка, коли його або її почнуть залучати до праці в панському манорі або церковному землеволодінні, не погодяться, то коро-

¹⁴ Святий Микола вважався «небесним адвокатом» судових чиновників.

лівським шерифам або бейліфам, а також сільським констеблям слід негайно таких нероб хапати й відправляти під суворим наглядом до найближчої в'язниці для судового розгляду цього злочину...»

«...І якщо хтось втече від пана, того хапати і тягти до в'язниці, і ніхто не сміє ховати втікача під страхом такого ж покарання...»

Палали у вогні статті про «сто двадцять три злочини», що передбачали одну міру покарання – смерть. Шибениця чигала вже на того, хто вкрав собі харч, вартість якого перевищує один шилінг з гротом, тобто шістнадцять пенсів. Поцупив у пекарні пару хлібин – гайда до гілляки!

Особливо обурювало трудовий люд нице здирство «за дівочість», яка вважалася законом приватною власністю пана. Коли дівчина брала шлюб, пан мав право на цю «приватну власність». Дівчина мусила «повернути» її панові або натурою, або грошовим відшкодуванням. Якщо виходила заміж, молодиця, то вона за раніше втрачену «власність пана» повинна була оплатити «окривдженому» грошовий штраф...

Здорова народна мораль виявилася і в тому, що повстанці з городянами пішли гуртом палити «шляхетні» купальні. Їх на паях з кардиналом Бофортом збудував багатій Маллас одразу за Вестмінстером, там, де русло Темзи круто завертає коліном на північ. Мабуть, обом було мало пенсів та шилінгів повій з борделів Бенксайду. Цілісінькими днями разом розважалися в «купальнях» голі дами та кавалери, єдиним вбранням яких були вуалі та маски. Над «купальнями» були прибудовані галереї для охочих до таких видовищ глядачів. Зрозуміло, за певну платню...

Самого негідника Малласа розшукували по всьому місті. Але він безслідно зник. Його розкішний хауз спалили.

Окремий загін подався до Тауера.

Комендант Скейлз з надбрамного балкончика запитав:

– Чого хочете?

– Віддай нам казнокрада Сея! – зажадали від нього.

Сейлз подумав і відповів:

– Ноу.

– Тоді ми спалимо Тауер!

– Камінь не горить.

– Але брама – з дерева!

Скейлз подумав і сказав:

– Гуд.

А лорду-скарбнику він мовив:

– Сховок лише тоді надійний, коли про нього не знають.

– Що ж робити? – пробелькотів нажаханий лорд Сей-енд-Селл.

На думку коменданта він мав жалюгідний вигляд собаки, що загубив хвоста.

– Треба йти з Тауера...

– Але ж мене хочуть скарали на горло!

Скейлз меланхолійно втішив:

– Хто цього року помре, уже не сконає в наступному.

– Не блазнюй, Скейзле! Ти ж мені обіцяв...

Комендант охоче погодився:

– Еге ж, обіцяв! Але розумна рука не все робить, що пятакає дурний рот. А я маю наказ від її величності королеви: будь-що зберегли Тауер! Якщо тебе

послухаюсь, то що вийде? Я і Тауер згублю, і тебе не врятую. Отож, поки є трохи часу, вибирайся нишком і знайди собі тихий притулок...

Невдовзі він знову вийшов на балкончик і повідомив ватазі:

– Лорд-скарбник із Тауера пішов.

Головного казнокрада впіймали того ж дня. Його помітили, коли він прослизнув до будинка свого брата, сера Джаймса Файнеса. За своє життя скарбник запропонував казковий викуп. Але почув у відповідь неблаганний вердикт:

– Смерть хабарів не бере!

Голови обох – скарбника та його брата – оздобили загострені палі на Лондонському мосту.

Надвечір Джек Кед з усім військом покинув Лондон і повернувся в Блекхід. Це була помилка: усі ключі слід тримати на одному поясі. Єдине, що він зробив, аби вберегтись від несподіванок, – це залишив невеликий заслін перед мостом на міському березі та власноручно розрубав сокирою ланцюги, що тримали дерев'яний підйомний місток посеред річкової споруди.

Розділ 7

РІЗАНИНА НА ЛОНДОН-БРІДЖІ

Джефрі Скейлз збирав під свою руку вояків, як курка, – по зернятку. Поки «бунтівна потолоч» спопеляла на кострищах законодавчі акти, судові справи та боргові позови, громила «джентльменські купальні» за Вестмінстером, полювала за лордом-скарбником та невловимим покидьком Малласом, Джефрі Скейлз відчиняв на якусь шпарину браму Тауера і миттєво знову зачиняв. Це траплялося щоразу, коли до королівської твердині один по одному, а то й по двоє-трое пробиралися вояки, що запізно добігли до Лондона з «Пляшкової шийки». Траплялося, стукалися джентрі та есквайри з озброєною двірнею, що з різних причин захрясли в місті й тепер прагнули безпечнішого притулку. На всі прохання впустити прибульців до Тауера, комендант зичливо відповідав:

– Йес.

Цей лаконічний вираз своєї волі він дещо змінив, коли припленталася ціла ватага з тридцяти п'яти лучників. Коли комендант узрів цю трохи обшарпану, але досі об'єднану в загін ротну братву, то аж розчулився і мовив:

– Гуд!

За дві доби кількість захисників Тауера подвоїлася. Тепер гарнізон налічував понад тисячу мечів. Королівський арсенал дозволяв кожного наділити повним вояцьким спорядженням. Харчові припаси також не викликали турбот. Тауер накопичував силу, як грозова хмара, що до часу бовваніє десь на обрії. На неї бува озираються, та ніхто не знає, чи вдарить грім.

Джефрі Скейлз, як і граф Дік Уорік, був лише на один рік старший за королеву Маргариту Анжуйську, а вона народилася у той самий рік, коли герцог Джон Бедфорд повінчав у Парижі восьмирічного Генріха Ланкастера одразу двома коронами – Англії та Франції. Проте, всупереч своїм молодим літам, лорд Скейлз відзначався неабиякою вдачею, ніби одержав у спадок від батьків одразу старечий розум. Хтозна звідки, але він знав, що незалежний розум і жебрацький гаман ходять у парі, а тому завжди керувався тільки думками зверхників. Він усвідомлював також, що не той бідак, хто мало має, а той, хто незмірно жадає. А тому сам нічого не канючив, але й від пропонуваного ніколи не відмовлявся. Коротко та грубо кажучи, він був чутливий, як ковалів пес, що солодко собі хропе, коли гупає молот, і вмить прокидається, коли молотять за столом.

Завжди опанований у повсякденному поведженні, Скейлз ніколи не губився у скруті, але й не гарячкував і не сатанів, як занадто запальний Уорік. Джефрі часто думав про Діка, ніби приміряючи його до себе. І він би залюбки прилип до могутнього графа-однолітка, щедрого до своїх друзів, якби не ворожа нехоть до зухвалого Діка з боку дещо затятої, як на погляд са-

мого Джефрі, а тому й не вельми розважливої королеви. Але хтозна, як воно ще буде...

Скейлз мав рідкісний для молодого людини дар – він умів вичікувати, як лісовий павук. А ще він умів мовчати, обмежуючись мінімальною кількістю слів, щоб висловити, якщо вважав це за потрібне, якусь думку. Найчастіше від нього чули лаконічні «йес», «ноу», «гуд» і «бед». А внаслідок його мовчазної вдачі, вчинки цього дуже поміркованого лорда часто видавалися несподіваними і непередбаченими. Проте вони завжди мали одну спільну рису: Скейлз неодмінно сягав успіху, добираючись до кінцевої мети.

Незрозумілим вчинком могло здатися й те, що пізно ввечері, у непроглядну темінь, Скейлз впустив до Тауера негідника Малласа, якого бунтівники завзято шукали цілісінський день. Особливо незбагненно це вигядало б, якщо пригадати, як обережний комендант преспокійно витурив на розправу розлючених селюків лорда-скарбника. Аж тут не зайве буде знову навести дуже суттєву сентенцію самого Скейлза:

– Сховок лише тоді надійний, коли про нього не знають.

І справді, кому могла б спасти на думку така нісенітниця, що Маллас власною персоною приперся до Тауера? До коменданта, який за першої вимоги бунтівників одного нелюда вже випхав за стіни фортеці...

Як повний господар всіх приміщень, Скейлз запросив багатія до королівської вітальні. Але зовсім не тому, щоб виявити показушну честь, а з чисто побутових міркувань – там був єдиний на всю споруду комин. Ближче до життєдайного вогню вони й повсідалися, їх поділяв лише низький, міцно збитий з дубових дошок столик. Скейлз виблискував залізом, Маллас кутався у

широчезний темно-синій плащ. Вночі такий плащ з капюшоном робить людину невидимкою.

– Бунтівники полюють на мене за якісь вигадані ними ж провини, – руба почав Маллас.

– Гм-м, – прокоментував це інтригуюче повідомлення Скейлз.

– Але якщо я винен, – провадив далі багатій, – то нехай мене карають згідно з законом, а не стинають голову без суду та слідства.

– Справедливо, – зазначив комендант.

Це тільки захотило Малласа:

– Тому я благаю, щоб мене арештували та ув'язнили в темниці Тауера.

– Ноу, – сказав Скейлз.

– Я розумію, – заспішив Маллас, – що на утримання арештанта комендант одержує від корони додаткову щотижневу платню. І я знаю таксу: за герцога платня становить двадцять фунтів, за графа – двадцять марок, за барона – десять фунтів і п'ять фунтів за лицаря.

– То й що? – знизав плечима Скейлз.

– Оскільки зараз короля нема, то за своє ув'язнення платитиму я сам.

– Отакої! – щиро здивувався комендант.

– Авжеж! І палатиму за найвищою таксою – як за герцога. Ось вони – перші двадцять фунтів золотими й «гарріноблями».

Маллас спритним рухом видобув з надр плаща туленьку шкіряну торбинку і поклав на столик, проте незворушний Скейлз і бровою не повів.

– Хіба ти герцог? – цілком слушно запитав він.

– Ні, я не герцог, – негайно визнав Маллас, – а тому я кладу платню за себе удвічі більшу, аніж за гер-

цога, – на столик брязнула друга торбинка. – Сорок фунтів! То як, згода?

– Йес, – сказав Скейлз і недбалим порухом підгріб гроші до себе. «Якщо біс пролізе у замкову шпаринку, то назад його й у відчинені двері не випхати», – меланхолійно помислив він і діловито запитав: – Кликати варту?

– Ще хвилинку уваги, сер, – заблагав гендляр. – Я не заберу багато часу...

– Гуд, – погодився Скейлз.

– Сьогодні вночі, – Маллас мимоволі притишив голос, – загін відданих короні людей здійснить напад на Лондон-Брідж.

– Навіщо?

– Щоб вибити з мосту бунтівників і закрити їм шлях до міста. Кед по глупоті своїй залишив слабенький заслін. То чи не міг би гарнізон Тауера...

– Ноу! – відрізав Скейлз, навіть не дослухавши.

– Але чому, сер? – загарячував нічний візитер. – Я ж не кажу про вояків, я кажу про жерла¹⁵. Про оту нову зброю, що її привезли з Італії і досі не стріляли. Треба ж її колись випробувати! Така славна нагода...

– Ноу, – вперся Скейлз.

– Чому ж «ноу», сер? Коли на мосту загримить баталія, то звідки вам знати, хто напав? А раптом стався морський десант французьких піратів?

– Бед, – скривився від такої малоймовірної фантазії Скейлз.

– А хто доведе, що воно «бед»? – не вгавав нічний спокусник. – Га, сер? Час нині непевний і тривожний. Усяке може статися. А грізний Тауер для того і стоїть, аби захищати місто...

¹⁵ Так називали тоді гармати.

– Жерла дорого коштують, – скрушно похитав головою комендант. – Що скаже король? Раптом якийсь жерло зіпсується... Хто відшкодує...

– Маллас заплатить! – запевнив Маллас. – Усі витрати беру на себе. Буде відшкодовано і за порох, і за ядра. Само собою, буде гідно оцінено рішучість коменданта...

– Гуд, – сказав Скейлз. Подумав і додав: – А взагалі, я дивуюся тобі, Малласе. Що тебе лякає? Адже скільки б у тебе не було провин, а двічі не повісять.

Від цієї мудрої сентенції у багатія аж мороз пішов поза шкірою...

Глупої ночі велика згряя челядників із купецьких гільдій, їхніх розбишак-моряків та деяких підкуплених квартальних загонів міліції¹⁶ – усього понад триста горлорізів – зненацька вдарили на варту повстанців, що чатувала на міському кінці Лондонського мосту. Їхньою метою було захопити міст і опустити решітку в'їздної брами на південному березі Темзи.

Бій з напівсонною, забаюканою нічною тишею вартою був короткий. Але брязкіт зброї, відчайдушні крики з десятків роздертих жахом ротів, передсмертні зойки долинули забудованою ущелиною моста до загону повстанців, що розмістилися в передмостовій слобідці в Саутуорті.

Тривожно заспівали сигнальні ріжки. На міст прожогом ринула підмога. Назустріч з ревом котилася інша юрба – буйна ватага нічних горлорізів. З обох боків, з наскоку в скупчення людських тіл вхромилися списи та алебарди. Нещадна січа загриміла тепер посеред мосту з новою силою. З обох боків люто напірали. Якщо когось і охоплював переляк,

¹⁶ Збройні заgonи міського самоврядування у середньовічній Англії.

вороття не було. А смерть, що заглядає в очі, і зайця робить сміливим.

Темінь робила сутичку недоладною. Тільки де-неде сипали тріскучими іскрами смолоскипи і слабо світилися ліхтарі, кволі вогники яких живилися від гнітів з олією. Тіла забитих і поранених залишалися у тіснявині бойовища, а тому навіть мерцям знову і знову перепадало. У цьому вкрай ущільненому натовпі найзручнішою зброєю виявилися ножі, кинджали, зуби та скрючені мертвим хапком на чужому горлі пальці. Траплялося, що двоє хапалися один за одного невідчепно і разом летіли в темні води Темзи без вороття.

Однак і в тому несамовитому сум'ятті хтось придумався підпалити знизу дерев'яні підпірки підйомного моста: задушливий дим, що тхнув смердючою на вогні смолою, завалував між двоповерховими будівлями крамниць-жител, що з берега на берег утворювали на мосту пряму, як стріла, «стріт». Досі їхні мешканці ховалися за міцно зачиненими, гартованими залізними пасами дверима, але пожежна паніка викинула їх на вулицю, що тільки додало неймовірного безладдя. Заверещали жінки, завищали діти, а язики полум'я вже вихопилися з-під мосту нагору.

Саме в цей час лорд-комендант Тауера, сер Джефрі Скейлз, вирішив випробувати італійські жерла, що їх рік тому привезли негоціанти з Ломбард-стріт. З вежі Констебль він разом з Метью Гоффом вдивлявся у пожежу, що забуяла на Лондон-Бліджі. Навіть сюди долинав галас шаленої сутички. Та що побачиш, окрім червоних відблисків на чорній воді? Але нагода таки слухна!

– Хтось напав на міст, – з тривогою мовив бравий Мет.

– Хто? – коротко запитав Скейлз.

– Уяви не маю, адже бунтівники й городяни вдень браталися. Не сталося жодної сутички...

– Гадаєш це не вони?

– А чого б їм, власне, битися? Що ділити? Адже податкові клерки з усіх однаково по сім шкір деруть...

– Зайве кажеш, – пробурчав Скейлз.

– Сер, накажіть мені вийти з загоном! – наважився капітан Гофф. – Уже на місці якось доберу, що й до чого...

– Ноу, – не дозволив комендант.

– Чому, сер?

– Нам наказано боронити Тауер, а не Лондон-Брідж.

– Що ж будемо робити? Отак безпорадно дивитися? Нам треба...

– Стріляти! – підказав Скейлз.

– На отаку відстань? – здивувався Мет. – Тільки даремно загубимо в ріці стріли.

– У нас є жерла, – нагадав Скейлз.

– То ми – з них? – враз захопився Метью Гофф.

Він із щирою повагою позирнув на мудрого коменданта. Ото додумався – голова! І справді, у них же є жерла вогняного бою. Та чи долетять ядра? Далєбі! Не долетять, так полякають. А вони хоч почують, як оті жерла бабахкають. Кажуть, дуже гучно, навіть оглушливо...

– То почнемо, сер? – заклопотано поспішав хвацький Мет.

– Йєс, – мовив Скейлз.

А на мості, в диму та полум'ї, тривала різанина. Відступу для порятунку не було. Хто вмів плавати, стрибав у Темзу. Раптом від темного громаддя Тауера бабахнуло нечуваним громом. Стіни фортеці вибухнули гострими вогняними язиками. Повітря розітнуло моторошне виття. Палаючі дуги зашугали в темному небі. Щось гучно почало шубовскати у воду. Темза немов закипіла.

Нажахані цією небаченою дивовижею, обидві ворожі ватаги завмерли, ніби сили враз покинули людей. До того ж, відчутно запахло пекельною сіркою. А коли сатанинське диво бабахнуло вдруге, юрмище сахнулося в різні боки. Вояки чимдуж кинулися навтьокки, кожен до свого рятувального берега. Посеред спорожнілого Лондон-Бріджу вільно й переможно загуло полум'я.

На ранок від підйомного містка лишилися тільки обгорілі рештки. Посеред Лондон-Бріджу зіяло над Темзою провалля. Столиця була відрізана від південних графств, повстанці – від міста.

Розділ 8

ЛИС ІЗ ВОВЧОЇ ЗГРАЇ

Джон Рассел, єпископ міста Лінкольн з чортом у гербі, востаннє розмірковував перед зустріччю з ватагом повсталого люду Джеком Кедам та його найближчими верховодами. Місце зустрічі було обумовлене заздалегідь. Вона мала статися в Саутурті, в церкві небесної покровительки королеви – Святої Маргарити, що збудована зовсім неподалік від Ламбета, приміського палацу лорда-примаса Англії, архієпископа Кентрберійського. Тут, у житловому приділку до храму, і розташувався сер Джон, очікуючи вимушеної зустрічі.

Повстання поширювалося, як полум'я в посуху, і годі було склавши руки чекати, поки буде спалено дім. Уже другого дня опісля різанини на Лондон-Бріджі на допомогу до Кеда прийшли нові чималі загони бунтівників з Ессексу та Серрі. Їх привели досі нікому не відомі Ніколас Джейкс та Джек Рамсей. Обидва визнали Кентського Воєводу своїм ватагом. Є тривожні вісті, що на Лондон сунуть такі ж бунтівні натовпи із Солсбері, Норіджа, Глостершайра, Чічестера, Портсмута, Уорікшайра, Колчестера, Стемфорда, Ньюбері, Рочестера та Ковентрі. Хтозна, звідки ще.

А від короля – жодних вістей, жодної допомоги, жодного поруху, ніби його і на світі нема. Лишається покладатися на королеву і молити Господа про порятунок ім'ям її небесної покровительки святої Маргарити. А поки що, власними слабкими руками братися за порятунок самим. При думці про «слабкі руки» сер Джон не втримався від цинічної посмішки.

Разом з іншими прелатами, які не покинули Лондон, сер Джон від імені вінценосця, що втік, склав «Хартію пробачення». На їхню «святу» думку ця «хартія» спроможеться згасити бунт без усякого військового втручання і нікому непотрібних баталій: «двоногий реманент», усі ці «отари овечок божих» добрі пастирі воліли зберегти. Таки дурна та вівця, що вовкові сповідається.

«Хартія» була короткою:

«Ми, Генріх, милістю Божою король Англії, наказуємо всім нашим судовим виконавцям та іншим державним служителям, кому буде подано цю хартію. Хай буде всім вам відомо, що своєю особливою милістю ми відпускаємо на волю всіх наших васалів, підданих та віланів і цією хартією звільняємо кожного від кріпосної залежності. Ми також даруємо повне пробачення вказаним васалам та підданим за всі злочини, вияви зради, порушення закону і порядку в державі, скоєні ними купно або окремо. Цим ми даруємо їм усім нашу королівську милість, на доказ чого і даємо цю хартію¹⁷ ...»

Одна біда – нема під «хартією» великої королівської печатки, а це робить грамоту недійсною. Та чи дотямлять до цього темні селюки? А втім, коли що,

¹⁷ Тут і далі документи цитуються в скорочених варіантах. Залишено саму суть.

можна залюбки й печатку пообіцяти. Та ось запитання: чи виконає чужу обіцянку король? Але то вже його клопіт. Зараз головне – вчасно загасити пожежу. У будь-який спосіб...

Для цього на подвір'ї палацу Ламбет уже розташовані столики, де «клерки святого Ніка» мають під руками купи отаких «хартій», у які слід тільки вписати або назву громади, або селища, або міста, а то й графства – хто як захоче. Відмов не буде! Але в таборі в Блекхіді про «даровану волю» буде оголошено лише тоді, коли Кентський Воевода з найближчими прибічниками вирушить на переговори до церкви святої Маргарити.

Господи, як рине отара до пастирів по добрий корм для душі! І хто спроможеться стримати «овечок божих», коли жнива на носі!

«Але чому все-таки» Джек Кед назвався Джоном Мортімером? – розмірковував сер Джон. – Яка в цьому була потреба? І чому не назвався якимось іншим гучним ім'ям? Кед в усьому намагався наслідувати Уота Тайлера. Однак Тайлер не прибирав чужого імені...»

І справді, у стрімкому перебігу подій ім'я «Джон Мортімер» не відіграло ніякої суттєвої ролі. Навіть бунтівники називали свого ватага Джеком Кедом або величали Кентським Воеводою. І не інакше. Тільки сам Кед всі свої відозви та петиції вперто підписував – «Джон Мортімер». У цьому був би певний сенс і ситуація зробилася б зрозумілою, якби удаваний «граф Марч» висунув хоч якісь династичні або принаймні маєткові вимоги. Хоч би висунув, скажімо, претензії на повернення конфіскованих короною манорів, що належали цій злощасній родині. Однак ні-

чого подібного не сталося. Фігурувало лише ім'я як голий знак запитання.

Взагалі, як у простого містечкового підмайстра-ремісника, якого лиха доля, як і багатьох інших, перетворила в убивче знаряддя війни, могла виникнути така несамовіта думка про безглузде для нього перетвілення? Яка йому від цього користь? Жодної! А ще староримський судовий позивач Марк Цицерон висунув каверзний постулат: кому вигідно? У розгляді заплутаних справ це доскіпливе запитання з давніх-давен стало юридичною нормою.

Кому ж вигідно?

Лише людині, яке має підстави реально претендувати на корону.

Хто ж ця людина?

Ричард Плантагенет, герцог Йорк!

Він – єдиний спадкоємець, династичні права якого переважають над правом Ланкастерів. Це незаперечно: гілка Йорків нині найвища на генеалогічному дереві Плантагенетів. Але Господь на небесі вирішив інакше. Адже всяка влада – від бога, хоч би вона й була узурпована силоміць...

Отож, чи не вчувається тут прихована від ока рука Йорка? Дуже схоже. Проте знову ж таки виникає загадка: навіщо було Йорку підбурювати кріпаків проти панів? Адже палиця народного гніву боляче вдаряє і по ньому самому.

Мабуть, усе замислювалося не так, як здійснилося. Мабуть, Йорк прагнув спровокувати саме династичний бунт. Та чи не дурість це з його боку? Де це чувано, щоб народ хоч колись піднявся на борню за чийось корону? Такої чудасії за всю відому історію ніколи не траплялося: ярмо лишається ярмом, хоч би

який візник брався за батіг. Урядус не вінець на чолі, порядкують державні закони. Недарма на майдані Чіпсайд бунтівники насамперед палили законодавчі акти. Якщо трудовий люд хапається за ножа та герлигу, то щоб виборювати власні права та власний добробут. Про це, а не про корону, йдеться і зараз. Інакше люди за Кедом не пішли б...

Єпископ Рассел, нечутно ворущачи губами, ще раз уважно перебіг очима «Перелік скарг і вимог народу Кента», майже дослівно запозичений з відомої петиції Уота Тайлера до короля Ричарда Другого. Ось воно – найголовніше:

«...і щоб жодна людина не була паном над іншою людиною, щоб в Англії більше не було кріпаків, а всі люди були вільні та рівні у правах, однакових для всіх...»

Це рушило весь споконвіку пануючий державний лад! Це – кінець світу...

Хто підказав Тайлеру цю руйнівну думку? Відлучений від церкви піп Джон Болл? А хто йому? Невже справді Біблія, як він сам запевняв на суді? Швидше нашептав на вухо сам диявол...

Джек Кед прибув на переговори разом з Ніколасом Джейксом та Джеком Рамсаєм. Їх супроводжував добре озброєний загін. Варта! Певно, не забулася небережність Уота Тайлера, яка коштувала йому життя. Та коли верховоди повстанців побачили, що в церкві святої Маргарити їм нічого не загрожує, вони залишили варту на дворі частуватися чернечим пивом.

– Ми, смиренні слуги Божі, – серйозно почав сер Джон, – на чолі з лорд-примасом Англії і за погодженням з мером та олдерменами Сіті склали від

імені милістю Божою короля Генріха «Хартію пробачення», з якою й хочемо вас ознайомити.

– Нова витівка? – з підозрою запитав Кед. Минулої зустрічі він був з бородою.

Тепер приїхав чисто виголений, від чого одразу помолодшав на десяток років. Мабуть, і самому набридло гратися у сховки.

– Чому ж витівка? – полишив елейний тон єпископ. – Якщо хтось не згоден, то й не візьме. Але, гадаю, все тут гаразд, оскільки скасування кріпацтва обіцяно.

– Тільки обіцяно?

– Авжеж, бо такі справи не робляться в одну мить. Потрібен певний час, щоб розібратися в кожному окремому випадку на юридичних засадах. Йдеться про власність, отже, постане питання і про відшкодування. Окрім того, такий важливий документ після короля мусить бути схвалений ще й парламентом згідно з вимогами «Великої хартії» та Віндзорського статуту. Знаєте про такі?

– Щось чув, – буркнув дещо розгублений цією словесною зливою Кед.

– Однак про що ми говоримо? Ви досі не ознайомилася з «Хартією пробачення». Прошу уважно прочитати...

Кентський Воевода взяв з рук сера Джона пергаментну рурку, прочитав і збентежено стулив брови.

– Що в ній, друже? – з тривогою запитав Ніколас Джейкс.

Тоді Кед вдруге прочитав «хартію» – уже вголос. Ніколас почухав потилицю, ніби намагався вичухати путню думку, Джек Рамсей потер собі узлоб'я.

– Що скажете? – запитав Кед.

Джек Рамсей із недовірою мовив:

– «Тихо – воно й краще», – похвалила лисиця півня, коли скрутила йому голову.

– Так, нам слід бути дуже обачними, – погодився Ніколас Джейкс. – Такі ж «хартії» давали і за часів Уота. А потім хутенько поміняли їх на судові вирокі. Замість волі дістали шибениці... Дурна та риба, що двічі ловиться на ту саму принаду!

Сер Джон спохмурнів, його найбільше цікавило, що зараз коїться у Блекхіді та Ламбеті. Вістей не було, і це непокоїло.

– Чого ж ви хочете? – запитав він. – Зроблено крок до порозуміння і задоволення вимог. Адже такі хартії ми дамо кожній громаді. А ці хартії – водночас і охоронні грамоти. Про це ясно сказано!

Галас знадвору урвав розмову. Лунали веселі вигукки та бадьорий спів. Було виразно чути:

– Хай живе король!

– Ніколасе, дізнайся, що трапилося, – наказав Кед.

За кілька хвилин Джейкс повернувся і збуджено загорлав:

– Вони беруть «хартії» і повертаються додому!

– Усе пропало! – жорстко мовив Джек Кед. Його вперта щелепа ще більше випнулася. Він знову розгорнув «хартію» і твердою рукою підписав – «Джон Мортімер».

«Цей стоятиме до кінця», – збагнув єпископ.

А за тиждень королівські рекордери вже гучно читали на майдані Чіпсайд:

«Ми, Маргарита Анжуйська, Божою милістю королева Англії, ім'ям спадкоємця престолу Едуарда, принца Уельського, кажемо, що нема в королівстві

землі без власника, а підданого без пана. Нікчемні злодії, що повстали проти законів Божих та людських, не гідні жити. Віднині їхня рабська залежність буде більш суворою, бо поки ми Божою милістю володарюємо, доти не шкодуватимемо зусиль, аби жах покарання проймав негідників. Даруємо повне пробачення джентрі та іншим землевласникам, а також вільним городянам Лондона, які по глупості своїй пристали до бунтівних рабів. А мерзенного заколотника Джека Кеда, що назвав себе Джоном Мортімером, але не належить до цієї шляхетної і шанованої нами родини, оголошуємо невинним злочинцем і державним зрадником, якого закон не захищає. За голову згаданого Джека Кеда призначаємо нагороду – одну тисячу марок. За голову кожного бунтівника, який досі не склав зброю і не повернувся до свого пана, нагороджуємо по п'ять марок. Будь-хто має право мечем або іншою зброєю, а також шибеницею творити праведну кару без усякого судочинства, оскільки провину цих нікчемних люців доведено».

А що на це Джек Кед?

Кентський Воевода на чолі невеличкого загону повстанців, які від початку не повірили в «королівську милість», проголошену облудними вустами хитрого лиса в сутані, знявся з місця і вже назавжди покинув корчму «Уайт херт». Подейкували, буцім він подався до замку Куїнсбері поблизу Рочестера, на правобережжі річки Мідуей, що вливає свої щедрі води в Темзу. Переказували, ніби в тому замку бунтівники ховали військову скарбницю. Мовляв, зі скарбом на возі Джек Кед одразу майне до Бристоля, аби зчинити нову бучу в південно-захід-

них графствах від Уїлтшайру до Корнуола. І тоді знову рушити на Лондон...

Того ж дня комендант Тауера лорд Скейлз погнав нагального гінця в абатство Сен-Олбенс з цією терміновою вістиною.

– Скажи її величності, – напучував він гінця, що в лісі навколо Куїнсбері доволі гілляк, щоб перевішати всю зграю.

А ще цей меткий лорд, надто коли йшлося про гроші, спорядив швидкохідну баржу з добірними вояками, щоб вони конче випередили втікачів і встигли зачинити браму лісового кастла перед носом Джека Кеда.

Розділ 9

КЕНІЛВОРТ-КАСТЛ

Замок Кенілворт, куди з дурного ляку подався король Генріх, зубастим хижаком, який грізно вишкірюється бійницями, зачаївся в майже незайманій, дрімучій пущі Уорікшайру. Грубезна фортечна стіна охоплювала майже сім акрів площі, що її сокирою і вогнем відтяли в лісу. На цьому обширі розмістився і сам кастл, і його циклопічні, зведені у різні часи і за різних обставин вежі, і величезні стайні, і просторі псарні, і зброярні та необхідні у повсякденні господарські майстерні, і чималі загороди та будівлі для великої і малої худоби, і навіть пташник з невеличким штучним ставком.

Існувала легенда, ніби першу вежу-сторожу замку було зведено в часи короля Артура, його дружини-красуні Джіневри і непереможних лицарів Круглого Столу, у часи, коли хоробрі брити трощили голови один одному дідівськими, кутими залізом довбнями і перлися на збройні бойовиська недоладним юрмищем з важкими сокиряками на довгих держаках в руках. Потім до того неоковирного одоробла один з королів давніх саксів Кенілф прибудував деякі господарські споруди і житла для підневільних челядників і все те

разом оточив такою-сякою дерев'яною стіною. Так спершу, у зародку своєму, виникла фортечка, що за ім'ям свого засновника здобула назву Кенілворт-кастл.

Злощасний король Генріх (той самий, спадкоємців якого перетопив запопадливий Томас, син Стефана, що слугував керманічем на судні Вільгельма Завойовника) подарував манор Кенілворт своєму невситимому улюбленцю – камергеру і скарбнику держави Джефрі Клінтону. Той і спорудив грубезну стіну, що відгарбала у пуці сім акрів. А всю стіну з чотирьох боків світу – півдня і півночі, сходу і заходу – він оздобив ліпними зображеннями родового герба Клінтонів.

Потім цю твердиню збройною рукою захопив у своє володіння зайда із Франції – барон Симон де Монфор, якого пригрів перший Генріх з Плантагенетів і дав йому титул графа Лестера. Мабуть, у дяку за цю ласку Симон по смерті короля зчинив «війну баронів» проти спадкоємця корони, узяв його в полон і заточив до в'язниці, а себе оголосив лордом-протектором і благодійником держави. Хвацький Симон замірявся ще й корону одягти. Однак для коронації конче потрібен такий суттєвий атрибут, як голова. Але цю прикрасу на плечах Симон передчасно згубив у битві з прибічниками ув'язненого короля. Від того лихоліття у Кенілворт-кастлі лишилася на згадку похмура вежа з назвою Монфор і з гербом Лестерів над єдиним вузьким, як щілина, входом.

А на фронтоні ще одного донжона, що брунатним громаддям зависав над скотарським двором, красувався герб Мортімерів.

Сер Роджер Мортімер, граф Марч, як і більшість «державних зрадників», скнів у темниці Тауера. Та

одного разу двері виявились відчиненими. В'язень нишком прослизнув на кухню, вліз у піч і по димарю видерся на дах, звідки спадала назовні міцна линва, надійно прив'язана до фортечного зубця чисеюсь дбайливою рукою. Не гаючи часу, втікач спустився по линві до Темзи. Там його вже чекав наготові човен із французької каравели, готової до відплиття. Тільки набагато пізніше з'ясувалося, що серові Роджеру допомогла у цій втечі спритна коханка.

Дива? Але хіба є щось неможливе, коли в коханках ходить сама королева, що мешкає в Тауері?

Невдовзі вінченосна Ізабелла, що здобула промовисте прізвисько Французької Вовчиці, знайшла пристойний привід, щоб і самій податися за Канал. Там вона відкрито злигалася з втікачем Мортімером. А він з королевою під ручку і з найманим військом під владною рукою вдерся до Англії, схопив і вбив короля Едуарда Другого, поцупив верховну владу і почав лютувати анітрохи не гірше, ніж династичний спадкоємець. А в Кенілворті сер Роджер, втомлений від сили-силенної державних справ, відпочивав, розважався і бенкетував з хижо закоханою в нього Ізабеллою. Кажуть, вона мала дрібні й гостренькі зуби, від чого дещо нагадувала гарненького пацючка.

Невдовзі й цьому узурпаторові урвалося. Юний спадкоємець Едуард з ватагою змовників вдерся до опочивальні королеви-матері, де й пов'язали прямо на монаршому ложі сера Роджера. Вирок, як на ті часи, був звичайнісінький: віддати державного зрадника Роджера Мортімера, графа Марча, на глум простолюду, повісити, втопити, четвертувати і шматки порубаного тіла порозвішувати на майданах найбільших міст Острова.

А герб зухвалого узурпатора – ось він, на вежі-донжоні Мортімера у королівському манорі Ланкастерів...

В усьому замковому ансамблі Кенілворту була тільки одна вежа, на фронтоні якої грізно здіймав пазуристу лапу вискалений пазуристий лев. Вона мала назву Галерейної. Ця височезна прямокутна вежа вгрузла безпосередньо в кастл. Вона, як і будь-який інший донжон, була повністю ізольована і не сполучалася з приміщеннями замку. Тому аби мати змогу дістатися з одного крила кастла до другого, до прямовісної стіни вежі приладнали легку дерев'яну галерею з навісом. І хоч вона трималася на дужих стовбурах, на випадок облоги її легко можна було знищити: розбити підпори та й по тому.

Зрозуміло, цей навісний перехід прибудували з боку замкового двору, що становив собою досить просторий чотирикутний майдан. Тут, у дворі, час від часу на пишних турнірах бряжчали обладунки і дзвеніла гартована зброя шляхетних лицарів. У такі святкові дні дерев'яний перехід на глухій стіні кам'яниці, з цієї нагоди встелено килимами і обвішаний гербовими прапорами, перетворювався на глядацьку галерею – для прекрасних дам і шанобливих кавалерів.

Звідси й назва вежі – Галерейна.

Останній раз намети двоборців розіпнули у протилежних кутах двору щось п'ятдесят з гаком років тому. Турніру, що мав тоді відбутися, дали наперед захоплюючу назву – Двобій Троянд. Власне, це був би черговий «Божий суд» у вигляді смертної сутички до скону одного із супротивників. На жорстку прю з дозволу короля Ричарда Бордоського Плантагенета,

сина Чорного Принца і онука Едуарда-Звитяжця, ладналися стати Генрі Болінброк з родини Ланкастерів і Томас Моубрей, побічна парость із дерева Йорка. Посилену цікавість до турніру викликала й та обставина, що обидва бійці ходили у перах Англії: перший носив титул герцога Герефорда, другий – герцога Норфолка.

Справа була складна і геть непридатна до розв'язання в інший спосіб, окрім «Божого суду». Річ у тім, що Томас Моубрей привселюдно звинуватив Генрі Болінброка у державній зраді. А герцог Герефорд замість доказово захищатися, як воно годиться, так само привселюдно звинуватив у державній зраді Тома Моурбея.

Хто ж із двох – справжній державний зрадник?

Господь розбереться...

Король Ричард призначив Божий суд під назвою «Двобій Троянд» у Кенілворт-кастлі на день святого Ламберта – 17 вересня.

А між тим, спричинився до всього сам вінценосець, хоч його ім'я не називалося...

Король Ричард Бордоський Плантагенет, за рахунком тотожних імен англійських державців Другий, відзначався до краю підлою, брехливою й підступною вдачею. Вперше його облудне лицедійство яскраво виявилось під час повстання Уота Тайлера, коли король ходив ще в підлітках. Тоді від Уота залежало бути в Англії монархії й надалі чи вперше в історії людства волею народу припинити її ганебне існування. У державі не було тоді могутнішої людини, аніж уславлений ватаг повстанців.

А хлопчина-король, як ні в чому не бувало, обнімав, цілував і називав Уота братом. Це було нечува-

но і для лордів вкрай обурливо, щоб милістю Божою помазаник братався з негідним бунтівником, місце якого в обіймах ката. Досі честь називатися «братом» випала тільки милістю Божою іншим державцям. А тут якийсь розбишака, досі нікому не знаний ремісник-покрівельник! Однак юний король приспав пильність найгучнішого в Європі й, головне, в усьому досі непереможного повстання селян та ремісників.

На обумовлену зустріч з «Діком-другакою» Уот Тайлер прибув один, беззбройний. Заздалегідь намовлені королівські зарізяки вбили його, не зволікаючи. За це корисне королівству вбивство «брата» помазаник Ричард посвятив найманих зарізяк у лицарі.

Ось що пише Йоркський Анонім:

«... король наказав вищеназваному серу Вільяму Уолворту¹⁸ одягти на голову шолом для того, що мусило потім відбутися, і мер запитав, навіщо йому це робити, і король відповів йому, що він, король, дуже зобов'язаний йому, і за це йому буде надано звання лицаря. Мер відказав, що він не годен цього шляхетного звання, бо не має і не може мати й витратити кошти, які б личили лицарському титулу, адже він лише гендляр, який здобуває собі на прожиток перепродажем чужого майна. Та нарешті король примусив його одягти шолом і взяв меч обіруч, і з великою наснагою ляснув його мечем по шиї. Того ж дня він посвятив у лицарі й трьох інших городян Лондона, і ось їхні імена: Джон Філпот і Ніколас Брампел, і Джон Сендвіч; і король наділив сера Вільяма Уолворта землею з щорічним прибутком у 100 фунтів стерлінгів, а кожного з решти земельними наділами у 40 фунтів, їх та їхніх нащадків. І після цього ко-

¹⁸ В уривку йдеться про безпосередніх убивць Уота Тайлера.

роль подався у Лондон до Гардеробу, щоб відпочити від великих трудів».

Коли не по літах спритний облудник прибув до Гардеробу, його матінка, принцеса Жанна, що за час свого нетривалого шлюбу так і не подужала англійської мови, сказала французькою:

– Милий синку, я сьогодні дуже розхвилювалася. Так непокоїлася за тебе, так вже непокоїлася, аж страх...

– Охоче вірю, маман, – самовдоволено озвався синочок. – Але віднині радій і складай дяку Царю Небесному. Бо я сьогодні одним махом відвоював батьків спадок і корону Англії, які було зовсім втратив.

Кривавих подій, що засвідчують підступну облудність молодого короля, досить. Але тут не місце їх викладати. Важливо, що підлою брехнею він підвів під ніж своїх різунів, навіть рідного дядю Томаса Вудстока, герцога Глостера. Чому? Бо той дозволив собі несхвально сказати про свавільне урядування зарозумілого племінника. Ясно: хто каже так – державний зрадник...

Дядечка король Дік теж порішив дуже ловко і без усякого дурного судочинства. Бо хтозна, як ще вирішать пери...

Ричард з веселою залогою виїхав з Лондона до Гейверінської пущі на мисливські лови. Це поблизу Плеслі-кастла, родового гніздища Томаса Вудстока. У лісі молодий вінценосець нагуляв славний апетит і добряче нажерся свіжої дичини біля мисливського багаття. А коли край шляху, що вів на Лондон, наготували вміло замасковану пастку на великого звіра, Ричард, щось весело мугикаючи, сам-один верхи подався безтурботно до замку Плеслі. І справді, як не заві-

тати до рідного дядечка, коли ти вештаєшся околицями його оселі?

Саме сутеніло. Родина герцога збиралася вечеряти. Аж тут нагодився коронований племінник. Несподіваного гостя зустріли з щирою радістю. Приємно схвильовані герцогиня Нел і дочка Енн сяяли радісними усмішками.

Ще б пак!

Ні сіло, ні впало, а доля привела до їхньої домівки самого короля. Велика честь! А ще дехто бреше, буцім король відчуває непереборну нехіть до своїх родичів...

Ричард, хоч і натоптав у лісі черево по саму зав'язку, не відмовився сісти до столу. Мабуть, не хотів образити відмовою гостинних хазяїв. Однак за їством не затримався. Тільки поколупався для годиться у мисці ножем.

– Любий дядечко, – сам на кінець вечері приязно мовив він, – сідлаймо коней і удвох поїдемо до Лондона. У мене виникла гостра потреба в розумних порадах.

– А що таке? – загорівся сер Томас.

– Так, – не змигнувши оком, збрехав Ричард.

– За мною не станеться! – заохочений несподіваною милістю запевнив племінника герцог. – Гей, хто там є? Сідлайте коней!

Їхали вже темним лісом. Король гнав коня попереду. Глухо гупотіли копита на м'якому лісовому путівці. Пристаркуватий сер Томас за королем не встигав. Він мчав за ним, дивуючись, чого це вночі король так необережно шаленіє, коли ліпше їхати обачно. А короля немов гнала уперед нечиста сила. Коли він минав наготовану вдень засідку, засурмив у ріжок. З ку-

щів йому відповів тихий посвист. Король вперіщив коня нагаєм і чимдуж помчав далі, не озираючись. Позаду почулося іржання коня, придушений крик, і знову всі звуки ковтнула тиша. Великого звіра було впольовано...

Люди враз згадали Хартію Красуні Мод¹⁹. Почалися тихі, у чотири ока осудливі балачки. Тільки Генрі Болінгброк згарячу дещо бовкнув уголос. А Том Моубрей хутенько побіг з доносом, аби руками короля прибрати суперника. З цього й почалося.

¹⁹ Побутова назва «Магна Харті».

Розділ 10

ТУРНІР, ЩО НЕ ВІДБУВСЯ

Норфолк звинуватив Герефорда в тому, буцім Генрі Болінгброк намовляв його на заколот, щоб помститися королю, який не шанує Велику Хартію. А Генрі твердив, що то підступний Том підбивав його на державну зраду. Більше того, Болінгброк назвав Моурєя як одного з убивць герцога Глостера.

Одного?

А кого він знає ще?

Чи не назве він і короля?

Як і більшість надто самовпевнених людців, Ричард Бордоський був людиною обмеженою. Він вважав: про що не мовлено, того й не було. Окрім того, він жив з думкою, що легко геть усіх дурить і що йому нічого не варто ввести в оману найрозумнішого мудрагеля.

Чвару Генрі з Томом король подумки поклав вирішити по-своєму: усунути обох! «Божий суд» Ричарда не влаштовував. Господь на суді обере одного. Але чи справді винного – ось питання! Бо хто завадить Всевишньому скористатися слухною нагодою, щоб прибрати до небесних чертогів праведника? Адже шляхи Господні незвідані й ніхто йому не указ! А помазани-

ку Божому, якщо він сам не поспішає до райських кущів, помилятися не слід. Тому й розумно було б діяти безпомилково – позбутися обох патякал...

Однак справа ускладнювалася тим, що Генрі був Ричардові близьким родичем – двоюрідним братом. Його батько – сер Джон Гант, герцог Ланкастер, – доводився королю ще одним рідним дядечком, ще одним старим бурчуном, що тільки морочив голову королю. Проте Ричард старанно приховував свою неприязнь до нього, хоча в жилах і буяла лиха кров дияволиці Мелюзини. Бо впорати Ганта було нелегко: він урядовав як лорд-стюард²⁰ Англії. То ж як бути? Може, інший би і не докумекав. А от в розумненькій голівці Ричарда вже бриніло хитромудре рішення карколомної веремії.

І ось надійшов той теплий вересневий день святого Ламберта, у який мав відбутися наперед оголошений Двобій Троянд. Небо було запнуте білястою димкою, крізь яку, немов крізь прозору вуаль, проглядало золотаве личко сонечка. Воно світило м'яко, не засліплюючи очей. У цьому променистому підсонні розквітчаний килимами, гербовими щитами і прапорами майдан Кенілворта виглядав навіть святково, хоч сюди запросили саму Смерть. Яскравобарвні кольори посилювали піднесено святковий настрій. І не диво, що на багатьох вустах грали безтурботні, веселі усмішки, а очі променилися збудженою глядацькою цікавістю.

Власне, з'їзд лордів до Кенілворта можна було б назвати сімейним збіговиськом. Це було ніби наочне уособлення могутніх гілляк, побічних гілок та моло-

²⁰ За теперішнім аналогом – щось на зразок сучасного прем'єр-міністра.

дих паростків родовідного дерева Плантагенетів з його вкрай плутаною, як дикий чагарник, кронаю. Марно було б сподіватися, що галерея на вежі вмістить всіх герцогів, графів, маркизів, віконтів, баронів і найбільш уславлених лицарів. Тому внизу були додатково збиті високі помости з бар'єром. На ньому перед кожним глядачем було привішено його гербовий щит. І скрізь, куди не кинь оком, серед геральдичних позначок на щитах, у тому куті чи іншому, вискалювалися нормандські леви із загрозливо піднятою, готовою дряпнути гострими пазурами лапою.

Посеред галереї, точно по центру, возсідав король Ричард. У свої молоді роки уже мав брезкле, зжовтіле, дещо жіноче обличчя. Обіруч короля сиділи двоє дядьків, двоє синів короля Едуарда, які ще лишилися в живих. Праворуч розташувався Едмунд Ленгі, герцог Йорк. Ліворуч – Джон Гант, герцог Ланкастер. Їхні герби відрізнялися від королівського лише тим, що мали у верхньому лівому куті щита по троянді – червоній та білій. Щити обох перетинала золота смуга навскіс. Це означало, що обидва позбавлені династичних прав на корону, поки тягнеться вгору на родовідному дереві пряма гілка: король Едуард – Чорний Принц – король Ричард.

Унизу, в протилежних кутах майдану, розквітлі розіпнуті намети суперників – яскраво червоний та сніжно-білий. Перед запнутими входами до кожного з них стояло по герольду у відповідних кольорах своїх сюзеренів. Обидва тримали наготові сигнальні сурми.

Під галереєю на цьому ристалищі з'їхалися два вершники у повному бойовому спорядженні. Це були лорд-маршал сер Роб-Льюїс Росс і розпорядник турні-

ру сер Ричард Кембрідж²¹, син герцога Йорка і двоюрідний брат короля Ричарда та Генрі Болінброка.

– Мілдорде, – голосно, аби всі почули, мовив лорд-маршал Росс, – чи готові суперники до смертного двобою? Чи покаються, як це належить, у гріхах?

– Так, мілорде, – відповів граф Кембрідж. – Обидва очистились перед Господом і чекають сигналу при зброї.

Згори пролунав голос королівського рекордера:

– Король Ричард жадає, щоб кожен з двоборців назвав своє ім'я і причину, яка спонукала його взятися за зброю. Хай кожен присягне перед Богом і королем, що стає на смертний бій за істину і не обтяжує свою безсмертну душу брехнею. Адже одному з них випало вмерти без останнього каяття!

Червоний і білий герольди враз засурмили. Поли наметів широко розчахнулися.

Звідти виїхало по вершнику. Один мав на шоломі червоні пера, червоні стрічки на списі і червону мантию з гербовими емблемами, що вкривала рудого з мідним відливом коня. Другий був убраний так само, але в білих кольорах і красувався на білому коні під білою мантиєю.

– Від імені Бога і короля, – суворо звернувся до них лорд-маршал, – вимагаю, щоб ви назвали свої імена і причину, яка привела вас на смертний двобій. Кажіть правду, як це належить лицарям. І хай вам захистом буде небо, а допомогою – власна мужність.

Першим забрав голос Білий лицар:

– Я – Томас Моубрей, герцог Норфолк! – гордо мовив він. – Я з'явився сюди, аби перед Господом і ко-

²¹ Батько Ричарда Плантагенета, герцога Йорка, про якого йдеться у цій повісті.

ролем Ричардом довести, що Генріх Болінгброк нищо зрадив свого державця. Якщо він не визнає своєї провини, я доведу її своєю зброєю. І хай у цьому чесному двобій мені послугують захистом небесні терези Добра і Зла!

– А ти що скажеш, Червоний лицарю? – запитав лорд-маршал.

– Я – Генріх Болінгброк, герцог Герефорд! – назвався лицар у червоному. – Я прийшов на двобій з присягою перед Господом і перед королем Ричардом, що Томас Моубрей – мерзенний зрадник і підлий наклепник. Це звинувачення я доведу своєю зброєю. І хай небо буде мені щитом у цій праведній справі!

– Слово сказано! Прошу зайняти свої місця біля наметів! – наказав Росс.

Лицарі слухняно роз'їхалися. Уперед виступили їхні герольди з сурмами. Тепер першому було надано слово герольдові в червоному.

– Генріх Болінгброк, – дзвінкоголосо мовив він, – стоїть тут за Бога, державця і самого себе. Він визнає себе брехуном і наклепником, якщо зброєю не спроможеться довести, що Томас Моубрей – бридкий зрадник. А тому він сміливо кличе суперника на бій!

Він засурмив, даючи знак, що закінчив мову.

– Тут стоїть Томас Моурей! – оголосив герольд у білому. Він визнає себе облудним негідником, якщо зброєю не доведе, що Генріх Болінгброк затаврував себе чорною зрадою проти короля і брудним наклепом проти нього самого. А тому він з радісним серцем приймає виклик суперника на чесний двобій!

Він засурмив і відступив.

Двоборці підібралися, ладні за першим сигналом люто ринути один на одного.

Напруга досягла найвищого ступеня.

Лорд-маршал Роб-Льюїс Росс уже піднімав руку, аби дати знак сурмачеві, що стояв наготові поряд з Ричардом Кембріджем, як щось зблиснуло в повітрі та впало на пісок ристалища.

– Стійте! – грізно заволав Росс. – Король Ричард кинув жезл і припиняє турнір! Наказую обом лицарям здати зброю своїм есквайрам! Послухаймо государя!

Король говорив тихо, але його рекордер, повторюючи мовлене, басив на повен голос:

– Підійдіть ближче, мілорди, і вислухайте монаршу ухвалу. Своєю сваркою ви довели, що в нищих серцях досі жевріє злоба минулих чвар та усобиць. Нам не до вподоби, що знову здіймаються руки родичів, щоб точити один з одного кров і юшити її на землю, яка нас зростила і годує. Ми не хочемо дивитися на жахливі рани, які лорди готові завдати тут один одному. Таке видовище може потішити тільки антропофагів або кровопивць-вовкулаків. Нам не бажано, щоб марнославна спесивість і невситима заздрість порушили тишу в країні, в якій, немов у колиці, нині опочиває недавно народжений мир. Ми не припустимо, щоб це дитя наших спільних зусиль збудили гук барабанів, ревище військових сурм і погрозливий брязкіт зброї бунтівних лордів. Вони знову можуть змусити страдницьку Англію брести по коліна в крові. А тому ми наданою нам Богом і законом владою прирікаємо обох герцогів – Норфолка та Герефорда – на вигнання з терену країни.

Останні слова короля рекордер проголосив так, ніби виокремив кожне речення:

– Хай під страхом смертної кари на пласі обидва негайно покинуть наш Острів!

– Хай довіку блукають вигнанцями по чужих краях!

– Хай їхні чвари і злоба вмруть з ними за Каналом!

– Король мовив!

– Скоряйтеся короні!

За рік вигнанець Том Моубрей вмер від якоїсь епідемічної пошесті у Німеччині. Не важко було витлумачити: «Божий суд» таки стався – справжнього злочинця прибрав Господь. Виходить, що Генріх Болінброк – винуватий без вини. А тому нікого не здивувало, коли Гаррі вдерся до Англії, щоб повалити з трону кривдника-короля і всістися на його місце. Смертні муки король Ричард прийняв у віці Ісуса Христа – тридцяти трьох років.

Розділ 11

ХТО ДЕРЖАВЕЦЬ У КОРОЛІВСТВІ

Сер Томас Кліффорд не годен був второпати, чому король Генріх обрав такий похмурий сховок, як ливовісний Кенілворт-кастл. Цей нині занедбаний замок викликав сумні спогади і своїми брилястими кам'яницями гнітив душу. Горстка вояків, яка прибігла сюди разом з Генріхом, на випадок облоги не могла б боронитися на площі у сім акрів. Серу Тома-су слабкодухий король мимоволі нагадував лякливу мишу, яка від зубів kota втекла ховатися під зуб'я мишоловки.

Королева Маргарита час від часу з гінцям слала збіглому чоловікові листи. Але про що? Вона сповіщала лютому Генріхові, що всі думи її – про нього, що вона сумує в абатстві по веселому Лондону і що від душі зичить славному державцю усього найліпшого. І край! Нічого суттєвого. А король розчулювався і йшов до капліці уклінно виканючувати у Господа кару небесну на зловмисників та лиходіїв.

На своє ім'я лорд-маршал не одержав від королеви жодного рядка. Це його не дивувало. Чого чекати від урядовця, котрий сховався в лісовому барлозі? Яка від цього користь? Та й у листах до короля Маргари-

та жодним словом не проходила про державні справи. А чого перед ним звітувати? Адже це не король. Це слабка людина, що за першої ж нагоди віддалася на потік подій – куди занесе, там і буде. Хтозна, що сталося б, якби не королева...

Подумати лишень: Маргарита у Сент-Олбенсі майже відкрито кохається з Сомерсетом, але ніхто їй за це навіть нишком не дорікає. А чому? Бо смілива рішучість королеви, її тверда й непохитна вдача у поєднанні із суто чоловічим розумом припали лордам до душі. Хто зважатиме на чоловіка, що кинув на призволяще таку чудову жінку? Король втік – королева чавить бунтівників, що зухвало підняли заGREбущу руку на чужу власність. Маргарита рятує державу від руйнації! Чи хтось сподівався на це від неї? Перед кожною людиною життя ставить безліч суворих запитань. Хто не знайде відповіді, гине. А найліпша мова – вчинок! І королева у скрутні відповіла енергійними й розумними вчинками, які хутко дали бажані наслідки.

Ось чому, якби не вісті від сина Джона, якому стало розуму слідом за королевою податися до Сент-Олбенса, лорд-маршал нічого не відав би з того, що коїться в державі. Навіть сам король дізнавався про важливі новини з листів Джона Кліффорда, які той пересилав батькові за певну приватну мзду з гінцями королеви.

Останнім часом Генріх призвичаївся нудно квити, скаржитись на долю і жадати у відповідь жалісливе співчуття.

– За що карає мене небо? – нарікав він і сьогодні, щулячись біля палаючого каміна.

А небо було хмарне і, як на літо, холодне. З учорашнього дня періщив неугавний дощ. Пущу навкруги

Кенілворту сповивав білий туман. Небо незакінченою зливою карало усе живе, що прагнуло не холодної вологи, а теплих сонячних променів. Сер Томас хоч і одягнув вовняну сорочку і шкіряну на лисячому хутрі куртку, а згодом накинув на плечі ще цупкий плащ, все одно відчував, що вогкий холод поволеньки добирається до кісток. Відігріти міг лише вогонь або жбаник доброго елю.

Не вгавав дощ, не вгавав і король зі своїм безпомічним і набридливим скиглінням:

– Хіба я жадав трону або пнувся до влади? Завжди хтось інший вирішував мою долю за мене, адже я був ще безтямним немовлям, коли пери оголосили мене королем.

– Бо є у нас державний принцип, – нагадав Кліффорд: – «Король вмер – хай живе король!» Він передбачає безперервність влади.

– Чи полегшує той принцип мою долю? – тонкі, зовсім не вояцькі руки короля тяглися до вогню, що гаряче палахкотів у каміні. – Ніхто не питав моєї згоди, коли мене восьмирічним хлопчиком повезли до Парижа і коронували там двома королівськими вінцями. Одна корона – уже тягар. Для чого ж була друга? Для того, щоб я успадкував чужу мені війну...

– Цього вимагали інтереси держави...

– Але не мої! – гаряче заперечив король. – Чого я хочу? Тихого смиренного життя...

– Королям таке не випадає.

– Авжеж! Чи хтось питав мене, коли мене заручали з війною, котру розпочав ще мій прадід? Це ж сказитися можна – сто років воювати! Чи хто переміг? Одна ненависть і злоба ходять у звитяжцях...

– Лорди вас не зрозуміють, – суворо мовив лорд-маршал. – Я теж! У кожного з нас залишилися у Франції загарбані ворогом володіння.

– Вірніше було б сказати, відгарбані французами назад... Та я не про це! Хочу тільки запитати: хіба я хоч день воював? Ні, бо з французами товклися мій дядько Бодфорд, герцог Толбот, старий Сомерсет і останніми – Йорк зі своїм тестем Солсбері... Скільки християнських душ даремно згубили! Кому їх злічити? Тільки янголи на небі ведуть жахний лік...

Від таких безглузких теревень сер Томас вкінці знудьгувався. Це ж треба, ніякого потягу до слави в монарха! А разом зі славою втрачено й прибутки з володінь на Континенті. І хто ж це утверджує? Королі! Випала англійцям тяжка морока. А що поробиш? Монарша влада від Бога. Хоча, якщо помислити... Та геть такі думки! Від них впаде держава!

А король виспівував своєї, занудистої:

– Мабуть, від королівського вінця я мав найменше радощів з усіх земних володарів. Мені було б уродитися простим підданим. Принаймні, я мав би змогу в тихій монастирській обителі вимолювати небесну милість за гріхи занепалих душ...

У сера Томаса урвався терпець:

– Навіщо даремно нарікати на долю? Людина – сама коваль свого щастя. Хіба є підстави бідкатись? У нас добрі вісті, мій королю!

– Звідки? – звів на нього сумні очі Генріх.

– Із Сент-Олбена, син Джон повідомив.

– І що ж доброго він сповіщає?

– А от що: герцог Сомерсет під стінами замку Куїнсбері вщент розколошкав залишки бунтівної зграї Кеда. Січа була нещадна. Її навіть названо «жнивими

голів». Вдалося живцем схопити найближчих поплічників ватага – якихось Джейкса та Рамсея. Королева Маргарита наказала стратити їх, а шматки тіла прибити цвяхами на брамах Чічестера, Порстмунта, Рочестера, Стемфорда, Колчестера, Ньюбері, Вінчестера, Ковентрі...

– А самого Кеда не вполювали? – зупинив цей м'ясницький перелік Генріх.

– Кед утік...

– Я так і знав!

– Але я ще не закінчив, мій королю. За голову Кеда королева Маргарита призначила щедрю винагороду – аж тисячу марок. Цей золотий приз багатьох заохотив до ловів.

– І що ж, зловили?

– Так, мій королю! Приз отримав джентрі із Сассекса на ім'я Алекс Айден.

Голова Кеда вже на кілку Лондон-Бріджу. Частини його четвертованого тіла розвішані по чотирьох кутах Англії – у Блекхіді, Солсбері, Норіджі та Глостері. Аби повернути підданам почуття страху Божого.

– Отак завжди з жінками, – вередливо пробурчав король. – Ніколи не годні довести справу до кінця...

– Чим ви невдоволені, наш володарю? – здивувався лорд-маршал.

– А тим, – відповів Генріх, – що у діях Маргарити нема належної вінценосцям величі. Згадаймо, король Ричард Бордський посвятив у шляхетні лицарі навіть простих городян, що йому впорали ножами Уота Тайлера. А тут що? Купа грошви та й усе. Ніби купила собі нову мантию...

– Чому ж? – зловтішно всміхнувся Кліффорд. – Сер Алекс Айден...

– Який сер? Ти ж мені щойно казав, що він – лише джентрі!

– Ви знову не дослухали, мій королю. Сер Алекс Айден прийняв посвяту в лицарі з рук її величності, вашої вінченосної дружини.

– Що я чую? – аж розгубився король. – З рук жінки? Оце новина! Хіба це можливо?

– Так, – твердо відповів сер Томас і дошкульно додав: – Жінка може здійснити посвяту в лицарі, якщо ця жінка урядує в державі.

– А хто ж державець у королівстві? – аж тепер допекло короля. – Хто в Англії король?

– Генріх, за рахунком – Шостий, – кисло, для годиться, всміхнувся Кліффорд.

– Чому ж дехто почав діяти, мене не питаючись? Чому я дізнаюся про новини пізніше від усіх? Люди вже зирять на відрубану голову бунтівника Кеда, а я дізнаюся про придушення заколоту лише зараз? Чому в моєму королівстві раптом почала володарювати Маргарита?

– Я не казав, що вона владарює, – статечно заперечив лорд-маршал, – вона урядує.

– Хіба не однаково?

– Згадайте, ваша величносте, я – теж урядовець. Але водночас я – лише один із ваших численних васалів. Володар у нас один – це король!

Генріх удав, що задовольнився цією констатацією, і мляво проказав:

– Ну, тоді гаразд... Слід шанувати державу й короля... Тоді і я нікого не каратиму своєю немилістю... Прощаю всіх! Нехай панує спокій...

Та ніби заперечуючи йому, раптом знадвору, з-під північної брами Кенілворта, пронизливо завищала

вояцька сурма. Хтось просився до зачиненого кастлу.

– Хто це з вояцькою сурмою? – сполошився король.

– Зараз дізнаюся, – сполошився й Кліффорд.

Він поспішно вийшов на барбікен – невеличку навісну вежу над вхідною брамою. З молочного туману, що сповивав пущу, немов випливали ряд за рядом вояки, скупчуючись натовпом перед кастлом за глибоким викопаним рівчаком з водою. Вони сунули до Кенілворта просікою, що тяглася вздовж порослого густим комишем озера від Уорікського шляху, що пролягав порівняно близько – лише в якихось двох милях на північ. Цей шлях тягнувся від Брістольської затоки через велемудрий Оксфорд до столиці на Темзі. Озеро було занедбане і потроху перетворювалося в болото. Він нього відчутно повівало гнилизною.

Туман заважав порухувати вояцтво. Але під брамою вже скупчилося щонайменше три десятки панцирних вершників і дві сотні піхоти. Це у чотири з лишком рази більше, аніж оборонців Кенілворта разом з королем, котрий, ясна річ, нізащо не візьме в руки зброю. Хто вони? Як не натужував сер Томас зір, гербових емблем на штандарті не міг розібрати – заважав клятий туман. Доведеться дерти горлянку...

– Хто прийшов? – заволав згори сер Томас.

– Гаррі Холланд, герцог Екскетер! – гучно відлунилося у відповідь.

– Чого він хоче?

– Бачити короля!

– Це справді ти, сере Холланде? Я звідси не годен розібрати твій славний герб на штандарті!

– Так, сере Томасе, це я – власною персоною! – озвався інший, добре знаний Кліффордові голос. – Ідемо до Сент-Олбенса за покликом королеви!

– Навіщо? – здивувався лорд-маршал. Адже заколот Кеда уже розчавлено!

– Сталася інша халепа!

– Яка ще біда?

– Йорк перетнув Канал святого Джорджа²³ і претявся з військом по корону!

Про це лорд-маршал не відав ні сном, ні духом. Але яка розумниця королева! Не гає часу та скликає васалів! А він тут, у глушині, разом із королем скніє в невіданні. А втім, воно й краще, бо Генріх за першої ж вісті чкурнув би бозна-куди...

– Опустіть міст перед вельможним герцогом! – наказав з барбікену сер Томас. – Прошу до кастлу, шляхетний пане!

Ледь молодцюватий сер Генрі Холланд, видзвонюючи обладунками, з'явився перед очі короля, як той, уже сповіщений про злу вість Томасом Кліффордом, нетерпляче запитав:

– То що накоїв підлий Йорк?

– А те, мій королю, – знову повторив саму суть нової небезпеки герцог Ексетер, – що він скрадом перебрався до Англії через Канал святого Джорджа і заявив про свої буцім спадкові права на корону. Навіть неуявно! Адже ваша величність – уже третій король з династії Ланкастерів. А принц Едуард – четвертий прямий спадкоємець. І раптом – на трон лізе Йорк!

Король Генріх скрушно похитав головою.

– Ця Англія, – з непідробним сумом мовив він, – схожа на злощасний корабель. Ледве придушили

²³ Протока між Англією та Ірландією.

бунт на палубі, як на борт лізуть пірати. Ледь упорали Кеда, як вже суне зрадник Йорк...

– Та чи не з'їхав він з глузду? – подав голос сер Томас, справді обурений несподіваним заколотом. – Коли так, заточимо його в Бедламі²⁴! Як скаженого пса, посадимо на ланцюг, прикутий до темного мура... Але мене, сере Генрі, найперше цікавить: чи багато з Йорком війська?

Сер Генрі Холланд завагався.

– Кажі правду! – наполіг лорд-маршал. Герцог Ексетер зиркнув на нього з-під лоба і похмуро мовив:

– Якби було мало, я б його сам розстрошив, а не подався б до Сент-Олбенса. А втім, ви скоро самі зможете полічити його вояцтво, якщо лишатиметесь тут. Йорк ринув слідом за мною. Він йде Уорським шляхом.

Генріх пополотнів, Кліффорд посуворішав. А Холланд жорстко провадив далі:

– Точно про кількість війська не скажу. Але мені відомо, що крім вояцтва, зібраного в Англії, Йорк веде наймані ним загони галогласів – важкої ірландської піхоти. А разом з ними – рухливі ватаги кернів з легкою зброєю. Знаю також, що до Йорка зі своїми васалами поспішають герцог Солсбері та його сини – зухвалець Дік Уорік та відчайдуха Хью Монтегю. До клану Йорків приєднався весь могутній рід Невілів..

Почувши ім'я Солсбері, король спалахнув. На його обличчі, немов троянди Ланкастерів, розквітли червоні плями. Губи в нього сіпалися.

– Який жакний мерзотник – цей старий лис Солсбері! – не втримався він він лайки. – Ганьба на си-

²⁴ Назва лондонської в'язниці для божевільних, яких у той час не лікували, а ув'язнювали і тримали на ланцюгу.

вину цього негідника! Цей струхлявілий пенъ вже в могилу зазирає, а – дивись – пнеться в заколотники. Та ще й дурних синів до власної могили тягне! Певно, навіть у труні він снуватиме лиходійні змови! Не розумію тільки, навіщо йому вся ця бунтівна веремія?

– Мабуть, хоче побачити леді Сесіль королевою, – бовкнув Холланд.

– Яка ще леді Сесіль? – витріщився Генріх.

Сер Томас пояснив:

– Дочка герцога Солсбері. Вона взяла шлюб з Йорком. Отож, все зрозуміло: якщо Ричард Плантагенет – король, його жінка Сесіль – королева.

– Якась Сесіль – королева! – писнув король. – Та в королеви беруть принцес! Адже в Англії здавна повелось, – завершив вже зовсім розгублено.

– До речі, яких заходів вживає королева? – запитав сер Томас.

– Атож! – з надією підхопив Генріх. – Що робить моя Маргарита?

– О! – жваво відгукнувся герцог Ексетер. – За першою ж звісткою про заколот Йорка її величність розіслала гінців до всіх вірних васалів. До мене теж! І я знаю, що до неї вже поспішають з потужними загонами одвічні вороги Йорка – північні графи Нортумберленд та Уестморленд. До мене у дорозі приєднаються загони герцога Бекінгема та графа Оксфорда. Все це разом узяте буде могутнім додатком до того війська, яке королева Маргарита вже збрала в Сент-Олбенсі з інших графств.

Та король від цих вістин чомусь спохмурнів:

– А нам що робити, сере Томасе? Ви чули: сюди йде Йорк, жадаючи корону! Тож яка буде ваша рада?

Лорд-маршал мовив твердо:

– Разом з хоробрим вояцтвом доблесного сера Генрі Холланда вирушати до місця збору, призначеного для всіх королевою Маргаритою.

Мабуть, саме цієї поради з таємною надією жадібно вичікував король, бо відразу ж ухопився за підказку:

– Ухвалюю: хай буде так! Пора мені самому взятись за державне кермо. Війна – то не жіноча справа.

Лорд-маршал сер Томас Кліффорд здригнувся. Якесь невиразне й зле передчуття крижаною лапою стиснуло серце. Аж подих перехопило. Але хутко все минулося. Тільки щось важке й темне, як неусвідомлена небезпека, лякало та гнітило душу.

Розділ І2

МИР ЗА ГОЛОВУ КОХАНЦЯ

Дивні відчуття щоразу охоплювали Маргариту, коли вона разом з Едмундом Сомерсетом верхи гасала по розлогих зелених горбах під Сент-Олбенсом. Здавалося, повернулися ті щасливі дні, коли Генріх сиднем захряс у місті, поки ганяли вершників у Лондон до Гардеробу по його забуті там мисливські штани. А вона з мужнім красенем Сеффолком зникала у шовкових, духмяних, запаморочливих травах. І ось ніби минувшина повернулася, ніби відбувалася стара вистава серед добре знаних лаштунків.

Та останніми днями декорації різко змінилися, віщуючи нову драму з тривожною зав'язкою і загрозливою дією, що зачалася в часі. На зелених горбах отаборилися два ворожих війська – лякливого короля Генріха та біснுவатого Ричарда Йорка. В обох таборах чекали тільки погожого дня, щоб розпочати несамошите борюкання за англійську корону.

Після тижневої дощової сльоти ґрунт розкис. Земля хлюпала під копитами панцирної кінноти. Проте це нікого особливо не турбувало, оскільки, побоюючись убивчих стріл метких лучників, англійці не починали битви верхокінним наскоком. Спочатку в бор-

ню встрявала важка піхота, захищена видовженими аж до колін щитами. І лише коли в місиві пішого бойовиська починали непевно хитатися терези поразки і перемоги, на чашу звитяги вагомо кидали панцирну залогу.

Погожий день нарешті випав. Але битву не розпочали: король Генріх жадав розмови з герцогом Йорком, аби покласти край чварам словами, а не мечами. Він плекав блаженську надію, що справу ще можна владнати взаємними поступками. Якими? Про це ніхто не відав.

Не мали халепи, так бач – приперся з Кенілворту! Неймовірно, щоб король вів теревені з бунтівником, який замахнувся на його власну корону! Однак це була гірка правда: Генріх дійсно сподівався на Йоркове каяття, щоб милостиво відпустити йому «прикрі огріхи». Але де це чувано, щоб за таку страхітливу державну зраду монархи вибачали? Чи траплялася отака чудасія хоч в якійсь державі? Ніколи! Усі суперечки про корону увінчує одне – смерть. То стара з косою вирішує, кому – діадема, а кому – терновий вінець...

Кажуть, буцім в Ірландії з-під землі, із самого пекла, рвуться нагору отруйні випари, які вбивають навіть гадюк, а людям вони паморочать голови і самих перетворюють на гадів повзучих. І ось таким полозом вислизнув з Ірландії Йорк. А король раптом ще й занедужав. І хоч він залишався у війську, та не вилав з свого повозу на жердинах.

Яка у нього недуга? Усі губилися в здогадах. «Заяча хвороба», – дійшли похмурого висновку знавці з оточення Маргарити. Вона й сама знала: йому аби тихо й розімліло вилежуватись, як котярі на гаря-

чій цеглині. А хто запалив грубку, котові байдужі-сінько...

Проте й з повоза кволим голосом Генріх не втомлювався торохтіти:

– Треба лагідно попитати кузена Ричарда, чого він жадає. Не слід нам квапились з бійкою... Може, Ричард бачить якісь хиби в урядованні. А хто скаже, що їх нема? Зрештою, чому б мені не наблизити до себе обійденого монаршою ласкою кузена? Хто завадить? А йому випаде висока честь стати надійною опорою престолу... Навіщо ж одразу кривавити мечі?

Недарма на переговори з бунтівником Йорком король призначив теж схильного до поміркованих рішень Томаса Кліффорда. На щастя, сам він так і не наважився вилізти з повоза – затулився хворобою. Та хай йому! Цілком вистачить Маргарити з Едмундом, щоб дати собі добру раду...

Коли вже зібралися їхати, король знову набридливо заторочив:

– Прошу вас усіх, м'якше розмовляйте з кузеном... Не треба лайки і дорікань... Він гарячий, брутальності не стерпить... Що б там не було, про що б не мовилося, не вживайте грубих слів і не вдавайтесь до образ... Навіщо Англії дурна війна?

– Зробимо все для користі держави! – запевнив лорд-маршал.

Між тим, Ричарда Плантагенета не менш, аніж Маргариту, непокоїла дивовижна поступливість Генріха. Вона руйнувала його задуми, робила позицію хиткою. Було б куди ліпше, якби король виявив беззастережну войовничість, погрожував йому та всьому його вояцтву страшними карами. Але він пропонує

пробачення і мир. Як бути? Відкинути – значить впасти в очах лордів, виставити самого себе як зарозумілого властолюбця...

А хіба для того, щоб миритися, він, Йорк, підняв на герць проти влади Джека Кеда? Хіба для прогулянки збив в Ірландії загартоване у боях військо? Йдеться не про якісь поступки, які б втішили дрібного марнославця. Корона – ось про що йдеться! І нехай би скорився Генріх, який не вмів втримати в руках скіпетр і державу...

Ричард напружено вдивлявся у трьох вершників, що зближалися назустріч. Нарешті він їх розпізнав. Маргарита! Сомерсет! Кліффорд! Ричард засміявся. Герцог Солсбері та граф Уорік, його родичі, що разом з ним встряли в цю пекельну гру, здивовано глянули на нього.

– Я сміюся, – пояснив Ричард, – бо гадав, що сперечатимусь за корону з королем. А що вийшло? Доведеться базарити з бабою!

Навіть своїм спільникам він не виклав хитрий задум, який щойно виник в його вигадливій голові. Задум покоївся на сполуці «Маргарита-Сомерсет», чутки про стосунки яких неодноразово доходили до Ричарда. А коли це дійсно так, то він теж прямо в очі Маргариті запропонує мир, але ціною життя її коханця! Чим на це відповість одуріла від любові жінка? Неодмінно захищатиме. А відтак – війна! Отож, можна обійтися без надмірних вимог. Згодом ніхто не звинуватить Йорка, боцім він зажадав чогось надмірного. Скажуть, що він хотів врятувати державу та королівську скарбницю від безсоромного здирства і безкарних крадіжок королевиного фаворита...

Так просто: мир за голову коханця!

Ричард знову засміявся.

Обидва Невілі теж пожвавішали: це чудово, коли верховода у вирішальну мить перебував у доброму гуморі.

– І мені ще не доводилося воювати з жінками, – мовив Дік Уорік. – Воно й справді смішно!

– А що ми їм скажемо? – запитав старий Невіль. – Адже серед них нема короля.

– Спочатку послухаємо, що скажуть вони, – відповів Йорк.

З'їхалися на півдорозі між таборами. Звідти їх могли тільки бачити, але не чути. З'їхалися як відкриті вороги, і тепер зухвало пасли один одного очима.

Нарешті лорд-маршал сер Томас Кліффорд, граф Кемберленд, взяв слово:

– Шляхетний Ричарде, якщо твої наміри добрі, то й слово короля до тебе буде милостивим.

Маргарита презирливо закопилила губи. На вустах Сомерсета майнула глузлива посмішка. А сер Томас гречно додав:

– Від себе самого я вітаю тебе з щасливим поверненням з Ірландії.

Ричард стримано відповів:

– Прийми, Кліффорде, і від мене вітання. Але скажи, ти прибув посланцем від короля чи сам від себе, щоб зі мною привітатися?

– Від короля, Йорку.

– З чим?

Голос лорд-маршала посуворішав:

– Наш могутній король Генріх моїми вустами запитує тебе: чому ти у мирні часи прийшов при зброї?

Чому порушив васальну обітницю і присягу? Чому йдеш до двору вінценосця вояцьким походом?

Деякий час Ричард мовчав у задумі і тупив очі в королівського посланця. Нараз виклав:

– Пробач мені, Кліффорде, що я зволикав з відповіддю – справа надто важлива.

– Кажі сміливо про все, що маєш на серці. Так звелів король!

– Гаразд. Але тут присутній Едмунт Бофорт, герцог Сомерсет, а мова моя – про нього.

– А що тобі до Сомерсета?

– Мені відомо, що разом з Сеффоком він брав у Франції хабарі, а війську гроші не платили. Вони удвох обікрали нашу армію! Тому й позбувся Франції король... І хто ж тут, в Англії, човпеться біля трону? Я не шахрай Сеффока, то крадій Сомерсет. Лихі настали дні! Честь придушило підле марнославство, а правосуддя вигнала люта помста. Кулак замість закону торжествує!

– Хіба для того, щоб сказати це, треба було йти до короля з військом? – слушно і осудливо зронив лорд-маршал.

Герцог Йорк схаменувся:

– Військо я маю, бо побоююсь за власне життя.

– Які на це причини?

– Я знаю, королева з Сомерсетом усіляко паплюжать перед королем весь мій рід і безсоромно ганяють мене самого. Вони знахабніли до того, що вже урядують замість нашого державця. Що ж далі? Чекати, коли вони почнуть накидати зашморги на шиї благородних лордів? Я не Папа Римський, щоб розлучити короля²⁵. Але я, пер Англії, можу і мушу покарати

²⁵ Дозвіл на розлучення монарших осіб давав тільки Папа Римський.

негідника. І військо я привів, щоб звільнити короля Генріха від казнокрада Сомерсета. Адже він заступив біля королеви місце крадія Сеффолка і тепер безкарно гребе з королівської скарбниці оті податкові гроші, які народ віддає на зміцнення держави. Якщо не відтяти Сомерсетові руки разом з головою, він ще багато лиха завдасть королю і накоїть шкоди державі. Я сказав!

Слухаючи ці пекучі дошкульні слова, Едмунд Сомерсет від гніву то полотнів, то буряковів. Лорд-маршал тільки збирався щось відповісти на Йоркове звинувачення, як бундючний лорд-камергер заволав:

– Ти що верзеш, підступний і огидний зраднику? Та я кину тебе в найсмердючіше гнойовисько Тауера! Тобі, злодюзі, слід не базікати ницо, а впасти на коліна й вимолювати милість короля за мерзотну державну зраду!

Йорк хижо вискалився:

– Ач, який ти спритний! Хочеш, щоб я впав на коліна і принижено плазував? Мрієш ув'язнити мене до темниці? Та чи тобі, шолудивому псу, це дозволять зробити мої непереможні ведмеді²⁶?

Аж тут не втрималася й королева.

– Доля твоїх ведмедів, – визгливо гукнула вона, – намальована на їхньому гербі! І вони таки сидітимуть на ланцюгу разом з тобою, їхнім спричиненим погоничем! Не вперше нам вести мисливські лови!

– Замовкни, хтива хижачко, безпосажна прибуду! – грубо обірвав її Дік Уорік. – Хто тебе за твій облудний язик тягне? Невже ти сподіваєшся язиком

²⁶ У родовому гербі всіх Невілів (Солсбері, Уоріка, Монтею) був зображений ведмідь, прикутий ланцюгами до стовпа.

врятувати від кари свого коханця? Не вийде! Урвалися ваші зрадливі любощі!

– Бач, як викручуються підлі зрадники! – тільки й знайшла що сказати Маргарита. – Люблять ведмеді мед, та бджоли жалять!

– То й що? – глузував Дік. – Доброму ковадлу молота не страшно, а хто чуває ведмедя, мусить мати залізні пазури, а не жіночі пальчики!

– Годі, мілорди! – втрутився Солсбері. – Навіщо ця буча? З'їхалися, як на ярмарок! Слід знати, що силувана згода хвали не варта. Легше розбурхати диявола, аніж вгамувати. А вам ясно сказано: віддайте на суд шахрая й казнокрада Сомерсета!

– О, і дідок озвався! – вигукнула королева. – Як старий ведмідь рикає, так молодий вчиться...

Сомерсет теж не змовчав:

– Хто з ведмедями ділиться медом, той голодний лишиться... Усе ладні самі пожерти!

Тоді Уорік врочисто підняв руку:

– Ну, тоді я присягаюся моїм і батьківським гербом, стародавньою емблемою роду Невілів, нашим могутньо здібленим ведмедем, що рве залізні пута... Я присягаюся: у цей день кривавої битви я високо знесу свій шолом, аби він сяйвом своїм віщував звитягу. А меч мій, як блискавка, передуватиме грому перемоги!

– А я зіб'ю твій шолом і виб'ю з рук меч, – нахабно зневажив його присягу Сомерсет.

– Побачимо! – погрозово мовив Уорік. – І обіцяю знайти тебе у вирі битви...

– Мілорди! – стурбовано мовив лорд-маршал. – Куди вас завела розмова? Адже ми зібралися, щоб дійти якоїсь прийнятної для вас згоди, а не погрожувати

один одному... Що, Йорку, втупився в мене? Чи не так кажу?

– Та ні, – заперечив Йорк, – мені до смаку твоя поміркованість, за котру тебе шанують. Шкода, що ні ні ми у ворожих таборах...

– Чого заздрити? Ти сам уславився виключною відвагою. І тебе за неї теж шанували б, якби ти не став на хибну стежину зради.

– Ет! Годі про це...

– Що ж, і справді час кінчати, – погодився сер Томас і урядово запитав: – Серє Ричарде, яке твоє останнє слово?

– Я своїх слів не міняю, – з гідністю відповів герцог Йорк. – І знову пропоную мир, ціною голови шахрая і казнокрада, королевиного фаворита Сомерсета.

– І мови про це не буде! – вибухнула вже до краю розлючена Маргарита. – Жорстока кара впаде на зрадників! Ще сьогодні повеземо усіх трьох у ланцюгах до тюремного звіринця!

– І не сором тобі, Маргарито, отак брутально висловлюватись? – докірливо зронив сер Невіль, герцог Солсбері. Завваж: ображаючи інших, ти кличеш злі образи на саму себе...

– Мені сором? – королева засміялась, і її регіт був штучний, нервовий. Це сміялася лють, а не гумор. – А чому не сором тобі, діду? Тобі в очі кажуть, що ти ницо зрадив короля, а ти у відповідь червонієш, як пес з чорною мордою!

Від цих грубих слів серу Томасу Кліффорду, графу Камберленду, стало ніяково. Сер Невіль від собачого порівняння аж занімів. Однак знайшов чим віддячити герцог Йорк:

– Фі, як негарно, – осудливо мовив він. – Не гоже бруднити гарні уста. Злоба спотворює навіть янгольські личка. І чи не страх тобі, королево, перед битвою брати зайвий тягар на душу?

– А ти хто, мій висповідник?

– Боронь боже мене від такої халепи! Я просто хотів нагадати, що до мандрів на той світ слід готуватися чистенькою від гріхів.

– Ти насмілюєшся погрожувати?

– Яка ж це погроза? Адже ти взялася за зброю і на тебе чекає примхлива доля звичайного вояка. Можливо, уже сьогодні увечері тобі доведеться вкушати за столом Ісуса Христа...

– Сам прийми його потойбічне запрошення! – зухвало, не боючись гніву Божого, відрізала королева.

На це Ричард Йорк зауважив з підкресленим, але глумливим спокоєм:

– Ну що ж! Якщо тобі не до вподоби райські страви Ісуса, будеш на вечерю канючити смердючі недоїдки зі столу Вельзевула...

– Сере Томасе! – гнівно вигукнула Маргарита. – Годі з нас пустих балачок! Повертаймося до короля і рішуче станемо до битви! Хай з бунтівниками балакає кат!

Томас Кліффорд скрушно похитав сивіючою головою і повернув коня у зворотній шлях. Тепер на цих ланах замість людської мови струсоне повітря скрегіт заліза. Буде саме так! Бо про що далі розмовляти?

Розділ 13

МЕЧ УОРИКА

У глибині душі, тамуючи це від усіх, Ричард Йорк належно поцінував наснагу і суто чоловічу вдачу пожіночому чарівної королеви – цього анжуйського заліза в англійській позолоті, цієї безпосажної в монаршому вінці, цієї міцної парості дияволиці Мелюзини, що зросла на сонячному французькому терені. Вона виявилася єдиною, хто становив йому реальну перешкоду на шляху до корони. Якби не Маргарита, зі слабкодушним Генріхом, піддатливим на слова, не довелося б довго воловодитись. У цьому вже не виникало жодних сумнівів. У Генріха вчувалась якась в'ялість і нехіль до влади, як у його діда по матері, французького короля Шарля за назвиськом Безумець. Чи не такий же божевільний англійський Генрі Віндзор з роду Ланкастерів?

Адже саме Маргарита, коли король, як полохливий тхір, втік до Кенілворта, вправною рукою підхопила віжки державної колісниці, що втратила візника. Це вона швидко і нещадно розчавила Кеда. Нарешті це вона в короткий термін встигла зібрати дуже військо, щоб протидіяти йому, уславленому воєводі, збройною силою. І хтозна, як повернулися б спра-

ви, якби Маргарита мала хоч якийсь вояцький досвід і хист справжнього полководця. Та жінок ще воювати не вчать...

Йорк на власній шкурі неодноразово відчував, що самого війська для звитяги мало. Війську потрібна кмітлива голова з холодним розумом. І він добре знав, що серед вояцтва королівського табору путньої голови, яка б об'єднала й очолила всіх, не знайти.

Чи дасть собі раду численне поголів'я спесивих лордів, які через власну марнославну пихатість не годні навіть вислухати один одного? Саме в цьому Ричард Йорк вбачав (і цілком слушно) свою несумнівну перевагу: слово Ричарда в його війську сприймалося усіма як незаперечне, як наказ до виконання, як одна для всіх воля.

Що й казати, під знамено з нормандськими левами від імені не короля, а спадкоємця-немовляти, Маргариті вдалося зібрати чималу рать. Під її владною рукою скупчилися геть усі північні сусіди Йорка, котрі з цим феодальним родом одвіку ворогували, бойові дружини з Ланкастера, Нортумберленда, Уестморленда, Дерема, Камберленда та Лінкольна. До них приєдналися вояцькі загони Сомерсета, Ексетера, Бекінгема, Оксфорда, Річмонда, Стаффорда та Уїлтшайру. На бойовисько за королівський дім збіглося величезне куписько васальних лицарів-баннеретів²⁷.

А що мав Йорк?

Передусім, вишколене ним особисто, гартоване битвами в Ірландії військо, добрий кістяк якого нині становила залага важкоозброєних найманців-галоґласів.

²⁷ Баннер – чотирикутний прапор, який мав право підняти лицар, котрий мав за собою не менше 4-х вояків. Пізніше за співзвучністю зі словом «барон» трансформувалося у титул «баронет».

Ці не підведуть, бо до ірландських вояків англійські лорди не знають пощади. А головне, його підтримало чимало магнатів, котрих під його знамено з білою трояндою зібралося не менше, ніж під червону троянду Ланкастерів. Англія розкололася навпіл.

Цікаво, що у війську Йорка переважала вельможна молодь, якій належало майбуття і яка зараз палко жадала вояцької слави. Із літніх мужів був лише він сам і ще старіший за нього сер Ричард Невіль, герцог Солсбері. Решті заледве минув другий десяток. Будького з молодих лордів Ричард Йорк за віком переважав щонайменше вдвічі.

Хто ж вони – ці молоді?

Найперше, ясна річ, несамовитий у бою граф Дік Уорік, який під рукою Йорка ходить з п'ятнадцяти років, та його ще зовсім юний брат маркіз Хью Монтегю. Обидва – з роду Невілів, сини герцога Солсбері, родичі Йорка, бо їхня старша сестра Сесіль вийшла заміж за Ричарда. Отож, його справа – їхня кровна справа.

Між Йорками та Невілями її не поділити...

Чималу, добре озброєну дружину привів Джон Говард, герцог Норфолк, який за своїм віком не встиг потоптати навіть стежини Франції, за що й картав свою «нещасну» долю. Привели свої загони відважні лицарі барон Стерн Фолкенбрідж і граф Вільям Гастінгс. У переддень битви ще встигли приєднатися Джаспер Тюдор, граф Пемброк, і славний лорд Кобгем із Кнету, в загоні якого було багато лютих на короля вчорашніх бунтівників Кеда, котрі громили ще монарших карателів у пастці «Пляшкової шийки». І зараз вони прагнули помститися за обман і вчинені потім «жнива голів». А тепер «женцям» годі від них чекати милості.

А надто втішало Ричарда, що значну підмогу з усіх трьох графств Йоркшайру привів за собою його улюбленець, його первісток, його старший син Едуард, якому саме виповнилося п'ятнадцять років і який внаслідок цього повноліття вийшов з-під чуйної батькової опіки. Це був високий, стрункий, широкий у раменах, не по літах м'язистий парубійко. Мав приємний для ока вигляд – русоволосий, рум'яний, з ясними веселими очима. І це вже був не просто синочок – це був перший васал герцога Йорка, можновладний граф Марч, який гострив зброю для першої у своєму житті звитяги. Інакше, як про несумнівну перемогу, він про наступне побоїще й не балакав.

Разом з молоденьким графом прибув і його дебелий наставник у вояцьких вправах сер Джеррі Блейборн, який змалку виховував Еда. Це він вперше посадив хлопчика верхи і призвичаїв до коня. Він вперше дав у руки хлопця тугий лук і навчив бити стрілою оленя на бігу, а птаха на льоту. Це крем'язень Блейборн показав Едові, як одним ударом з маху прохромлювати лютого вепра і битися мечем обіруч. І ось тепер вірний Джеррі забажав стати охоронцем молодого графа у бою. Це буде іспит ратної науки вихователя та екзамен на справжню чоловічу зрілість вихованця.

А втім, не виникало сумніву, що битва гряде запекла: юнацьке завзяття зіткнеться з холодним вояцьким досвідом. Вона обіцяє жорстоку нещадність ще й з іншої причини. Прихильники короля на випадок поразки легко уникнуть кари, їхнє виправдання можна передбачити наперед: вони захищали монарха, сумлінно виконуючи свою васальну обітницю. А при-

хильникам Йорка, якщо вони зазнають невдачі, кара одна – шибениця або плаха. Отож, вибору в них нема – слід битися насмерть. Бо краще почесно полягти в бою, аніж ганебно загинути від руки ката.

А перемога зараз, враховуючи порівняно рівні сили, залежала від розуму воєводи, від його задуму ведення бою. І цей задум – несподіванку для ворога – Ричард вигадав. У лощині, непримітній з табору суперників, він сховав весь загін легких на ногу ірландських кернів. Окрім звичної легкої зброї, кожен з них мав довжелезну жердину з пуком просякненого жиром і смолою клоччя на кінці. А ще – по кілька смолоскипів. Там же тліло багаття, щоб враз можна було роздмухати вогонь і розпалити заздалегідь розкладений купками сухий хмиз. Час виступу кернів – атака ворожої кінноти...

Аж ось досі непорушне військо короля здригнулося. Шеренги піхоти заколихалися, немов ожила стіна, і потекли з похилого горба вперед.

– Сигнал! – гукнув Ричард.

Пронизливо засурмили ріжки. Глухо вдарив дріб друмів – вузьких, видовжених барабанів, які вішали на довгих пасах через плече на живіт. Рівними рядами рушили галогласи. Гуркіт друмів рівняв їхній впевнений крок.

– Любий Уоріку, – сказав Ричард, – ти поведеш в бій кінноту.

– З радістю, мій королю!

Дік Уорік перший назвав Ричарда Плантагенета королем. Відтак, він буде найпершим васалом і пером Англії. Король Ричард про це подбає...

– Але рушиш тільки за моїм наказом.

– Слухаюсь, государю!

– Ти обіцяв, що твій меч, як блискавка, віщуватиме грім перемоги...

– Слово Уоріка – криця, мій володарю. Ведмідь своїх обітниць не забуває і образ ворогам не дарує!

З обох боків піхота насувалася одна на одну неспішним, рівним кроком у грізному мовчанні. І лише коли передні шерехи зблизилися на кидок дротика, вояки вибухнули войовничим ревищем, прискорили крок, переходячи на біг, гучно вдарилися щитами, забряжчали мечами – почалася велетенська кривава битва. Тут і там валилися з ніг забиті та поранені. Юрмище розповзлося навсебіч, роздрібнюючись на окремі двобої та купну різанину. Тільки галлогласи вперто сунули вперед, не ламаючи своїх шерехів, щільно тулячи щит до щита, ламаючи опір супротивника. Королівська піхота почала поволеньки піддаватися – крок за кроком, з болем тупцюючи назадгузь.

І тоді нестримно ринула королівська панцирна кіннота з герцогами Нортумберлендом і Бекінгемом на чолі – їхні гербові знамена пружно майоріли на вітру перед усіма. Кіннота наїжачилася жалами списів з тріпотливими прапорцями. Весь квіт північного лицарства хвацько летів у бій, націлюючись на незламних галлогласів. Земля загула під кінськими копитами.

– Запалюй! – наказав Ричард.

Над лощиною, де ховалися керни, завалували білі з чорними витоками дими. А тим часом панцирна кіннота з металевим брязкотом прохромилася шерехи галлогласів і навалньо перла далі, до пагорбка, де кінно, немов спокуслива принада, височів воєвода Йорк.

– Керни – до бою! – гукнув Ричард.

І тут сталася ота несподіванка, яку він вимислив і потайки ретельно підготував. З лощини вихопилися густі юрмиська кернів з жердинами напереваги. Ключчя на їхніх кінцях палало, з тріском розбризкуючи пекучі смоляні бризки. З цими палаючими жердинами керни сміливо кинулися назустріч вершникам, влучно соваючи вогняне ключчя прямо в морди коней. Тварини сахалися і ставали дибки. Вершники, хапаючись за гриви, губили списи. Задні з маху налітали на передніх, вибиваючи один одного з сідла. Спритні керни в'юнилися між ними, хижо добивали повалених і безпомічних на землі лицарів. У цю мішанину додали сум'яття запалені смолоскипи, які ірландські молодці прицільно кидали у вершників. Запалали плащі. Подекуди безжальний вогонь охоплював і пишні мантії коней. Жах охопив королівських лицарів.

– Уоріку, настала твоя черга! – бадьоро проголосив Ричард Йорк.

– Вперед! За мною, хоробрі лицарі! – гукнув Уорік, здіймаючи над головою меч.

Лише тепер, коли наступ ворогів розладнався, ринула в бій кіннота Йорка. Атака Уоріка вирішувала долю битви та королівства. Молодих лицарів чекала легка здобич, що додавало їй ще більшого завзяття. Вони вибивали списами супротивників із сідла вправно, як на турнірі. А коли трощився спис, в хід ішов меч.

Слідом за ними з кинжалами напоготові бігли керни. Поле встелювалося трупами. Королівське вояцтво побігло.

– Час і нам рушати, – мовив Ричард своїм есквайрам і торкнув шпорами коня.

Власне, битву вже було виграно. Точилися останні, окремі сутички. Ричард побачив, що Дік Уорік шалено напосідає на сера Томаса Кліффорда і поспішив до них.

– Уоріку! – вигукнув він. – Залиш лорда-маршала на мою долю!

– Охоче! – весело озвався Дік, запалений звитяжним бойовиськом. – Адже я полюю на Сомерсета! Ведмідь пообіцяв!..

Він пришпорив коня і помчав у бік Сент-Олбенса, до околиць якого вже докотилася бійка.

Ричард опустив меч і мовив:

– Сере Томасе, я хочу зберегти тобі життя. Складай зброю! Полон у мене – тобі рятунок.

– Навіщо тобі моє життя, підлий заколотнику? – непримиренно відрізав лорд-маршал короля.

– Образи – не розмова. Особливо зараз... Невже ти не збагнув, що я воюю за корону? І я переміг! Мені будуть потрібні твій досвід і розум. Вони ще не раз стануть у нагоді мені і на користь державі.

– Я давно вгадав твої злі наміри, Ричарде. Але збагни і ти: граф Камберленд не гендлює своєю честю!

– За що ж ти б'єшся, Томасе? Тільки за власну честь?

– За мир і спокій у державі, Ричарде. А ти – це війна. Тебе треба вбити... Захищайся!

– На тобі, чого ти жадав, графе Камберленде.

Ричард завдав лише одного дару. І цього виявилось досить. Кліффорд упав з коня. Йорк дивився на мертве заюшене обличчя сера Томаса і з презирством мовив, наче покійник міг його почути:

– Ось тобі мир і вічний спокій, які дарує війна. Мені потрібні друзі, а не вороги...

Едмуда Сомерсета спостигла кара на околиці Сент-Олбенса. Він був піший, бо загубив коня. Уорік гнав його, глумливо підштовхуючи жалом списа.

– То що, псяюро, – лагідним голосом вдоволено промовляв він, – таки тікаєш від ведмедя, зухвальцю?

Нараз Едмунд метнувся до якоїсь будівлі край шляху. Притулився спиною до зачинених дверей. В одній руці тримав наготові для захисту меч, іншою лихоманково шукав клямку. Обличчя в нього було забруднене. Шолом десь злетів. Волосся прилипло до лоба. Усе мацав і мацав позад себе рукою. Якщо відчиняться двері, це може бути рятунком...

Але Уорік це теж розумів і тому не зволікав. Вдарив його щосили списом і прибив лорд-камергера до дверей, мов комаху.

Тільки тепер Уорік звів очі на будівлю. Це була придорожна корчма з дивною назвою – «Замок на горбі».

У пам'яті мимоволі сплигло пророцтво леді Лено-ри Глостер: «Сомерсету безпечніше буде в пустелі, аніж у замку на горбі». Здається, сказано було саме так...

І дива – сталося! Хіба не чудасія? А йолоп Сомерсет не вірив...

Розділ 14

НАВВИПЕРЕДКИ З КОРОЛЕМ

Повз королівський повоз на жердинах бігли вояки. Маргарита не намагалася їх зупинити. Вона й зараз не годна була принизити себе до розмов з простолюдом. Король позирав на втікачів згаслими очима. Тільки мули спокійно перемелювали корм міцними, опуклими щелепами.

Та ось до повозу підскакав лицар. Щита в нього не було, забрало ховало обличчя – розпізнати неможливо. Від плаща на його плечах лишилося тільки клоччя, що звисало з ланцюжка, на якому той плащ тримався. Один наплічник був збитий, теліпаючись, він брязкотів.

– Хто ти? – запитала королева.

Лицар підняв забрало, і вона впізнала його. Це був молодий Генрі Холланд, герцог Ексетер. Обличчя його зчорніло від пороху, ліва брова була розбита, на ній запеклася кров. Під оком набрякав синець.

– Сер Генрі, що сталося? – сплеснула руками Маргарита. – Чому тікає наше військо?

– Поразка, королево! Повна поразка... Але чому ви тут стоїте? Вояки бунтівного Йорка вже на околицях Сент-Олбенса!

Генрі Холланд зіскочив з коня:

– Ух, стомився! Як ніколи...

Очі королеви збуджено блищали. Між брівками пролягла різка зморшка. Король понуро визирав з повоза. Він мовчки слухав їхню розмову, нічим не виказуючи своїх почуттів.

– Ти повернувся один? – запитала Маргарита. – Де інші лорди?

– Біда, королево! Герцоги Нортумберленд і Бекінгем першими полягли... Загинули лорд Стаффорд і граф Уїлтшайр...

– А лорд-маршал, славний Кліффорд?

– Графа Кемберленда скрушив своїм мечем сам Йорк. Він тепер похваляється, що така ж доля чекає весь рід Джона Ганта... Мовляв, Ланкастери поцупили у Йорків корону, і за це він їх карає...

– Мерзотник! – вилаялася королева. – Весь рід його злочинний кінчає на пласі! І він тепер пнеться туди ж... Але де лорд Сомерсет?

– Кажуть, його порішив Уорік.

– Знову цей негідник Уорік!..

На очі Маргарити набігли сльози. Не могла стримати їх. Генріх похмуро визирав з повоза.

– Як це сталося?

– Сам я не бачив їхньої сутички. Але бачив тіло сэра Едмунда. Бофорта прибито списом до дверей корчми «Замок на горбі»... Жахливе видовще!

– Що? – скрикнула Маргарита. – Як ти корчму назвав?

– «Замок на горбі»...

– А передрікала леді Елеонора, – вперше подав голос король, – щоб Сомерсет унікав замку на горбі... Усе правда!

Та найбільше ця вість вразила Маргариту. Влучила в саме серце. Ненависть до Уоріка заповонила її душу. Це з його вини загинули обидва – і Сеффорд, і Сомерсет. Загибель двох коханців жінка може вибачити лише тому, хто заступить в її серці обох... Але як це могло бути? Вдруге здійснилося пророцтво Ленори! Та як вона могла наврочити? Адже ніякого пророцтва насправді не було. Його від початку до кінця вигадав Сеффорд, щоб злякати короля і усунути герцога Глостера...

Ніби читаючи її думки, король Генріх тоскно мовив:

– Нині я знаю того герцога, що повалить «Шостого»... А ти, Маргарито, разом з кардиналом Бофортом усе торочила мені, буцім заколотник – мій дядя, герцог Глостер... А виявилось – кузен Йорк!

Чи могла королева сказати йому, що оте пророцтво було суцільною вигадкою? Е ні! Підлог потяг за собою вбивство...

До того ж, стався дивний подвійний збіг! Кого тепер переконаєш, що то просто була вигадка? Чи може, правду люди кажуть, що жартувати з потойбічними духами небезпечно? Ніби спаде караюча Десниця Господня. Адже всі ті, хто брав безпосередню участь у таємному злочині, уже мерці – кардинал Вінчестер, Сеффорд, Бекінгем, Сомерсет...

А король зовсім похнюпився.

– Та що ж нам тепер робити? – безпорадно запитав він.

Маргарита зрозуміла, що доля королівства, її вінченосного чоловіка та її самої знову залежить тільки від неї. Генріх – не опора. Покладатися на нього – марна справа.

– Горе мені! – бідкався король. – Що тепер вдієш?

– Мерщій тікати треба! – не втримався Холланд. – Чого зволікати? Щоб здатися в полон? Я цього не хочу і не чекатиму, поки мені якийсь мугир пов'яже руки, аби здерти викуп...

– Стривай, сер Генрі! – зупинила його королева. – У біга подамося разом.

– Які біга? – промимрив король. – Від долі, писаної на небі, не втечеш. І що казати, Йорк повалить «Шостого»...

– Та що ти, Генріху? – з обуренням напосілася на нього Маргарита. – Зовсім занепав духом? Ні битися не хочеш, ні тікати. Як так? Адже ти – король! І в пророцтві Леонори добре сказано: «Шостий герцога переживе»... Відтак, не тобі, а Йорку писано швидкий і неминучий кінець! Чого потерпати? Нам зараз втеча – порятунок!

– Куди нам податися?

– Куди? Хуткіш до Лондона! Столиця допоможе... А невдовзі надійдуть свіжі війська наших вірних васалів, які не встигли на цю злощасну битву. Я скликала їх, і вони йдуть! Та й зараз не все військо згинуло. Лишилися живі герцог Уестморленд, граф Оксфорд, молодий Кліффорд, нині граф Камберленд, Генрі Персі, який успадкував Нортумберленд і помсту за батька... Та ось і Генрі Холланд перед нами! Що скажеш ти, сер Генрі?

Слова Маргарити запалили герцога Ексетера. Вони були як сонячний промінь серед чорних хмар. Справді, не все втрачено! Чого панікувати?

– Я згоден йти на Лондон – рішуче сказав сер Генрі. – Зачинимо перед бунтівниками фортечні брами

Сіті! І грізний Тауер стоїть на сторожі! Але рушаймо!
Годі зволікати. Час не жде!

Король кволо відкинувся на м'які подушки повоза і байдуже промовив:

– Ну, то хай уже... Робіть, як знаєте!

А на пагорбі, де стояв намет Ричарда Йорка, безупинно сурмили ріжки, скликаючи звитяжців на місце вояцького збору.

– Де Солсбері? – занепокоєно запитував Йорк мало не кожного прибульця. – Хто бачив герцога Солсбері? Якщо загинув сер Невіль, то й перемога нам гірка.

Найбільше зміг повідомити його син Едуард, юний граф Марч:

– Мій батьку, сер Невіль бився, як молодий. Я навіть дивувався ратній невтомності старого. Під ним тричі було вбито коня, і я тричі підсадив його в сідло. Я відбороняв його від мечів і умовляв вийти з бою. Усе марно! Вій знову кидався у січу. Ми весь час були в битві поряд, аж поки ворог не побіг...Та ось, здається, сер Невіль і сам іде!

Так це був герцог Солсбері власною персоною. Він повертав пішки. Певно, згубив і четвертого коня. Ще здаля привітно помахав рукою онукові. Його донька Сесіль Невіль була дружиною Ричарда Плантагенета, отже, молодий Йорк доводився йому онуком. І коли він піднявся на пагорб, то на втіху батькові найперше мовив до Еда:

– Ти, хлопче, сьогодні врятував мені життя. Не знаю, скільки мені ще випадає жити, але від сьогодні маю життя з твоїх рук.

Едуард зашарівся. Ричард Йорк поклав руку йому на плече і лагідно пригорнув до себе.

– Але не будемо передчасно втішатися перемогою, – мовив сер Невіль. – Наш ворог такий, що може хутко оговтатись і виставити ще більше війська. А тому не слід давати переможеним передиху.

– Я знаю, – посуворішав Йорк. – Треба рушати в погоню. Мені доповіли, що король подався до Лондона. А ми підемо слідом за ним... Ти хочеш щось сказати, Уоріку?

– Так! – гаряче вигукнув Дік. – Ми підемо, але не за королем. Ми випередимо його і перші ввійдемо в Лондон! Король посувається в повозі на мулах, ми – верхокінно. У доброго коня – короткі милі. А приз на фініші – корона!

– Слушно, – з повагою відзначив Ричард. – Вирушаймо негайно! А піше військо поведе барон Стерн Фолкенбрідж. Отож, наввипередки з королем! Нас чекає Лондон!

Розділ 15

ПЕРШИЙ ІМПІЧМЕНТ²⁸

Думки мимоволі поверталися у півстолітню давнину. Хоч і мало лишалося в живих свідків зречення короля Ричарда Другого, проте подробиці того імпічменту знали всі. Ще б пак! Раніше такого ніколи не траплялося. Бувало, що короля силою змушували йти на поступки, але вперше сталося, щоб король зрікся влади, щоб повсталий проти сюзерена васал узяв для себе монарший вінець з рук короля.

Це було нечувано, бо, власне, тоді смертна людина зухвало повстала б проти волі небес. Адже влада короля – від Бога. І якщо Господь один раз виявиться безсилим перед сміливою людиною, то можуть забракне в нього і вдруге. Хіба не так? До того ж, второваною стежиною йти легше...

Діди та батьки своїм нащадкам переказували цю надзвичайну подію з такими яскравими деталями, що уява уважного слухача легко домальовувала почуту картину. А тому для багатьох той перший імпічмент був живим прикладом того, що мало відбутися між переможцем Ричардом Йорком і подоланим Генріхом Ланкастером, дід якого Генрі Болінброк

²⁸ Офіційне зречення монарха. Нині – дострокова відставка глав урядів.

мечем виписав ритуал зречення і цим створив прецедент. А те, що одного разу сталося, вдруге не страшить. Навіть шлюбна зрада лякає лише тоді, коли діється вперше...

І все ж таки деякі надто доскіпливі голови вважали, що Господь, сидючи на небесі та з огидою позираючи на грішну землю, дав свій високий дозвіл і гучно схвалив повалення негідного володаря. Хто мав вуха, той почув! Коли державні нотарі та чиновні «клерки святого Ніка» під посиленою вартою везли розвінчаного Ричарда до тронного холлу Вестмінстера, городяни впродовж усього його шляху з Тауера з радісною зловтіхою валили йому на голову хатне сміття і натхненно паскудили його негоже урядування добірною лайкою. А відомо: глас народу – глас Божий. І нічого не важить, коли цей велемудрий небесний глас бринить у грубих виразах найбрутальнішої лайки.

Коли Ричарда завели до знайомих покоїв, він побачив, що на троні вже прелюбезенько возсідає Генрі Болінгброк у золотій діадемі державця. Лишалось тільки залагодити правову формальність. Необхідно було привселюдно, у присутності шляхетних лордів, занотувати «добровільне зречення» короля Ричарда і визнання спадкоємцем Генріха з гілки Ланкастерів, проголошені власними устами колишнього короля. Текст зречення склали наперед. Прочитав, та й по тому! Але повалений король усе не наважувався на цей останній «простенький дріб'язок», хоч «клерки святого Ніка» занотували, буцім Ричард зрікся королівської влади «з виразом великої радості на обличчі» і сам назвав своїм спадкоємцем Генріха Болінброка, що став герцогом Ланкастером по смерті свого батька Джона Ганта.

Насправді ці слова проголосив прибічник Болінгброка, такий же заколотник, як і узурпатор, сер Генрі Персі, герцог Нортумберленд.

– Великий володарю Ланкастера! – натужуючи голос, заволав він. – Від імені розвінчаного Ричарда Плантагенета оголошую тобі і всім, що він – Ричард Плантагенет – дуже охоче оголошує тебе, Генріха Ланкастера, своїм спадкоємцем на троні та з великою радістю передає до твоїх державних рук свій королівський скіпетр. Візьми, Генріху Ланкастере, цей знак державний і обійми Англію монаршим правом. Віднині хай живе і славиться король Генріх, за цим ім'ям – Четвертий!

Бунтівні лорди дружно гаркнули:

– Хай живе король Генріх Четвертий!

Формулу оголошення нового короля скоротили від першої частини, яка починалася фатальними словами: «Король вмер...» Бо король був живий і стовбичив оце перед троном. Виникла ситуація, яка не була передбачена жодним ритуалом.

А Генріх Болінгброк, як і належало, прийняв з рук шляхетного сера Генрі Персі державний скіпетр, знак монаршої влади, і мовив:

– Ім'ям Господа приймаю вищу владу! – і додав знову ж таки не за ритуалом, звертаючись до свого живісінького попередника: – Що скаже мій кузен Ричард Плантагенет?

– Ти, Генріху, занадто рано мене запитуєш, – з неприхованою іронією відповів Ричард. – Я ще не встиг відвикнути від королівської мантиї та монаршого поведження. Ще не засвоїв науку лицемірив із захаявними ножаками – як вкрадливо лестити, згинатися в догідливих уклонах, в удаваній поко-

рі упадати на коліна. Згадай: адже ще вчора це робив ти!

Стулені щелепи Болінгброка немов скам'яніли. Рот став тоненький, як лезо. Він тупив у Ричарда важкий погляд неприязних очей, що не віщували нічого доброго. Але знеславлений король не зважав на цю ще не висловлену погрозу і шпетив узурпатора гострими, але безсилимими зараз словесами, якими тільки накликав на себе небезпеку.

– Придивися, Генріху, уважніше й до тих, хто ніні тебе славословить. Вчора ці ж «вірнопідданці» так само дружно ревли: «Хай живе король Ричард Другий!» А хіба я вмер? З дванадцяти апостолів зрадив Ісуса Христа лише один – Іуда. Мене ж зрадило одразу дванадцять тисяч²⁹ Іуд! «Хай живе король! Та чи вмер він? Хто наважиться по мені – живому – сказати «амінь»? Невже чекаєш, що сам скажу? Ну що ж, і це я зможу! Якщо на небесах я до свого скону вважатимусь королем, то на цій зрадницькій землі сталося інакше. Вмер не король, сконала королівська недоторканність помазаника Божого. І лише по ній я кажу: «Амінь!» І нехай бояться цієї смерті якщо не ти, то твої нащадки!

Запала похмура тиша. Пролунало застереження: «Король живий!» І справді, чого він досі живий? Ось питання! Живий, щоб жити нові змови та заколотити? Поки що його прихильники припишкли. Чи надовго? Хтозна... Дійсно, ліпше було б уже зараз сказати по бездітному Ричардові: «Амінь!» Тоді не зламалася б формула: «Король вмер – хай живе король». Болінгброк відчув загальний настрій і з погрозою запитав:

²⁹ Кількість війська, зібраного прибічниками Ланкастера.

– Це отак ти зрікаєшся? Ти ж присягався зректися добровільно! Аби тебе не чіпали... А що тепер верзеш?

Того ж дня Ричарда повезли на північ, в родові гніздище Ланкастерів – замок Помфрет. Його кинули до підземної темниці цього неприступного кастла, що сірим громадям височів на островці серед гнилого трясовиння. В'язневі не давали ні скоринки хліба, ані кухлика води. Проте деякий час Ричард ще животів, вилизуючи вогкі брили кам'яного мішка. Та невдовзі згас від голоду та спраги.

Про що думав і згадував він у безпросвітній темниці? Певно, не однораз спливали в пам'яті і його власні злочинства та підступи, які він чинив легко, впиваючись своєю гаданою безкарністю та нерозумно хизуючись жорстокою силою «королівського веління». Він не озирнувся в лісі, коли за його наказом вбивали рідного дядька Томаса Вудстока, герцога Глостера, але з жахом прозирає минулі дні тепер. І душа його, обтяжена підлими злочинами, тремтіла перед невідомістю потойбічного світу.

У ті надзвичайні в історії Англії дні єпископ Карлейль мовив пророчі слова, що й запам'яталися:

– Врятуй нас, о Господи, від карі за це страхітливе вбивство! Навіть нікчемних злодюг, якою не була б очевидною їхня провина, слухають у суді. А тут поза очі, тихцем прирекли на жорстоку смерть обранця Божого, помазаного на королівство елеєм за згодою лордів і громад. Як душі християн змогли наважитись на отакий жахливий вчинок? Віднині мир втече від нас спочивати до турків або якихось інших нехристів. А ми успадкуємо братовбивчу війну! Заколоти, змови, заворушена тепер оселяться в Англії, яка здобуде назву «нової Голгофи, країни мертвих чере-

пів». Якщо ми дозволили родичам з царюючого дому безкарно повставати один на одного й у беззаконній борні за корону братові вбивати брата, то цим посіяли зерна такої згубної й лютої усобиці, якої ще не зазнавала наша, мабуть, справді проклята небом держава. Нині ми віддали країну на нескінченну династичну поталу, від якої згинуть навіть діти наших дітей! Ох, істинно віщую: гострі шпичаки цих днів на власній шкірі відчують покоління, які ще й не народилися...

За наказом короля Генріха єпископа Карлейля негайно ув'язнили в Тауері. Почалася довга низка заколотів, бунтів і страт.

Розділ 16

ГЕНДЕЛЬ ЗА КОРОНУ

Лондонське Сіті, що зачинялося за власною фортечною стіною, зустріло переможця під Сент-Олбенсом з королівськими почестями. Воно привітало Йорка ритуалом, яким зустрічало тільки монарха. Коли Ричард верхи на коні наблизився до парадних врат міста Тампль-Бар і засурмив у ріжок, лорд-мер згідно з усталеним ритуалом запитав:

– Хто там сурмить?

– Володар Англії, – відповів Ричард, як у таких випадках і належить.

А хіба збрехав? Казав саму правду...

Після цього лорд-мер узяв з рук олдермена-зброєносця дворучний меч Лондона і вручив його володареві Англії на знак вірнопідданської покори. А Ричард знову повернув цю символічну зброю лорд-мерові на знак шанування пільг та привілеїв міста, а також стародавніх прав на самоврядування. Тільки після цього німого обміну запевненнями брама Сіті гостинно розчинилася:

– Ласкаво просимо, володарю Англії!

Купецькі гільдії наважилися на вчинок, від якого сахнулися б навіть свавільні барони. Адже Ричарда

Йорка ще не короновано! То чи не передчані почесні? Декому за ними ввижалася «нюйгейтська наречена» з її воістину задушливими обіймами. Проте зрячий у сонячний день і глибокої ночі не сліпий. Хто має очі, хай бачить! Хто має розум, нехай збагне! А гендлярі зажди мали прискіпливий зір і завбачливий розум...

Того ж дня граф Уорік навідався до Тауера і мав бесіду з комендантом Скейлзом в улюбленій манері останнього – повній недовірок.

– Чи ти не закис тут, Джефрі? – запитав Дік.

– Ноу! – заперечив Скейлз.

– Чував я, буцім Ричард Йорк збирається призначити мене губернатором Кале, – недбало мовив Дік.

– Ого! – поцінував новину Скейлз.

– А ще чував я, буцім в Кале гуляє вільною посада коменданта. Гадаю, там тобі було б просторніше. Та й прибутку значно більше!

– Йес! – підтвердив Скейлз.

– Вогко тут і незатишно, – раптом засумував Уорік. – Певно, королю з королевою ліпше зупинитися в Гардеробі. Там вони не застудяться! І до Вестмінстера шлях коротший. Чи добре я надумав, Джефрі?

– Гуд! – сказав Скейлз.

Король прибув до Лондона вранці наступного дня. Але брама Тауера перед королівським поштом не відчинялася

– Ноу! – врочисто проголосив з надбрамного барбікену шляхетний лорд Скейлз.

А граф Уорік і тут не втрачав дарма часу. На чати коло Гардеробу поставали вояки Генрі Холланда, герцога Ексетера.

– Сер Генрі, до Вестмінстера ти свій загін теж поведеш? – дружньо запитав Дік. – Не раджу...

– А чого? – стурбувався герцог. – Що ви там ще замислили?

– Та нічого такого, – знизав плечима Уорік. – Сподіваюся, усе минеться тихо. Недарма ж я скрізь понапихав своїх вояків. Коли щось станеться не так, вони гав не ловитимуть.

Сер Генрі невдоволено пробурчав:

– Добра згода примусу не любить...

– Авжеж! – охоче підхопив Уорік. – Але зараз про це балакати – все одно, що мережею вітер ловити. Та й з якого лиха сваритися? Візьмемо нас з тобою. Навіщо нам битися? Що ми з тобою не поділили? За що і в ім'я чого нам чубитись? А чи не ліпше для нас обох було б породичатися, га? – несподівдно завершив він.

– Це ж яким робом? – вражено витріщився сер Генрі. – Ані ти, ані я дочок або сестер на виданні не маємо.

– Не біда! – безжурно мовив Дік. – Зате моя заміжня сестра Сесіль має на виданні дочку Анну...

Він навмисне не назвав Йорка, дружиною якого була Сесіль. І так було ясно, що Генрі Холланду запропоновано стати зятем короля, якщо Йорк заволдіє короною. Але хитрюга Уорік про це не пустив і пари з рота. Він просто, бачите, пропонує породичатися з ним і всіма Невілями. Хіба погано? Чи не почесно? Усе гаразд...

Однак Генрі Холланд не розумівся на дипломатичних тонкощах і тому запитав руба:

– А хіба Йорк погодиться?

– А ти його самого запитай! – засміявся меткий граф. – Невже не годен заслужити руки його дочки? Твоє одруження з Анною повністю залежить від тебе

самого! І пам'ятай, що тільки з доброю новиною можна сміливо стукати у двері. А я зі свого боку замовлю слівце. Зрозуміло, якщо ти цього будеш вартий...

– І справді, чого б нам не породичатися? – впав у глибоку задуму молодий герцог, котрий лише дві доби тому бився з батьком нині запропонованої йому нареченої.

А на ніч вартувати Гардероб заступили вояки графа Уоріка. Усе відбулося без зайвого галасу. Ніхто й не помітив...

...Здавалося, що у Вестмінстері ожила картина, яка вперше була розіграна в цих же декораціях півстоліття тому. Знову на троні зухвало возсідав узурпатор, а перед ним дивоглядним винуватцем стовбичив спадкоємний король, приведений до тронної зали під вартою. Розігрувалася та ж сама драма – імпічмент, що скасовував недоторканість королівської особи Божого помазанника. Фінал цієї драми буде розіграно через два століття, коли кат у масці знесе мечем голову «Божого обранця» короля Чарльза.

Першого...

А в нашій драмі поки що змінилися тільки дійові особи. І кожний вів свою партію, як умів, імпровізуючи на ходу. Тільки тепер на троні розсівся герцог Йорк, а перед ним стояв онук колишнього узурпатора з роду Ланкастерів. Ричард був сповнений рішучості, Генріх – спокою. Зовні він анітрохи не виглядав збен-теженим. Ніби наперед знав, що саме так і станеться. Очі його були ясні, погляд – смиренний.

Зовсім інакше реагувала королева. Ледь вона побачила на троні загарбника, як спалахнула, немов раптова пожежа. Зараз вона зримо уособлювала квітнучу

й пломеніючу троянду Ланкастерів. Однак якби за кольором обличчя вирішували, хто на чиєму боці, то Генріха цілком можна було б прийняти за переконаного прибічника Йорка. Проте його хвороблива блідість була сталою, а тому й усім звичною, і нікого, попри фатальні обставини не могла здивувати.

Генріх мовчки роздивлявся довкола, щоб якось призвичаїтися до нової і геть незвичної для нього ситуації. Він оцінював і виважував, натомість Маргарита одразу бурхливо загаласувала:

– Мілорди, погляньте лишень, як розсівся нахабний заколотник! Нечуване блюзнірство і зневага до трону! Де, коли і в кого він вчився отак блазнювати? Та ні! Це не жарт нікчемного блазня... Зухвалець і справді сподівається з допомогою зрадливого Уоріка начепити корону... А ти сам, Уоріку! Де згубив совість? Що, в тебе вже не гнуться коліна перед королем?

– Ішла б ти краще в ліжку, – грубо відповів Дік. – Там ти вправніше порядкуєш! Там би й переспала грозу, що зараз гряде над домом Ланкастерів...

Його молодший брат Хью Невіль, маркіз Монтегю, теж не змовчав:

– Мій государю, – гукнув він до Ричарда, – ти в своїх намірах поклався на зброю. То й підчепи корону мечем! Навіщо нам тут слухати пустопорожні балачки?

– Заспокойтеся, сини, – спробував було вгамувати їх поважний герцог Солсбері.

– Ага, і ти приніс свої старі кістки, сер Невіль? – напосілася тепер на нього Маргарита. Ганьба тобі! Схили коліна перед своїм монархом, поки смерть не схилила тебе до могили! Безсоромний ді-

ду, і хіба ти не присягав вірно служити Англії та її державцю?

– Присягав, – не перечив Солсбері.

– Чому ж нині ти зрадив власній обіцянці? Чим зможеш виправдатись перед Небесним Престолом, куди невдовзі тебе на вищій суд покличе архангельська сурма?

– Гей-гей, Маргарито, яка ти знавісніла, – статечно мовив сер Невіль. – Але я відповім тобі, бо іноді корисно дещо сказати й біснуватій...

– Я слухаю тебе, хоч ти сам ніби зірвався з ланцюга в Бедламі.

– Коли я стану перед Престолом Господнім, то скажу: великий гріх присягати кривій владі, але ще більший гріх чинити кривду по тій гріховній присязі. Хіба існує у світі божому обітниця, яка змушувала б християнську душу одну по одній порушувати заповіді господні? Всевишній сказав «не укради», а Ланкастери вкрали корону в законних спадкоємців. Господь каже «не убий», а Ланкастери вбивають навіть своїх рідних. Господь каже «не зазіхай на чуже майно», а король продав наші маєтки Франції. Хіба не віддано Анжу і Мен за одну твою убогу спідницю? Чи не забагато нашій державі коштує дрантя безпосажні? І що ж? Усе те свавілля я мушу хвалити, бо дав колись під страхом покарання примусову присягу?

– Ач, як викручується облудний зрадник! – тицьнула в нього тендітним пальчиком Маргарита. – А ви, мілорди, чого мовчите? Не бійтеся, ми у святій каплиці, а не в полі серед різунів... Сер Генрі! Де гучне слово герцога Ексетера? Хай воно буде таким же гострим, як і твій нездоланий меч!

Генрі Холланд ніяково зашарівся.

– Як сказати по совісті, – ледь чутно вичавив він з себе, – то справжнім спадкоємцем корони є герцог Йорк.

– Чого шепочеш, Генрі? – штовхнув його в бік граф Уорік. – Кажі голосніше! Щоб всі почули...

Генрі наважився і відчайдушно бовкнув, немов стрибнув у холодну воду:

– Визнаю право на корону за герцогом Ричардом Йорком!

– Що я чую, Генрі? – прикро вразилася королева. – Що з тобою сталося? І ти зрадив нас! На кого ж тепер покладатися?

– На закон! – вперше зронив слово король.

Досі головні дійові особи – Генріх Ланкастер і Ричард Йорк мовчки слухали суперечку, яка скоріше нагадувала вуличну сварку, аніж розумну мову поважних урядовців.

– І що каже закон? – суворо запитав Ричард.

– Що право на моєму боці.

– Доведи це, і ти залишишся королем. Даю в цьому слово!

– Династія Ланкастерів при владі півстоліття. Я – третій у ній, хто вінчаний короною...

– ...яку силоміць узурпував перший, – завершив за короля Ричард. – Що ж далі?

– Скажи мені, Ричарде, – не складав Генріх полегчаної зброї, єдиної, що в нього лишилася, – чи може законний король обрати собі спадкоємця?

– Це право короля. Але що з того?

– Хіба тобі не відомо? Король Ричард у присутності лордів – а їх було більше, ніж зараз, – добровільно віддав корону моєму дідові, якого обрав спадкоємцем.

Цей державний акт занотовано в королівському ордонансі. Отже, я – король законний!

– Не плутай, Генріху, нікого ти не обдуриш. Твій дід Генрі Болінгброк узяв корону насильством. Він примусив короля Ричарда підписати брехливий ордонанс, а потім, щоб правда не вийшла на яв, він вбив монарха у своєму замку Помфрет.

– Це не доведено, – заперечив Генріх.

– А кому було доводити? Кожного, хто піднімав голос правди, твій дід нещадно карав. Він ув'язнив єпископа Карлейля та звів до могили аббата Вестмінстера. Твій дід Генрі Болінгброк кривавив плаху головами графів Оксфорда і Кента, Марча і Блента, баронів Брокаса та Селла... Не король тоді сів на трон, а убивця! То чим пишатися тобі?

– Мій батько у Франції узяв корону...

– Помовч про Францію, бо ти її згубив!

– У твоїх вустах мої права – блаженські...

– А ти чого хотів? Я ж слово тобі дав! Однак припустимо, що Ричард зрікся корони добровільно, як запевняєш ти. То що тоді? Згідно з законом про династичну спадковість, він міг віддати корону тільки своєму найближчому наступнику – Едмунду Ленглі, герцогу Кларенсу, та його нащадкам, до котрих належу і я. Погодься, цей легітимний принцип мусить стояти непорушно, адже на ньому покоїться весь наш державний устрій! Що сталося б, якби молодший брат за спадок гострив ножа на старшого? І це твій дід Генріх Ланкастер розчовгав закон вояцькими чобітьми. Що скажеш ти на це?

Граф Уорік дружньо порадив:

– Генріху, віддай по-доброму корону Йорку! Будь собі герцогом Ланкастером...

– Не заважай, Уоріку, – сказав король, – не тобою мова. А тобі, Ричарде, я скажу, що найліпше нам було б скласти угоду, подібну до угоди у Труа. Звісно, державність стоїть над усім. Але мій батько Генріх Звитяжець і французький король Шарль розв'язали такий же заплутаний спадкоємний клубок...

– Що ти хочеш цим сказати? – зацікавився Ричард Йорк.

– Я хочу, як і Шарль, дожити свій вік королем, – тихо зронив Генріх. Як і Шарль заповідав корону по своїй кончині моєму батькові, так само і я заповім свій вінець тобі та твоїм нащадкам.

– Це справді так? – аж нахилився до нього Ричард. – Чи дійсно хочеш так вчинити?

– Так, Ричарде! Але з однією неодмінною умовою. Якщо ти не погодишся, то й моєї згоди не буде. Це моє останнє слово...

– Я умови не відхилю, якщо вона розумна та прийнятна. Чого ж ти жадаєш?

– Я хочу, щоб в Англії було покінчено з усобицями. Я хочу, щоб її не топтали вздовж і впоперек збройні ватаги. Я хочу щоб у нас запанував добрий господар – мир!

– Охоче приймаю цю чудову умову! – заяснів в усмішці Ричард. Я теж проти кривавих справ.

– Тоді домовились, – твердо сказав Генріх. – Хай нотарі складають ордонанс. А тебе, Ричарде, свого спадкоємця, я вже від сьогодні оголошую протектором Англії.

– Ото утяли! – тільки покрутив головою від несподіванки граф Уорік. Він аж ніяк не чекав такого легкого і розумного розв'язання. А ще дехто дотинав, бу-

цім Генріх нерішучий і слабкодухий. Ніби лити кров людську – то найбільша втіха...

– Хай живе король Генріх Шостий! – з явним полегшенням загорлав Генрі Холланд.

Ричард Йорк зійшов з тронного помосту і обійняв короля Генріха.

– Дивіться, мілорди! – у захваті вигукнув Дік Уорік. – Обнялися Йорк та Ланкастер! Хай у країні віднині урядує мир! Обіймімось і ми, сер Генрі Холланд...

Королева Маргарита знепритомніла.

Розділ 17

ЛИШИВСЯ ТІЛЬКИ ТИТУЛ...

Городяни повеселішали. Спала напруга, яка гнітила всіх останні кілька місяців. Один за одним покидали місто вояцькі загони. Через відремонтований Лондонський міст бадьоро потупотіли на південь дружини Вільяма Гастінгса та Стерна Фолкенбріджа. До своїх володінь в Норфолк подався сер Томас Говард. Найдалі рушив з обозом Хью Монтегю – на півострів Корнуол до свого маркізату, де серед багнистого трясовиння стирчать загадкові, циклопічні дольмени Стоунхенджа. А на півночі, у місті Йорк, тамтешній архієпископ Джордж Невіль, ще одна парость від дерева герцога Солсбері, обвінчав на довге й щасливе подружнє життя молоду пару – Генрі Холланда та Анну Йорк. У самому Лондоні лишився для нагляду за порядком Ричард Невіль, граф Уорік.

Битим ділкам Сіті невтомний, всюдисущий Дік припав до душі. Хоч і молодий за літами, та метикуватий. Вони б залюбки обрали графа лордом-мером на наступний рік, якби цього суворо не забороняв статут міського самоврядування. Шлях до кам'яних купецьких сердець Дік знайшов просто і безпомилково – через гендлярський гаман.

За погодженням з лордом-протектором Дік Уорік запровадив нове, дуже вигідне для лондонських ділків митне право. Віднині з кожної бочки вина брали мито в розмірі трьох шилінгів, якщо оту бочку привозив англієць, і здирали рівно удвічі більше, якщо вином гендлював іноземець. Так само і мито за мішок вовни для англійців було зменшено вдвічі. Лише «фунтове мито», яке дорівнювало дванадцяти пенсів з кожного фунта стерлінгів від загальної вартості товарів, лишалося однаковим для всіх. По Темзі в заморські краї весело полинули з купецьким крамом англійські вітрильники.

Ці митні правила хазяйновитий граф запровадив не лише на острові, а й у Кале, де обійняв посаду губернатора. Там, у цьому останньому клапті англійських володінь на Континенті, він дозволив купцям будувати сховища для вовни просто у фортеці. «Вовна зробила Кале неприступним», – казали французи і мали цілковиту рацію: купці вміли ревно боронити своє майно та дорогоцінний крам. У портових кошторисах Кале комендант Джефрі Скейлз навів зразковий лад – усе рахував і занотовував до останнього пенні. Митні гроші акуратно надходили до королівської скарбниці.

Торгівля пожвавилася. Попит на базарах збільшився. Селяни охочіше бралися за рало. Джентрі стригли вовну. Гендлярі складали до скринь тугенькі шкіряні торбинки з ваговитим металом. Усім якось легше і привільніше стало дихати, ніби жовтий лондонський туман зробився менш смердючим.

І тільки в Тауері було неспокійно. Маргарита ставилася до короля з підкресленою зневагою. Вона намагалася уникати з ним будь-яких стосунків. При-

страсті в її душі накопичувалися, як грозова хмара. Чи вдарить сліпуча блискавка? Чи загуркоче грім? Цього слід було чекати: душа – не скриня, щоб втримати під замком розбурхані та зранені почуття. І настав день, коли тамована в глибині гроза нараз вибухнула.

– Що будемо робити, Генріху?

Король здригнувся. Починається! У дзвінкому, тремтячому від стримуваної люті голосі Маргарити вчувалася неприхована ворожість. Вони були самі у величезній, холодній залі. Сиділи удвох, покинуті придворним почтом, перед єдиним у Тауері комином. Від неприємної розмови не втекти і від розгніваної жінки не відкараскатись. Що має відбутися, рано чи пізно станеться. Кожне зернятко, кинуте в гній, дасть свій росток, а чубата трава піднімає навіть могильні плити...

– Про що ти? – обережно запитав Генріх, хоч пречудово знав, що саме весь час болісно нуртує королеву.

– Я вже не звертаюся до тебе «мій королю», – зі злим посміхом сказала Маргарита.

– Чому ж? Чи сан мій тобі вже не до вподоби?

– Бо ти не король! Від твого сану залишився тільки титул.

– Ова! І як це розуміти?

– А так: тобі треба бути послідовним. Королівство ти уже віддав, тепер віддай корону за ковпак блазня з бубенцями. Замість горностаєвої мантії одягни чернече дрантя. З палацу заповзи в підземну хижку. А замість облич придворних роздивляйся образки з лицинами святих та божих...

– Ну, годі, Маргарито, годі!

– Ах, тобі вже досить? То я дам ще ліпшу пораду: поміняй королівський скіпетр на жебрацький посошок. Старець не зіб'ється з путівця, йому однаково, куди простувати. І жебракові чхати на злодія, хоч би тим злодієм був сам герцог Йорк!

– Навіщо торочити даремні розмови? – примирливо мовив Генріх. – Учорашнього дня не повернути. Ходімо краще спочинемо.

– Стривай! – зупинила його Маргарита. – Тепер від мене тобі не втекти до Кенілворта! Уорік дозволу не дасть; де козу прив'язано, тем вона і мекає!

– Гаразд, дослухаю тебе. Тільки ти заспокойся, прошу...

– А може, ти запропонуєш мені ще й поплакати удвох? Щоб нашими слізьми у Лондоні сльоту зробити, га? Це твій плач, а не мій... Та з нас двох, бачу, одна я – чоловік!

Генріх сумно зітхнув і журливо пробурмотів:

– Недарма кажуть, що швидко одружуватись – довго каятись...

– Ах, ти й про шлюб згадав, нещасний! Та я краще б незаміжня вмерла, краще б у монастирі стала нареченою Христа, краще б не мала сина з королівського роду. Чим він завинив, що втратив свої спадкоємні права?

– Нічого ти не збагнула, Маргарито. Якби я розгубився тоді, то зараз не мав би й титулу... А час багато злого виправляє. Адже конче слід було зберегти корону...

– Ні, ти спричинений, як і дід твій Шарль Безумець!

– Чи було б краще, якби мене вбили, як замордували короля Ричарда в замку Помфрет? Збагни, я

врятував корону! Найголовніше! Усе інше повернути легше...

– Ах, яка мудрість! Розумний удень і вночі не дурень, так? Занапастив себе, мене і сина та й каже: врятував корону! Її одним щиглем зіб'є Йорк з твого чола... Та я б на твоєму місці дала б підняти себе на списи, а звідти все одно волала б: прав не поступлюсь, Йорку, геть від трона! А ти? Що ти зробив? Злякався за своє життя і погодився у приймах Йорка жалюгідно животіти. Який же в біса ти король?

– Дай трохи часу. Все минеться, як лихий сон. І знову сонечко засяє.

– «Сон», «час», «сонечко», – закричала Маргарита. – Що за дитяча мова? Ні, я так покину тебе! Віднині ні столу, ні ложа з тобою не буду ділити. Я сама зберу твоїх васалів під своє знамено. Я розгорну його з нормандським левом! Замість очей у Йорка закриваляться червоні троянди Ланкастерів!

– Про що ти торочиш, жінко?

– Замокни! – нагримала на нього Маргарита, – я кажу востаннє! І не гадай, що в бій піду за тебе, я війська підніму за потоптані батьком права сина, мого Едуарда, принца Уельського, я підніму за свого сина залізні шереги, як підняла їх Орлеанка за права так само скривдженого дофіна. Хай гаслом буде: перемога або смерть!

– Ох, Маргарито, Жанна д'Арк скінчила свої дні на кострищі. Сподіваюся, тобі це відомо...

– То й що? – войовничо вигукнула королева. Вона велично випросталася. Очі її дивно палали. Чи, може, то грали химерні відблиски вогню з каміна? – Що з того, що Жанна д'Арк загинула? Вона знала, за що

йшла у бій, і свого досягла. Адже дофін Шарль, якого було за угодою в Труа позбавили спадкових прав на корону, нині – король Франції! Та за монаршу владу для сина і я зійду на кострище, щоб згоріти! А ти, безумцю, лишайся тут і скній у темниці! На тебе сподіватись марно...

Розділ 18

ЗАБРУНЬКУВАВСЯ НОВИЙ ЗАКОЛОТ

Наближалось Різдво 1460 року. Тут, у графстві Кемберленд, стояла незвична погода. Її можна було б визначити двома словами – вогка морознеча. З моря вітер гнав дощові хмари, але мороз давався взнаки і брав своє. Геть усе вкривав тонкий шар закрижанілої вологи, тому здавалося, що будівлі були вкриті блискучими обладунками. Нога ковзала по задубілій землі, як по залізу.

Незвичній до такої негоди людині з півдня Англії тут було б непереливки. А що казати про Маргариту Анжуйську, котра народилася в краю лагідного сонця і виноградної лози? Та королева не зважала на себе. Головне, така погода була звичною і навіть здавалася помірною воякам, яких вона привела в Карлейль, твердиню Камберленду, з шотландського кордону. Усі вони змалку були гартовані – холодним дощем миті та вітром оповиті. Тут, у Карлейлі, до неї нишком приєднався чималий загін вірних васалів з Ланкастеру, що з півдня притулявся кордоном до Камберленду. Сюди ж потайки зтягли свої дужі дружини могутні герцоги Нортумберленду та Уестморленду.

Попри одвічну ворожнечу північних лордів з Йорками, підбурити їх на заколот і умовити на збройний виступ виявилось нелегко. Винен у цьому був сам ко-

роль Генріх з його несподіваним зреченням і не гідним високого звання монарха небажанням братися за зброю. Чому це мусить робити жінка? До того ж, шляхетні лорди не звикли, щоб замість бойового прапора перед військом теліпалася спідниця...

Герцог Уестморленд не ховав зневаги:

– Ниций, жалюгідний, слабкодухий Генріх! Чи варто ставати на його захист? Певен, що ні... Якщо король не годен боронити власні права, то чи спроможеться він захистити своїх підданих? Аж ніяк! Чого ж мені сунути голову в пащу лева?

Герцог Нортумберленд, котрий, як і більшість спадкоємців з цього роду, мав ім'я Генрі Персі, теж почав з відмови:

– Вдача у Генріха така ж, як у його біснуватого діда Шарля Безумця. Чи не сказився і він сам? Якщо Генріх добровільно віддав королівську владу у ворожі руки, то нехай тепер лишається здобиччю вовчиська Йорка і в'язнем хитрого лиса Уоріка.

– Ось і треба вирвати владу з хижих пазурів! – мовила королева.

– Якби ж від короля було хоч одне слово, яким би він кликав на поміч, – сумовито мовив Генрі Персі. – Я не перебільшую. Потрібно від короля лише одне слово: «Допоможіть!»

Тільки Джон Кліффорд, граф Камберленд, завагався:

– Я весь час вболіваю за права і долю принца Едуарда. Подумати лишень відштовхнути від трону власного сина! Чи не збожеволів король Генріх? Схоже на те... Але як виступити проти Йорка, коли він урядує від імені короля? Адже юридично з нашого боку це був би звичайнісінький бунт проти монаршої влади.

А бунтівникам один шлях – на плаху... Що тут вдієш? Воістину: і хочу допомогти, і не можу...

А між тим, весь успіх задуму Маргарити повністю залежав від доброї волі північних лордів. Їхні володіння, включаючи королівський домен Ланкастер, дужим півколом – з півночі і заходу – стискали найбільший в Англії феоде Йорка, що, на відміну від інших, складався аж із трьох графств. Тут, серед сусідів-однодумців, можна було б у короткий термін зібрати значну вояцьку потугу. І це мало вирішальне значення, оскільки успіх міг принести лише несподіваний наскок, блискавична перемога, аби ніхто не встиг прийти на підмогу Йоркові з півдня. Впасти на Йорка зненацька! Ось що обіцяло успіх. Особливо якщо ворогові буде відрізано шлях до відступу, аби він, хоче того чи ні, був змушений стати на бій.

Усе залежало нині від рішення лордів. На них Маргарита сподівалася не без підстав: батьків двох з них – графа Камберленда і герцога Нортумберлена – було вбито під Сент-Олбенсом. Їхні сини Джон Кліффорд і Генрі Персі палали жадобою помститися Йоркові. Але як, коли король оголосив його своїм спадкоємцем і уповноважив званням лорда-протектора Англії? «У Генріха лишився лише титул, – напружено розмірковувала Маргарита, наважуючись на рішучий крок, – то й хай залишається тільки з ним...»

– Мілорди! – нарешті вголос мовила вона те, що виважувала подумки. – На превеликий жаль і мій сум королеви, мушу вам повідомити, що король Генріх – людина не сповна розуму. Він не годен керувати державою. Про це свідчать його нерозумні вчинки, які завдають фатальної шкоди Англії.

«Авжеж, – мабуть, подумав кожен з них, – і першим вчинком короля, що засвідчив його безсумнівне божевілля, був шлюб з безпосажною принцесою, за личко якої віддав французькій короні Анжу та Мен... То що ж дивного, що нині ладен віддати і саму корону?»

Ясна річ, висловлювати це вголос було б зараз вкрай недоречно, і навіть образливо. Адже королева добре віддячила – вчасно народила спадкоємця...

Випливала на яв ситуація, суть якої стисло виклала королева і яка, що важило надто багато, була передбачена законом.

– Мілорди! – схвильовано провадила своєї Маргарита. – Чи не здається вам, що є нагальна потреба створити регентську раду, яка заопікувалася б країною до повноліття принца Едуарда?

Мілордам здалося, що це мудра думка! Регентська рада конче необхідна. Особливо слушно буде, якщо раду очолить сама любляча й дбайлива королева. Зрозуміло, членами ради стануть і всі присутні тут лорди, а ще прихильні до роду Ланкастерів архієпископ Кентерберійський, єпископи Елі та Лінкольну, які добре показали себе під час придушення повстання осоружного Джека Кеда. Мілорди враз пройнялися рішучістю, якої їм спочатку бракувало.

– Що там довго казати, – підсумував герцог Уестморленд, – хоч би й божевільний, помазаник Божий Генріх є і буде нашим королем. Така воля Провидіння Господнього. І перст Божий ясно вказує: гілка династії Ланкастерів житиме й розквітне, бо живе законний спадкоємець. Даремно знавіснілий Йорк тягнеться злодійською рукою по корону! Та як таке зухвальство стерпіти? Геть його!

– Нарешті я помщусь! – войовничо вигукнув Генрі Персі. – А якщо не дотримаю цієї врочистої присяги, то хай мені помолиться небо!

– І я в свій меч перелив помсту по батькові, – грізно підхопив Джон Кліффорд. – Змию меч лихою кров'ю Йорків, як Ричард свій омив кров'ю Кліффордів. Я в цьому присягаюсь! Нехай мене ковтне могила, якщо жорстоко не помщуся вбивцеві батька.

– Мілорди! – знову забрала голос Маргарита. – Давайте призначимо наш виступ на Святвечір – на Різдво, щоб ми пішли в бій за відродження королівства з ім'ям Ісуса на вустах.

– Це добрий помисл, – побожно перехрестився граф Камберленд.

– Авжеж, напасти слід без зволікань, – по-вояцькому розтлумачив Генрі Персі. – Йорк зараз сидить у Сендел-кастлі під Уейкфілдом. Війська в нього зараз мало. Усі його прибічники подалися до власних володінь, які мають переважно за Темзою. Уорік сидить у Лондоні і пильнує за королем. Отож, з Йорком нині тільки старий Солсбері з невеликим загonom. Якщо наскочимо зненацька, то схопимо їх, як пташок у пастці.

– Хай буде так! – ухвалив герцог Уестморленд.

Розділ 19

КРИВАВІ ТРОЯНДИ НА СНІГУ

Коли до замку Севдел прибув гонець з тривожною звісткою, що на терен Йоркшайру вдерлося військо північних лордів, Ричард Плантагенет тільки двічі запитав його:

- Багато їх?
- Десять із двадцять тисяч.
- Хто веде?
- Королева Маргарита.

Розрахунок заколотників виявився безпомилковим. Герцог Йорк справді не сподівався нападу. Адже лише два місяці тому він вщент, як уявлялося йому, розколошкав прибічників Ланкастерів. І ось маєш: уже самі сунуть на нього! Не треба й ганятися...

Та нікуди правди діти. Сендел-кастл попри могутні мури з неодмінним донжоном не був готовий до облоги. Нісенітниця полягала в тому, що головною завадою була значна кількість вояцтва, що скупчилася в замку. А на п'ять тисяч вояків у кастлі було харчових запасів щонайбільше на три доби. І хоч надійні мури, та їх зубами не вгризеш, який би добротний камінь не пішов на кладку. Замок Сендел із надійного захистку раптом перетворився в пастку. Голод не

вблагаєш – він за якихось два тижні умовить відчинити браму і найвпертіших оборонців.

Вихід вбачався один: вийти з фортеці в поле та вдарити на ворога самим. Погано, що кінноти майже зовсім нема – якихось три дюжини вершників під рукою герцога Солсбері. Лишалось тільки радіти, що Ричард ще не встиг розпустити своє військо на зимівлю по домівках. А то сталося б найганебніше – Маргарита взяла б його голими руками...

Плантагенет почував себе прикро ошуканим. Він охоче зголосився на запропоновану королем помірковану угоду, а Генріх, виявляється, його просто дурив. Який лицемір із подвійною личиною! Виходить, Ланкастер із його гадючою вдачею виказав поблажливість лише на той час, коли наявна сила була на боці Йорка. А насправді замислив удар у спину.

Ричарда зовсім не здивувало, що на чолі обложників опинилася королева. Так уже траплялося, коли король втік до Кенілворта, адже вона цілих півроку верховодила з Сент-Олбенса. Від щирого обурення герцог подумки називав тепер короля «мерзотником Гаррі», а королеву – «леді Медж», бо уявно вже здрав з них монарший вінець...

Певно, про корону думав і старий Ричард Невіль, бо мовив:

– Коли щось тобі належить, слід брати. А ти протягнув руку до вінця, але навіть не торкнувся...

– Належить! – похмуро буркнув Йорк. – Гаррі ще живий...

– Нікчемній людині корона – лише обтяжлива завада... Що Гаррі? Іграшка в руках королеви... Ти сам дав Ланкастерам змогу передихнути, і ось маєш – трапили в облогу.

– Ми ж присягалися укласти мир!

– Чого варті клятви, коли йдеться про найбільший скарб – королівський вінець?

– Як я міг не повірити, коли мерзотник Гаррі оголосив мене протектором...

– І ось тепер скидає!

Дошукульні слова Солсбері допікали. Обидва герцоги навіть не припускали думки, що «леді Медж» діє на власний розсуд. За її рішучими вчинками їм вбачалася схвальна згода «мерзотника Гаррі».

– Що робити, Ричарде?

– А ти що порадиш, батьку?

– Послати гінців за підмогою, а самим міцно зачинитися в замку.

– Ховатися від жінки? Який воєвода з «леді Медж»?

– За нею двадцять тисяч добрих вояків.

– Отож! Яка війна взимку? Усі ж розбіглися по домівках. Мине не менше двох місяців, поки підійде хоч якась підмога. До того часу ми якщо не здамося, то перемеремо з голоду. На стінах стоятимуть самі кістяки!

– Тоді слід пробиватися з облоги...

– Чи далеко втечемо? Ми не маємо кінноти. Піше військо загрузне в снігах і стане легкою здобиччю ворожих вершників. Ні, сере Невілю, це безславний кінець, не гідний звання переможців під Сен-Олбенсом.

– Який же вихід?

– Ходімо на стіну й подивімось, що коїться навколо замку.

За мурами кастла лежав білий, ще не топтаний ногами сніг. Десь за милю починався ліс. Над засніженими кронами дерев здіймалися в небо численні дими

від багать. Військо обложників, ховаючись од вітру, що вільно шугав у полі, отаборилося в пущі. Звідти до брами Сендел-кастлу, розмітаючи кучугури, обложники тягли на мулах повіз із грубезним тараном. Скоро почнуть гупати та трощити браму.

– Завтра підуть на злам, – визначив Солсбері. – Чекати, поки ми самі сконаємо від голоду, не збираються...

– А ми вдаримо по них зараз! – суворо зазначив Ричард, уважно вимащуючи пильними очима місце-вість.

– З п'ятьма тисячами на двадцять? – здивовано вигукнув сер Невіль

– А де ці двадцять тисяч? – зловісно всміхнувся Ричард. – Вони зараз вештаються по лісу. Ставлять намети, розбирають обоз, варять їжу, ладнають нічліг, коней годують... До битви не готові!

– Значить – зараз...

– Іншої нагоди у нас не буде!

– Ризиковано, – ще вагався Солсбері.

– А що робити? – відказав Ричард. – Спираючись на свій вояцький досвід, скажу тобі, сере Невілю, що завжди слід чинити те, чого ворог не чекає. А ці бовдури так упевнені у своїй перевазі, що навіть не виставили заслін. Хіба сам не бачиш? Ось – спокійненько тарабанять свій таран, гадаючи, що ми з переляку і не рипнемось.

Герцог Солсбері пожвавішав.

– І справді, – мовив він, – схоже на те...

– Головне тут, – провадив далі Ричард, – не дати їм змоги шикуватися, коли ми почнемо атаку.

– Але як?

– Ось у цьому покладаюся на тебе.

– Що нам зробити?

– Я прошу тебе, сере Невілю, разом з усіма нашими вершниками ринути в атаку першим. Від твого нападу залежатиме успіх усієї битви. Тобі треба зненацька вдертися в їхній лісовий табір, геть усіх, хто трапить, кіньми топтати й вирубувати до ноги! Щоб посіяти сум'яття... А я слідом – із пішим військом. Запевняю тебе, не забарюся! І разом ми розметемо їх, як сміття.

– Що ж, – погодився Солсбері, хоч і не позбувся сумнівів, – якщо й не здолаємо, то добряче пошарпаємо. Ще й таран захопимо.

– Я певен, що здолаємо! – переконано мовив Ричард. – Ще сьогодні розплямуємо криваві троянди Ланкастерів на снігу. Нехай мерзотник Гаррі раз і назавжди відчує, що Йорків укупі з Невілями нікому не перемогти!

Військо шикувалося тихо, суворо, без галасу та метушні. Не сурмили ріжки та мовчали сурми. Зовні здавалося, що Сендел-кастл завмер у тривозі, злякано зачаївся, підібгав пазурі перед сильнішим хижаком, ніби троянда Йорків пополотніла зі страху. І це оманливе враження конче необхідно було оберігати до останньої хвилини.

Аж тут до Ричарда підійшов його син-підліток Едмунд, із чотирьох синів Йорка – другий за віком. Єдиний син, що перебував зараз із батьком. Йому минуло вже чотирнадцять, через рік він самостійно володарюватиме графством Ретленд, яке нині ще перебувало під дбайливою опікою батька. Едмунд був радісно збуджений і озброєний до бою.

– Тату, можна мені з тобою? – заблагав він.

Ричард кинув запитальний погляд на сера Невіля, котрий по матері доводився хлопцеві дідом. Солс-

бері заперечливо похитав сивою головою. Мав рацію старий. Хлопцеві ще ранувато ставати до жорстокої вояцької сумки. Але й гасити юнацький запал ні до чого. Навіщо виховували тхора? Зрештою, рано чи пізно, а для кожного надходить час, щоб вперше змастити меч кров'ю ворогів. Старший син Едуард уже відзначився в битві під Сент-Олбенсом. Хочеться добре показати себе і другому. Кому це не зрозуміло? Ричард так само починав...

– Я не забув про тебе, Еде, – лагідно сказав Ричард, – і навіть даю під твою руку загін.

– Правда? – радісно спалахнув Едмунд.

– Авжеж, і завдання твоє дуже важливе...

– Яке? – загорівся хлопець

– У кожного війська є передовий загін. І є резерв. Так от, попереду з кіннотою піде наш хоробрий сер Невіль. А ти з резервом стоятимеш напоготові у брами, як тільки побачиш, що нам сутужно, негайно рушай у бій. Але не раніше! А я даю під твою руку аж півтори сотні лучників.

– Попереду дід і позаду онук, а всередині батько! – поблажливо мовив сер Невіль, цими словами схвалюючи мудре й обачливе рішення уславленого воєводи. Хитрий у нього зятьок: і не відмовив, і не пустив сина в січу. А лучники дійсно можуть стати в нагоді. Особливо, якщо доведеться хутко вертатися...

Тим часом військо вишикувалось і було готове до виступу. Під самою брамою по троє в ряд чекала колона кінноти. Піхота застигла, вишикувана по п'ять чоловік у шерезі. Це дозволяло і вершникам, і пішим воякам швидко й злагоджено вийти в поле.

– Відчиняй браму! – змахнув рукою Ричард.

Зарипіли підйомні барабани, розчахнули хижу пащу фортеці.

– Вперед, за мною! – гукнув герцог Солсбері, пришпорюючи баского коня.

Враз затупотіли копита. Брама немов поглинала кіннотників. Слідом негайно й поспішно, мало не бігцем рушила піхота. Не зволікати! Кожен розумів, що успіх залежить від швидкості та злагодженості їхніх дій.

Ворожі вояки, котрі тягли таран, на якусь мить завмерли, потім кинули своє страхітливе одоробло напризволяще й чимдуж гайнули до рятівного, як їм здавалося, лісу.

– «Невіль, Невіль!» – залунали у полі войовничі вигуки, віщуючи ім'я ватага.

Вершники прудко линули вперед, швидко долаючи відстань до лісу. Стирчали довгі списи, несучи на своїх гостряках смерть. Серед дерев у ворожому таборі заметушилися. Пізно! Вишикуватися до бою часу вже катма...

– Хуткіш, хуткіш! – підганяв вояків Ричард і сам, широкими стрибками біг попереду.

Зарості швидко наближалися. Серед дерев уже лютувала січа. Чи встояти пішому воякові, заскоченому несподіваним нападом, перед невразливим і недосяжним лицарем-панцерником? «Хуткіш!» Перемога – ось вона, гримотить ратним співом.

Нараз десь позаду залунав войовничий гук Нортумберленда:

– Персі! Персі!

Ричард рвучко озирнувся, і на серці йому похололо. Ліворуч з лісу хвацько вилетіла ворожа кіннота і, охоплюючи піше вояцтво Йорка широким півколом,

полинула сніговою цілиною, заходячи в тил атакуючим шерегам. Вояки зупинилися. Стрій розладнався. Коні затанцювали серед задніх шерег. Списи прохромили перших-ліпших і захрясли в мертвих тілах. Зблиснули мечі. Вояцтво Йорка змішалось у недоладне товписько. Тоді слід пробиватися з облоги...

– Назад, до замку! – загорлав Ричард.

Він кинув погляд на вже близький ліс. Січа там згасала. Бачив, як майнуло з роззявленим ротом розчепірене на списках тіло старого вояка Солсбері. І вже йому назустріч із пуці навально поспішали густі юрмиська ворожої піхоти. Хай вони так і не встигли вишикуватись, але вони були при зброї та їх було багато. Дуже багато...

Аж тут із темної брами Сендел-кастлу вислизнули півтори сотні лучників, залишених у резерві. Вони на бігу натягували тятиви, збиваючи стрілами вершників Нортумберленда. Лучники могли забезпечити відхід до замку.

– Молодець, Едмунде! – схвально гукнув Ричард, хоч і розумів, що син його не почує.

Та праворуч із лісу полинула в бій нова кінна валка. З криком «Кліффорд! Кліффорд!» кіннота збоку врубалася в слабкий загін Едмунда, непридатний для рукопашного бою з вершниками. Усе враз змішалось. Військо Йорка заметушилося на голому полі, вразливе і для стріл, і для списів, і для мечів. Воно розповзалось навсебіч, як тісто з кадуба, що нараз репнув. Битву було програно. Вона перетворилася в нещадну різанину. Тепер Ричард скрізь бачив тільки злі, ворожі очі та холодний зблиск націленої на нього зброї. І він уже сам відчайдушно відмахувався мечем, з останніх сил боронячи власне життя.

А Джон Кліффорд сунув конячою мордою на підлітка Едмунда Ретленда і скалився у зловтішному поспіху з-під задертого нагору забрала:

– Твій батько вбив мого батька! Тож син мого батька підріже парость твого батька!

Сірим очима Джона холодно прозирала сама Смерть. Жах охопив хлопця. Куди й подівся вояцький запал. Сам не зчувся, як жалюгідно заскиглив:

– Дядечку, не вбивай! Бери мене в полон!

Сер Джон зневажливо засміявся:

– А чого ти вийшов у поле? Хіба не вбивати? Згинь і сам!

Він змахнув мечем. Рука його не схибила. На білому снігу розквітла червона троянда Ланкастерів з гарячої крові Йорка-юніора.

Розділ 20

ПАПЕРОВА КОРОНА

Маргариту щільно, як блискуча шкіра ящірки, облягала тонка кольчуга з дрібних кілець. Гнучка металева сорочка і штани підкреслювали її зграбну статуру з принадними, гармонійними формами жіночого тіла, ніби влитого в срібну оболонку. У цьому кольчужному вбранні королева нагадувала скульптурний витвір давніх часів, що їх знаходять у землях Італії.

Вона не наважилася одягти обладунки лицаря із золотими шпорами, як це робила Жанна д'Арк. Та все ж і кольчужна пара вважалася безсумнівно чоловічим одягом. А жінці, одягненій у чоловічі шати, загрожувало звинувачення в тяжкому гріху проти людської натури, бунтом проти Божих і церковних приписів. Єва не мала права на штани Адама. А якщо одягала, то, звичайно, щоб набути сороміцького виду на втіху диявола і спокушення гріховної плоті. На інквізиційному судилищі в Руані Жанну д'Арк, зокрема, звинувачували в тому, що вона носила чоловічий одяг. Але як сісти на коня у важкій, незручній сукні, поділ якої волочиться по землі? І все ж, хоч Маргарита наважилася одягти кольчужну пару, вона ховала її під довгополою королівською мантиєю зі шкурок горностаю. М'який

капелюх з брунатного оксамиту, оздоблений шовковою червоною трояндою і пламеніючими перами, довершував її вбрання. Проте коли вона сідала на коня, кожен міг бачити її стрункі, облиті металом ніжки.

Англіїці ненавиділи Жанну д'Арк.

Французи пишалися Орлеанською Дівою.

І французька принцеса з дому Анжу подумки хизувалася схожістю долі, що випала їй, з героїчною долею Орлеанки. Вона, як і Жанна, повертала трон скривдженому престолоспадкоємцю. Але не все! Не все те золото, що блищить. Це була тільки зовнішня, поверхова схожість.

Маргариті і на думку не спадало, що вона ніколи – ні зараз, ні пізніше – навіть близько не стоятиме коло легендарної Жанни, ніколи не звеличиться до її діянь і що ім'я її безславно згине в мороці історії, а ім'я Жанни д'Арк стане символом волелюбної Франції. Усе просто: Жанна воювала не просто за корону для спадкоємця, а встала на прою проти заморських загарбників, підняла знамено визвольної боротьби проти іноземних поневолювачів. Тільки так і не інакше сприйняв її діяння французький народ, і тому він її не забув.

А за що і з ким воювала Маргарита? Це було чисто «сімейне» і, можна сказати, кримінальне борюкання за корону, до якого англійський простолюд лишався байдужим. Хіба народу не однаково, хто з вовчої зграї гнобителів дере з нього сім шкур – Ланкастери чи Йорки? Навіть повстання Джека Кеда, спровоковане феодалами, швидко перетворилося в антифеодальну війну за вільні права людини, рівні перед законом для всіх. Отож, суть не в тому, щоб зняти спідницю і натягти штани...

Але зараз Маргарита тріумфувала.

Знесилений битвою Ричард Плантагенет стояв перед нею, затиснутий з боків кіньми Джона Кліффорда та Генрі Персі. Жеребець Маргарити форкав просто в обличчя упольованого узурпатора. Солдати викрутили йому руки за спину і пов'язали міцними ремінцями. Розхристаний, простоволосий Ричард нескоро зиркав спідлоба. По всьому полю переможці роздягали мерців.

– Що, Ричарде, не далася тобі корона? – лагідно, аж ніби співчутливо запитала солодкоголоса королева.

– Зарано радієш, – непримиренно озвався полонений герцог. – Моя помста зродиться з попелу, як птах фенікс... Начувайся!

– І як же здійсниться ця чарівна казочка? – так само солодко проспівала Маргарита.

– Ти забула про моїх синів! – коротко відповів бранець. – Вони успадкують права на корону від батька. Але тепер уже тільки мечем Йорки візьмуть вінець. Пощади не ждять!

– Твої сини? – здивовано підняла шовкові брівки Маргарита. – Про яких синів йдеться? У тебе нема синів, бідолахо Ричарде. Твоя Сесіль народжувала байстрюків! Твій першенький – Едуард – від Джеррі Блейборна, а четвертий – потворний горбунок Ричард – певно, від самого диявола. Поки ти тинявся по Ірландії та Франції, Сесіль не нудьгувала. Та й навіщо марнувати короткий жіночий вік? Якщо чоловік замість теплого жінчиного тіла уподобав обнімати холодні обладунки, то хай вже йому... Цікаво, невже ти не помітив сам, що жоден із синів на тебе не схожий?

Сери Генрі і Джон дружно зареготали. Тільки жінка вміє отак болюче дошкулити. Річард аж захитався. І лагідна мова може тяжко вдарити.

– Знай, Річарде, – виспівувала своєї Маргарита, – жінка, розумна вдень, і вночі не дурна... І невже тобі, пташе феніксе, кортить відродитися в порідді твого смердючого конюшого Блейборна? Це якось не личить шляхетному Плантагенету... Чи ти не згоден зі мною?

Йй мало було просто згубити Йорків. Вона прагнула вбити його дух, щоб він у душевних муках відчув незмірність життєвих втрат. І більше від того – хитку примарність та оманливу суєтність усіх своїх життєвих домагань. Вона жадала, щоб чорна прірва безнадії розверзлася перед герцогом не попереду, а позаду, щоб він за спиною відчував моторошну порожнечу.

Йорк, немов хижак, що трапив у сталевий капкан, скреготнув зубами.

– Нікчемне ти неапольське поріддя! – як зраний звір заревів він. – Наклепнице на моїх високородних синів! Куди тобі до них? Ти порох під їхньою стопою!

– Чиї б вони бастради³⁰ не були, – дзвінкий голос Маргарити посуворішав, – з ними станеться так само, як трапилося з виплодком Сесілі та Блейборна, «твоїм» Едмундом.

Річард сплотнів, передчуваючи нове лихо.

– Ось біла хусточка, яку я вмочила в його крові, що її пролив месник за вбитого тобою батька сер Джон Кліффорд. Його меч зрубав цю безпородну гілку Плантагенетів, як дбайлива рука садівника стинає будяки... Хочеш синочка оплакати? То візьми цю хусточку, щоб утирати сльози.

³⁰ Байстрюки – позашлюбні діти.

Ричард рвонувся. Коні серів Джона й Генрі сахнулися. Але вояки, що стовбичили насторожі, вмить схопили його дужими руками і вже не відпускали здобич. Очі Йорка зволожилися безсилимими слізьми. Йому стало соромно, що він не годен стримати їх перед цією жахливою жінкою, і тому вони заструменіли ще рясніше. Маргарита ласкаво всміхнулася чаруючими пухкими вустами. Гарно білили разки зубів. Весело блищали блакитні, як ясне небо, очі. Вона нахилила чарівну голівку, вслухаючись не так у слова, як у страдницький голос Йорка:

– О, люте серце тигра в жіночій подобі! – смикаючись у руках вояків, гарчав він. – Змочила хустку в крові сина й дала батькові втирати сльози! Який кат вигидає таке? І ти, пекельна головешко, насмілюєшся називатися жінкою? Зрадлива повіє на королівському ложі! На кого схожий твій власний син? Чи не Сеффолка риси він успадкував? Не визнають лорди над собою бастарда, породженого в безсоромному гріху! Дивись! Кожна моя сльозина покличе Йорків до страшної помсти! І настане радісна днина, коли мої сини заріжуть твого сина в тебе на руках! Я тобі це обіцяю...

– Кричи не кричи, – урвав його Кліффорд, – а за державну зраду платять життям.

– Авжеж, – підхопив Персі. – Що робитимемо з цим опудалом, королево? Гадаю, не будемо марудитись із судочинством. Маємо повне право покінчити з ним за простим законом війни.

– Це точно! – підтакнув Кліффорд. – Я на могилі батька присягав, що вмочу меч у кров його вбивці... Мій мстивий меч у мене напхватаі!

– Е, ні, не так швидко, – заперечила Маргарита. – Ще постривай, сере Джоне! Адже бідолаха Ричард не-самовито тягнувся до корони. Тож як йому сконати без вінця? Не будемо надто жорстокими... Агов, корону Йорку! Я власноручно одягну йому вінець.

Королева легко злетіла з коня.

– Коли посвячують у лицарі, – мовила повчально, – людина стає на коліна. Чого ж цей стовбичить, як невдячний, коли я зголосилася повінчати його короною? Добрі воїни, допоможіть шляхетному лордові зігнути коліна!

Ричарда повалили у сніг. Підібгали йому ноги і самого зігнули в уклон. А королеві юний паж уже підніс паперову корону, розмальовану чортами з бісенятами: до своєї вишуканої помсти королева, виявляється, готувалася заздалегідь! Вона натягла цю глумливу саморобку на розкуйовджену голову Ричарда, відступила на крок, помилувалася і вдоволено закпинила:

– Ну ось, тепер він справді подібний до короля. Яка розкішна корона! Що ж ви не упадаєте перед ним, мілорди? Ось він перед вами – цей король блазнів! Шкода, що не в цій короні він вигицював на троні Генріха... Ой, шкода! Але тепер скажи, Ричарде, чому ти погодився одягти корону дочасно і порушив слово? Чи не зарано ти подався в королі? Хіба ви з Генріхом так умовилися? Адже Генріх ще не повінчався зі Смертю. Король, хоч і втратив здоровий глузд, живий! Ще довго житиме після тебе! Я про це подбаю... Чого ж ти зневажив святу присягу, яку дав у Вестмінстері, й одягнув корону, не чекаючи, поки Господь візьме до себе душу Генріха? Це непростимий гріх, за який тебе дідьки рогаті потягнуть до пекельного казана... Чи хочеш щось сказати нам востаннє?

– Я відповім тобі, анжуйська вовчице в англійській кошарі, – тремтячим від безсилового гніву голо-
сом озвався бранець. – У тебе зміїне жало в роті за-
мість язика! Це твій батько-жебрак навчив тебе гань-
бити шляхетні роди, що походять від королів? Зга-
дай, хто ти і якою бідачкою з'явилася до нас. Адже
усі уявні королівства твого батька влізуть у торбу
будь-якого жебрака! Але недовго тобі, анжуйській
вовкулачці, ссати шляхетну кров і хижими зубами
рвати живе англійське м'ясо... Стережись!..

Терпець у Маргарити урвався. Чи, може, наскучи-
ла пуста перепалка? Хтозна...

– Зніміть з нього корону разом із головою! – гук-
нула вона.

– Ага! – вискалився Ричард. – Бери свою бісівську
корону разом із моїм прокляттям: щоб і ти зазнала
таких само мук, які наготувала мені! І бодай ти змо-
чила хусточку для сліз у крові власного сина!

Королева спалахнула:

– Сера Кліффорде, мститься за батька!

Граф Камберленд не примусив наказувати собі
вдруге. Він кровожерно змахнув мечем і рубонув зі
словами:

– Ось тобі за сера Томаса!

І тут сталася несподіванка. Королева вихопила
з-під горностаєвої мантії короткий італійський кин-
джал мізерікордію³¹ з тонким, як жало, гранчастим
лезом і з маху увігнула його в серце Йорка. Генрі
Персі відвернувся від цього несамовитого видовища,
йому стало гидко.

– Ти що, сер Генрі? – злобно зблиснула гарними
очима Маргарита. – Пожалів державного злочинця?

³¹ Так званий «кинджал милосердя».

Нумо згадай, якого горя тобі самому завдав! Чи може, тебе не влаштує, що вбивством твого батька під Сент-Олбенсом злодюга підніс тебе до високого звання герцога?

Вона й не зчулася, що глибоко образила свого вірного прибічника, який своєю могуттю підтримав її у скруті. Сер Генрі пополотнів, але стиснув зуби і нічим не відповів, бо найліпша відповідь – вчинок. А що він зараз міг вчинити? Проте з цієї хвилини він королеву зневажив. У цю мить він вирішив обірвати пелюстки невдячної Червоної Троянди. Корона втратила свого наймогутнішого васала. Чи думало про це базікало у спідниці?

«По пенсу видно, як витратили шилінг, – із запізнілою гіркотою подумав він. – Але чи знає Маргарита англійську приказку, що голодний пес дрючка не боїться?»

А королева владно наказувала:

– Відтяти голову державного зрадника і прибити цвяхами до брами Йорка! Хай дивиться негідник Ричард на свої володіння мертвими очима, аж поки круки не склюють. А безголове тіло віддайте братові його зрадливої жінки архієпископу Джорджу Невілю. Нехай відспіває його в Йоркському соборі усім на потіху!

Розділ 21

ТРИ СОНЦЯ НА ОБРІЇ

З тих днів, як на Клермонському соборі³² був ухвалений ордонанс про «Божий мир», сплигло так багато часу, що про нього забули навіть вчені клірики. Папа Урбан намагався хоч якось укоськати безупинний феодальний розбій, обмежуючи його щотижневим регламентом.

Цей дивовижний середньовічний документ аж ряснів грізним на ті часи словом «анафема». Та чи досить грізне воно для розбшак-баронів, які, немов круки, засіли у своїх кам'яницях-донжонах? Тому цей складений папою Урбаном II ордонанс декретував, зокрема, таке:

«Божий мир охороняється від свята Різдва Христового до восьмого дня опісля свята Богоз'явлення, від Семидесятниці до восьмого дня П'ятидесятниці, а на усяку іншу пору року – від четвертого дня тижня після заходу сонця до другого дня наступного тижня до сходу сонця.

Якщо хтось із баронів графства вчинить розбій у дні божого миру проти будь-кого, то граф зобов'язаний зі своїм вояцтвом переслідувати грішника

³² Клермонський собор відбувся 1096 року.

в усякий день, бо цим благоліпним діянням не порушить божого миру; коли ж він повернеться після карального чину, то всі його васали мусять знову дотримуватись миру у стосунках один з одним».

Тим же «Миром» завбачено, щоб усі барони і замкові служники владарів двічі на рік, а саме – на початку Великого посту і на восьмий день П'ятидесятниці, повинні під страхом анафеми зачинятися у своїх замках і протягом трьох днів і носа не сунути за браму»

І так далі...

А як бути з розбоем та кривдою на шляхах-путівцях і дорогах?

Вікарій³³ божий на гріховній землі папа Урбан Другий і тут знайшов велемудру ухвалу:

«Якщо хтось, кого переслідують злодії, буде шукати порятунку біля придорожного хреста, то він мусить лишатися недоторканим під захистом хреста так само, як під час схову під склепінням храму Божого. Проте якщо хтось вчинив злодіяння або образив дією матір нашу церкву, то такому нема рятівного притулку під хрестом».

Саме ця ухвала з ордонансу про «Божий мир» у католицьких країнах Європи породила дуже поширений звичай споруджувати край дороги міцні, не піддатливі руйнації кам'яні хрести – їх ставили як єдину надію поодинокого мандрівника на рятунок від свавілля грабіжників і ножа зарізяк. І хоч ця надія в усі часи була надто блаженською, придорожніх хрестів подекуди понаставляли дуже густо.

Такий кам'яний хрест край гостинця, що проліг по рівнині в напрямку до Герефорда, колись у давні

³³ Заступник.

часи воздвиг один із перших Мортимерів. Він так і називався – Мортимерів хрест.

Відтоді усі нащадки цього вельми шляхетного роду вперто переслідували і суворо карали порушників «права хреста». Аби щодо цієї опіки не виникало жодних сумнівів, поряд з придорожнім символом порятунку споконвіку височіла міцно збита з дубових колод шибениця з трьома залізними гаками на попереchnій бантині. І от разом з династичним правом на королівський вінець Йорки успадкували від страчених під сокирою ката і перемерлих по в'язницях Мортимерів і цей їхній традиційний хресний клопіт.

Отут, на рівнині біля Мортимерового хреста і шибениці на трьох вішалників, старший син герцога Ричарда Йорка, вісімнадцятирічний молодик Едуард Плантагенет, граф Марч, призначив військовий збір всіх стійких прибічників Білої Троянди. Двоє його братів, що лишишся у живих, були надто малі, аби узятися за зброю, Джорджеві минуло лише одинадцять весен, Ричард був ще зовсім восьмирічним хлоп'ям. Отож, юний граф Марч, котрий успадкував вельможний титул Мортимерів, опинився на вістрі подій, оскільки зараз був єдиною надією заскоченої зненацька партії йоркістів. Відтак, було ясно: якщо загине Едуард, буде підрізана під корінь і Біла Троянда.

І саме тут, на вкритому пухнастим незайманим снігом, немов велетенським поховальним саваном, полі, Едуарда з його графською дружиною очікували різуні – валлійська та ірландська піші залоги, гострі шпичаки Червоної Троянди. Тут вони мали підсікти Троянду Білу, стесати останню її парость, яка ще становила небезпеку для Ланкастерів.

Небо було запнуте напівпрозорою пелериною, крізь білясту каламуть якої ледь просвічувала маленька цяточка холодного зимового сонця. Сіялася дрібна, закрижаніла біла морось, від якої непевно мерехтіло повітря.

Молодого графа Марча врятувала від майже неминучої погибелі його власна запальна нерозсудливість. Він ще не набув достатнього вояцького досвіду, щоб роздивлятися, розмірковувати і радитись, виважувати свої та чужі шанси на перемогу. А тому ледь Едуард виїхав з лісу і побачив піше вояцтво під королівським штандартом, як турнув під боки свого коня, зблиснув умить вихопленим із піхов мечем:

– Вперед, на ворога! Йорк!

Усе його, хай і не дуже численне вояцтво сиділо верхи на добрих конях і хоч мерзло в закрижанілих обладунках, проте обачливо не знімало їх і не складало на хури обозу. Вояки були готові до бою, і кіннота ринула вслід за сміливим графом з маршу, не шикуючись в окремі васальні загони. Вершники навіть зраділи, що трапилася така чудова нагода розігрітися.

Вони наїжачилися списами і стрімко летіли на розпорошеного ворога, здіймаючи снігову куряву. Їхні очі примружились у вузькі щілинки, бо в обличчя сотнями голок впиналася зустрічна крижана пороса. Над білим простором розляглося грізно й тисячоголосо:

– Йорк, Йорк, Йорк!

Ворожі вояки розгубилися. Вони не чекали кінного наскоку просто з маршу. І хоч їх було більше, ніж нападників, вони не встигли збитися у щільні шеренги, щоб під захистом щитів прийняти на списи верхо-

кінну валку. Вони не влучали у вершників стрілами з луків, бо снігова курява поглинала ціль.

А коні вже перекидали їх і товкли кутими в залізо копитами. Їхні тіла вже прошивали списи. Мечі вершників з маху нещадно розчереплювали голови. Порятунку не було – у чистому полі піший від вершника не втече.

За якусь годину з обома королівськими залогами було покінчено – їх без жалю вирубали до ноги. Обидва ватаги, згідно давніх традицій Мортимерів, зависли на шибениці. Мертве поле вкрила чорна хмара круків, котрі не знати звідки й узялись.

Це була перша Едуардова перемога, здобута без дбайливої батькової опіки й підказки завжди зичливого до молодого графа дядька Уоріка. Він піднявся на пагорб до Мортимерового хреста і звідти радісними очима позирав, як його вояки взялися за звичну працю – зрізали з поясів полеглих гамани й знімали обладунки. Їх зносили звідусіль і складали на вози. Круки сахалися від живих з незадоволеним клеко-том. У лісі нетерпляче скавучали вовки, чекаючи нічної пори, коли настане година вовчого бенкетування.

«Яке прекрасне життя!» – така думка виразно малювалася на сяючому безжурному обличчі графа. Він ще не знав, яка доля спіткала його батька та брата Едмунда.

Сонце крізь білясту запону просідало до затьмянілого обрію.

- Уїле³⁴! – гукнув з пагорба Едуард.
- Агов! – озвався лорд Гастінгс.
- Накажи ставити намети і повертайся до мене.
- Хіба ночуватимемо просто неба?

³⁴ Уїл, Білл – зменшені імена від імені Вільям.

– Доведеться. Бо чи знайдемо вночі відчинену браму? Тільки даремно потомимо вояків.

– Гаразд, зараз накажу і повернуся.

Не знати, як виник у них душевнй потяг один до одного. Проте коли ця симпатія огорнула їх вперше, можна назвати точно – під час минулорічної битви під Сент-Олбенсом, яка, тоді здавалося, остаточно вирішила долю англійської корони на користь Йорків. Певність ця обумовлена тим, що вперше вони побачили один одного під короговою герцога Йорка з Білою Трояндою над трьома нормандськими левами, що слугували геральдичними символами королівського дому.

Обидва ставні, дебели, широкі в раменах, опукло м'язисті, немов атлети, обидва русяві й пикаті, обидва гульвіси і жонолюби, вони схожі були на братів, принаймні двоюрідних. А втім, що тут дивного? У кого з баронів не струменіла в жилах домішка крові Плантагенетів? Англійська сановна верхівка давно переродичалася. І якби довелось сучасному художнику малювати багатогіллясте древо Плантагенетів, то вийшов би справжнісінький баобаб з англійськими, французькими, іспанськими, німецькими, савойськими та італійськими стовбуринами. А їхні пагінці тяглися до лицарського острова Родоса й Ахейського королівства та Мореї на Балканському півострові.

Чималу роль у народженні взаємної приязні, мабуть, відіграла й та суттєва в молоді роки обставина, що Едуард та Вільям були погідки та входили у світ однаково – з мечем у руці. Що цікаво, цей їхній потяг один до одного переріс у ширу товариську дружбу, що було надзвичайно рідкісним явищем у стосун-

ках поміж володарем і підлеглим. І вони не зрадили її до скону. Власне, і головою Гастінгс наклав, боронячи від убивць синів Едуарда вже по смерті їхнього батька – свого вінценосного друга. Але зараз не про це йдеться, бо то вже належить до кривавої історії останніх Троянд...

Вільям Гастінгс хутко впорався з нескладними розпорядженнями і неквапом піднявся до графа Марча на пагорб з Мортімеровим хрестом.

– Дуже хотілося б знати, чи тримається ще батько в облозі? – заклопотано мовив до нього Едуард. – Чи може, він вислизнув із Сендел-кастлу? Адже харчів на тривалий час там нема. А якщо втік, то чи уникнув погоні шаленців Кліффорда і Персі? Досі не маю жодних звісток... А як ти гадаєш, Уїле?

– Що я можу додати? – знизав раменами лорд Гастінгс. – Ми ж весь час разом. Досі не було гінців ні від сера Ричарда Йорка, ні від лорда Уоріка. У мене таке враження, ніби ми потрапили у снігову пустелю в країну безлюддя.

– Гарне безлюддя, коли ми на цьому полі поклали купу ворогів! – засміявся Едуард. Згадка про швидку перемогу повернула йому добрий гумор.

– Я не від того, аби на оцій шибениці теліпалися ще й Персі з Кліффордом, – додав він.

– Цих двох кара так само не мине, як їхніх батьків, – переконано мовив Гастінгс. – Щонайменше нерозумно піднімати меч проти могутнього герцога Йорка, теперішнього протектора і в майбутньому короля...

Нараз Едуард схвильовано урвав його мову:

– Дивись, Уїле! Що це?

– Ти про що?

– Поглянь на обрії – три сонця!

– І справді – дивина... Чи не ввижається?

Однак їм не ввижалось. Це їхній розум боронився від надзвичайного, химерного, а тому застрашного видовища. Їх не лякали чорні, мертві тіла на білому полі, проте три живі світила...

А над обрієм у білястій імлі трьома світними колами непорушно зависли три сонця. Вони шикувались у рівний рядок, не торкаючись одне одного боками. Стало якось моторошно, ніби ти раптом потрапив у зовсім незнаний і тому чимось ворожий світ. І було якось дико бачити, що більше ніхто не позирає на небо. Вояки тупились під ноги, їхні очі були прикуті до забитих ворогів, до багать, що де-не-де вже запалахкотіли, до кілків, на які натягали шкіряні, на дві-три людини намети.

Люди, підведіть очі вгору!

Не підводили, заклопотані буденним...

Та ось бокові сонця почали блякнути, поволеньки згасаючи і зливаючись з білою каламуттю. І знову крізь мерехтливу запону блідо прозирало одне, звичайне світило. Сонячна дивовижа зникла, як мана.

Едуард стурбувався:

– Що нам віщує це знамення? Три сонця! Як це зрозуміти?

Гастінгс, добре відаючи його галанту вдачу і жадобу до жінок, спробував звести усю небесну дивовижу на жарт:

– Комуś прихильне до нього провідіння обіцяє аж три сонцесяїні коханки.

– Не блазнюй над небесним знаком, Уїле!

– А я хіба що? Я ставлюся до віщого знамення з належним шануванням. Адже слід бути неабияким

героєм, щоб водночас вмістити у своєму серці аж три красуні й звитяжно впорати цю потрійну любов. Важко такий подвиг навіть уявити!

– Не наражайся на лихо, Уіле, кепсько жартувати з долею, яка в'яжеться в осяйних чертогах. А знак промовистий – три сонця злилися в одне, стали єдиним світочем, одним світилом. Ми бачили це, і нам слід це збагнути.

– Коли так, то для розумного тлумачення нам потрібен астролог. А серед нашого вояцтва зіздаря нема. Чував я, буцім в Італії та Франції є мудрі й досвідчені тлумачі небесних знаків. А що у нас? Лише попи, які безупинно снують інтриги й більше знаються на вояцькій справі.

– Кепсько, проте ти маєш рацію, Уіле... Але дивись: до нас хтось поспішає!

– Не інакше – гінець! – мовив Гастінгс. – Нарешті! Дізнаємося, що коїться на білому світі.

І справді, було схоже на те.

Розділ 22

ХТО УСПАДКУЄ БАТЬКА, ЯК НЕ СИН?

Вершник наближався з півночі, звідти, куди рухався з військом Едуард. Око знавця могло одразу помітити, що кінь долає відстань з останніх сил. Його лискучі боки парували. З губів злітали клапті піни. І тому нікого не здивувало, що загнана тварина раптом заточилася і впала. А вершник, навіть не намагаючись підняти бідолаху, сам побрів уперед до наметів вояцького стану, затинаячись у снігових кучугурах. Він про щось запитав першого-ліпшого стрічного і той вказав рукою на пагорб з Мортимеровим хрестом. І цей чийсь явно нагальний посланець поспішно попрямував у вказаному напрямку, аж поки не закликав, важко хекаючи, перед очима молодого носія графського титула Мортимерів.

Це був високий, мослакуватий юнак, розчервонілий від подорожніх зусиль, у хутряній шапці, що немов прилипла до спітнілого волосся, і грубому картатому плащі з товстого вовняного прядива, з-під якого виглядав шкіряний колет на лисячому хутрі. Кинджал на поясі і довгий вузький меч при боці довершували його спорядження.

Обличчя гінця було похмуре і дещо збентежене. Мабуть, ще не призвичаївся до спілкування з високими вельможами.

– Панове, – звернувся він одразу до обох приятелів, – хто з вас буде граф Марч?

Гастінгс мовчки відступив на крок, лишаючи перед замореним гінцем одного Едуарда.

– Ну, я граф Марч, – відповів той. – Ти звідки прибув?

– З міста Йорка, мій лорде.

– Хто послав тебе?

– Ваша матінка, леді Сесіль.

– Чому не батько?

Збуджений перемогою, Едуард не відчував лиха, що вже насунулося на нього в особі цього чорного вісника.

А гонець коротко, схвильовано передихнув і мовив, немов сторч головою ринув у прірву:

– Мого шляхетного володаря і вашого славного батька, герцога Ричарда Йорка вбито, з ним загинуло все військо...

– Брешеш, мерзотнику! – люто вигукнув Едуард і дужими руками вхопив лихого вісника за барки. Ніби небо впало на нього. Ніби враз затьмарило небокрай. Ніби думка урвалася, і зупинилося серце. Тієї страшної миті Едуард не тямив себе.

– Це правда, мій лорде, – твердо мовив юнак, хоч і пополотнів від образи і ляку.

Едуард з силою відштовхнув його.

– Це не все, мілорде, – стиха мовив впертий вісник. Він мусив будь-що донести новини до володаря, хоч би якими кепськими вони не були.

– Годі! – розпачливо затулив руками вуха Едуард. – І чути більше нікого не хочу!

Чорна вість враз затьмарила сяйво звитяги, перекреслила здобуте, звела нанівець, зробила зусилля марними. Граф Марч ще не годен був ясно вгадати, що власне, сталося, і яка небезпека віднині чатує на нього самого. Лиха година перевершила щасливий день.

– Тож вислухаю я, – похмуро мовив Гастінгс, знову виступаючи вперед поряд із пригніченим принцем. – Кажі все, що маєш повідомити, – наказав він молодому гінцеві.

– Разом із сером Невілем, герцогом Солсбері, Ричард Йорк вийшов із обложеного Сендел-кастла і дав бій під його стінами в полі.

– О, мій хоробрий батько! – вигукнув Едуард. – Чи народить Англія ще такого?

– Чого замовк? – похмуро напосівся на вісника лорд Гастінгс.

– Тож слухайте, панове! – гучно почав вісник. – У сера Ричарда було п'ять тисяч вояцтва, у ворогів – двадцять. Напад на обложників розпочав старший сер Невіль, що очолив вершників...

– Про битву ще встигнеш оповісти, – нетерпляче обірвав його Едуард. – Кажі хуткіш, як загинув батько.

Вісник знову знітився. Ой, не хотілося йому про це оповідати! Та що поробиш – обов'язок...

– Він бився, як лев, – непевно почав парубок, – і ніхто з ворогів не спромігся вразити його. У цьому шаленому побойвіську він не зазнав і подряпини...

– Чому зволікаєш? – гнівно набурмосився граф Марч. – Чому не кажеш про загибель? Як це сталося? Якщо він не загинув у битві, то чому ти кажеш, що його вбито?

– Вісник сутужно зітхнув і нарешті наважився:

– Спочатку сера Ричарда схопили. Потім пов'язали йому руки і безпомічного примусово схилили на коліна перед королевою Маргаритою. Від цієї принизливої наруги і нечуваної ганьби сер Ричард зронив сльозу. Тоді королева, ницо глузуючи з нього, дала хустину, вмочену в безвинну кров малого отрока Едмунда, вашого брата, сер...

– Як це – у кров? – сплотнів Едуард. – Невже й мого брата? Він же зовсім хлопчисько!

– Так, мілорде! – твердо мовив вісник.

– Хто? – видихнув Едуард. На щелепах у нього карбом випнулися жовна.

– Його зарізав кровожерний Кліффорд.

– О небо! Яку кару знайти для цього вбивці?

– І вашого батька вбили руки все того ж горлоріза Кліффорда, а що найстрашніше – королеви Маргарити. Кліффорд рубонув пов'язаного, а тому й безпорадного герцога мечем, а королева Маргарита власноручно встромила в серце герцога Йорка ніж. А перед тим вона глумливо нап'яла на сиву голову шляхетного лорда паперову корону. І після злих кпинів, образ і підлого вбивства вона наказала відтяти голову сера Ричарда і почепити над в'їздом до Йоркської брами, звідки закривавлена голова в короні блазня страхає людей і дотепер. А поряд – голови старого діда Невіля і його безвинного онука Едмунда. Ось що звеліла переказати вам, мілорде, моя добра господиня і ваша любляча матір, шляхетна леді Сесіль. Вона гірко сумує і квилить, бо враз втратила свого батька – сера Невіля, чоловіка – сера Ричарда і сина – юного графа Ретленда.

– Моторошні вісті ти нам приніс, – прохрипів Едуард, ковтаючи сльози, бо вони не до лица мужній

людині, а саме таким – мужнім і непохитним – цей вісімнадцятирічний юнак прагнув будь-що виглядати. Будь-що! Попри всі лиха...

– Які були останні батькові слова? – тамуючи душевний біль, запитав він.

Гінець споважнів:

– Полонений, але нескорений герцог Йорк сказав королеві: «О, люте серце тигра в жіночій подобі! Змочила хустку в крові сина і дала батькові втирали сльози! Який кат вигідає таке? А ти, пекельна головошечко, насмілюєшся називатися жінкою? Начувайся! Кожна моя закривавлена сльозина покличе Йорків до страшної помсти! І настане радісна днина, коли мої сини заріжуть твоє поріддя – твого сина в тебе на руках! Господь подбає про це».

– Хай буде так! – жорстко і врочисто мовив Едуард. – Присягаюся, я виконаю цей батьков заповіт. Власноручно! Тепер я збагнув, що віщувало мені небо. Три сонця – це трое Йоркових синів, що лишилися в живих. Віднині три сонця сяятимуть на моєму щиті, з яким я йтиму на січу.

Нараз сталася нова несподіванка.

Гінець раптом впав навколішки перед забурілим під вітрами та дощами хрестом Мортимера. Там, під дашком, захована від негоди, тьмяно поблискувала іконка з зображенням сумовитої Діви Марії з богодитиною на руках. Маслакуватий вісник голосно і гаряче взмолився:

– Викажи милість, свята Діво Маріє, і даруй звиятягу державцеві Едуарду Йорку! Господь наш Ісусе Христе, обери молодого Йорка у помазанники Божі! З'яви, Господи, твій гнів до злочинних владолюбців та свою милосердну прихильність до справжнього

спадкоємця англійської корони! Бо хто ж спадкує батькові, як не старший син?

– Саме так! – у захваті від цього щирого моління підхопив лорд Гастінгс. – Не граф Марч, не герцог Йорк, а король Англії! Твоє це королівство, Едуарде, якщо ти Йорків син!

– Атож, ще ніхто не скасував ухвалу парламенту, – суворо мовив Едуард, лише зараз потроху починаючи усвідомлювати, який велетенський тягар лягає на його юначі плечі.

– А як тебе звати, мій чорний віснику? – запитав він парубчиська, що закликав на колінах перед Мортимеровим хрестом.

– Томас Монтгомері, есквайр³⁵.

– Віднині служитимеш у мене. Досить тобі ходити у зброєносцях леді Сесіль. Я призначаю тебе своїм особистим охоронцем. Ти поряд зі мною йтимеш у бій!

Молодик спалахнув неудаваною радістю:

– Красно дякую за високу честь, мій хоробрий володарю!

– Атож, – додав Едуард, – або поляжеш із честю в бою, або здобудеш у січі золоті рицарські шпори.

³⁵ Зброєносець. Пізніше стало назвою дрібнопомісних земельних володарів.

Розділ 23

НЕЧУВАНИЙ ЗАДУМ УОРИКА

Несподівана тривога збурила табір. Здійнявся лякливий галас. Зчинилася панічна метушня. Ніби холодний подих смерті дмухнув на табір.

Руки наполоханих людей вказували, а голови враз повертали в той бік, звідки якихось дві години тому вони самі прийшли. Едуард Йорк та Вільям Гастінгс теж позирнули туди. З горба їм видно було краще, аніж будь-кому іншому. А видовище було таке, що від нього в обох проводирів захололи серця і тоскно зіщулилися в тілах душі: з півдня щільними, густими вервечками насувалося на них чуже військо.

Воно ще не розгорнулося в бойові шеренги, але вже зараз було до прикрості зрозуміло, що повна перевага на його боці. Чуже військо було зібране до купи, йшло чіткими загонами – ось ота його перевага! До того ж, навіть побіжного погляду було задосить, аби наочно переконатися, що воно чи не вдвічі більше.

А вояцтво Едуарда було розпорошене по всьому полю. Хто обдирав забитих, хто напинав намети, хто вже варив на багатті в чорних похідних казанах юшку. Коні були розпряжені. Обладунки зняті і поскла-

дані на вози. На хоч якийсь, бодай нетривалий опір марно було б сподіватися. Це була фатальна пастка. Чуже військо віщувало не битву, а велику різанину.

Від розпачу, від безнадії, від безсилої люті на очі Едуарда вдруге за цей день набігли сльози. За свої молоді роки він ще не встиг загартувати серце на жорстких і крутих зворотах долі.

– По нас прийшла смерть, – суворо мовив Білл Гастінгс, промовисто кладучи окольчужену руку на держак меча.

Едуард сумовито пробурмотів:

– Так рано вмирати...

Томас Монтгомері, затуляючись щитом, встав поперед нього. Хоробрий юнак ладнався загинути першим.

Едуард розчулився і покликав:

– Томе!

– Слухаюсь, мілорде.

– Стань на коліна.

І коли Томас похилився, Едуард висмикнув меч і лягнув лезом по плечу юного вояки:

– Я обіцяв тобі: або поляжеш із честю в бою, або здобудеш у січі золоті рицарські шпори. – Сьогодні ти матимеш і перше, і друге. Так судилося! Посвячую тебе в лицарі, мій вірний хлопче! Служи, як належить шляхетній людині.

– Служитиму до скону, до останнього подиху! – палко запевнив юнак, якому раптом на мить всміхнулося щастя.

– Вони зупинилися! – схвильовано гукнув лорд Гастінгс, що безупинно пас очима чуже військо.

Грізна валка справді зупинилася. Тепер вона купчилася і розросталася в темну хмару, що всотувала в

себе все нові струмочки загонів. У повітрі тріпотіли різноколірні штандари, банери та прапорці лицарів-ватагів з вояками власних феодинів. Воістину: сила кутків не шукає. Проте, хоч сонце всім світить, та не однаково зігриває. Вояцтво Едуарда теж не ховалося, бо й сховатися в полі нема де.

Аж ось від чорніючої хмари відокремилися три темні, рухливі краплини – три вершники на баских конях. Вони хутко помчали до горба, де поміж хрестом і шибеницею майорів прапор Йорків із Білою Трояндою на лазуровому полі та жовтими нормандськими левами, неодмінними геральдичними знаками кожної парості з родовідного древа Плантагенетів.

Коли вершники наблизилися, то з яскравого, картатого вбрання середущого стало зрозумілим: він – герольд. Як і належало, його супроводжували прапорноносець із покищо згорнутим полотнищем та рекордер³⁶ із посрібленою сурмою.

Виклик на двобій, чи що?

Та ось розгорнувся й залопотів на вітру стяг з вискаленим ведмедем³⁷ на полотнищі.

Рекордер засурмив, вимагаючи належної уваги, і гукнув:

– Уорік!

Радісний гомін покотився долиною: свої! Прибув непереможний граф Уорік, син хороброго Солсбері! Для ще мить тому смертельно наполоханих вояків Едуарда це був несподіваний дар небес. Кожен з них почувався так, немов був приречений до страти, але дістав помилювання, коли над шиєю вже зблиснула безжальна сокира ката. Нікому ж не кортіло вмирати...

³⁶ Оповісник, глашатай.

³⁷ Один з геральдичних елементів у гербі Уоріка.

– Слава Уоріку! – дзвеніло в полі.

На radoцax солдати Едуарда побігли до новоприбулих, щоб обніматися та брататися, шукати знайомих, а можливо, й родичів.

Швидко сутеніло. Невдовзі згасли на побляклому обрії останні відблиски сонця. Насувалася холодна й вогка ніч.

Едуард Йорк та Вільям Гастінгс запросили до свого невеличкого похідного намета сера Ричарда Невіля, графа Уоріка, найстаршого нині спадкоємця в цьому славетному клані після загибелі його батька герцога Солсбері. Меткий Том Монтгомері спритно порався біля переносної жаровні, розпечуючи на вугільних жаринах срібні ложки. Так він готував для панів гарячий фліп – підсолонену горілку в суміші з пивом, яку підігрівають просто в кухлі розжареною на вогні мішалкою. Та за браком її вирішили обійтися срібними ложками з дерев'яними ручками.

Старший від Едуарда на якихось дюжину років граф Уорік виглядав серед молодиків мало не патріархом. Одягнений він був просто – у шкіряну ньюмаркетську куртку, що тісно облягала тіло. Барчистий крем'язень Уорік у ній походив на міцну вилівку. Його широке обличчя з коротким кирпатим носом, що було рідкісним серед довгастих облич нащадків норманів, дещо важкуватими щелепами та випнутим твердим підборіддям нагадувало бульдога. Та й удача у нього була, коли на те пішло, теж бульдожа – як ухопить, то вже триматиме мертво.

Зрозуміло, розмова точилася навколо останніх подій. Уорік привіз, можна сказати, торбу новин, кожна з яких важила надто багато. Битва під Сенделкастлом відбулася на Різдво Христове, а зараз уже з

тиждень тому як минув Валентинів день³⁸, той підсмачений елем та веселилими жартами день, коли в мирні часи хлопці не вбивають один одного, а на затишних і хвилюючих кожного посиденьках обирають собі наречених. Так ще донедавна було, та й минулося...

Едуард, збираючи на допомогу батькові загони баронів-прибічників, рухався із заходу, від самого Бристоля у Глостершайрі. Шлях його був нікому не знаний, тому й вісті його обминали. Тільки тепер про нього прочули, коли він наблизився до кордонів північних графств. Ось чому старший спадкоємець Ричарда Йорка нічогосінько не відав з того, що коїлося в Англії останнім часом. Навіть про загибель батька не знав до цього злощасного, але й переможного дня. Його перша самостійна битва біля Мортимерового хреста, мабуть, не забудеться...

А вісті були не з втішних. Такий уже випав день, що його весь час мережило добро та зло, радість і лихо. Воістину, кожен біб має чорну цятку. Однак ніхто не спроможеться зробити посміховиськом того, хто сам сміється з власних невдач. Не втратив здорового глузду в біді – уже півбіди.

– Я розумію твій сум, Еде, – казав Уорік, – доля нас обох осиротіла. Але я свій сум залив слізьми ще давно, ще в січні. Проте твоя скорбота ще примножиться, коли я оповім, що коїлося потім, опісля злощасної різанини.

Рівно горіли свічки. Уорік нерозважливо посьорбував фліп із паруючого кухля, який тримав у долонях, гріючи руки. Вигляд мав цілком спокійний і опанований, ніби й не дав щойно лиховісної обіцянки.

³⁸ 10 лютого (за тогочасним календарем).

– Як державний охоронець особи короля, я тоді, ясна річ, безвилазно сидів у Лондоні. Та ледь до мене добігла зла вість, як я зібрав військо, що було під рукою, і рушив навперейми королеві. А втім, хутко з'ясувалося, що войовнича Медж і сама на мене полює! З усім вояцтвом північних лордів вона швидким маршем рушила на Лондон. Отож, далеко мені йти не довелося. Зіткнулися під містечком Сендріч, неподалік від столиці. Сили були нерівні – моя жменька проти всієї північної потуги з Ланкастера, Нортумберленда, Камберленда та Уестморленда, а також баронів з інших графств, що поспішили приєднатися до переможців. Отакої! Бачив я, що прагне Медж обірвати Білу Троянду по пелюстці, побити прибічників Йорків поодинці, не дати нам скупчитись у міцний кулак. Розумів я це, але й уникнути битви було вже неможливо.

Уорік на хвильку замовк, а тоді переконано похитав головою в задумі:

– Що не кажіть, а королева Медж таки не дурна! Як не крути, а з неї вийшов добрий воєвода, хоч і в спідниці...

Подумки чесний Уорік не міг не поцінувати належно королеву Маргариту. Не її жагучу південну вроду, яка теж вражала і незмінно втішала очі, а її воїстину чоловічу вдачу, завбачливу наснагу, гнучкий розум і вперту заповзятість. А її коханці! Вона не соромилась ні першого, ні другого – ні Сеффолка, ні Сомерсета. А до загибелі обох спричинився він – Уорік. Чи вибачить йому королева? Годі й сподіватися! А зараз анжуйська тигриця прибирає Англію до своїх пазуристих лап.

І справді, чого вартий був би король Генріх без своєї войовничої до несамовитості половини? Чи не мрі-

яв король постригтися і податися в монастир, аби ти-хо й мирно поклони бити во славу Господню? Якби так сталося, не мала б Англія кривавого клопоту. Так, з ним одним не виникло б жодної мороки, щодо цього Уорік не мав найменших сумнівів.

Та от – королева!

Недарма нещасний Ричард Йорк назвав цю французьку парость зарізяки Фулька Чорного та дияволиці Мелюзини «анжуйським залізом в англійській позолоті». Смілива жінка? Усе, що справжнє, слід визнавати. Не варто тьмарити розум почуттями. Усе слід сприймати розважливо, незалежно від того, подобається воно тобі чи ні. Адже лише за умови реальних оцінок є надія вберегти голову від ката у цьому скаженому світі невгамовних шаленців.

– Хто ж переміг під Сендрічем? – нетерпляче запитав Едуард.

Він не мав сумніву, що запитує звитяжця. Інакше звідки в графа Уоріка військо? Та й самому б йому на випадок поразки не носити голови. Як мститися ворогам люта Маргарита, вже відомо...

– Ніхто, – спокійно відповів Уорік, – нема ні переможців, ані переможених, бо й битва, власне, не відбулася. Незначна сутичка – не більше, – і пояснив: – Мені конче було необхідно зберегти військо, а для цього слід було будь-що уникнути битви. Інакше ми б оце не розмовляли. Сили виявилися надто нерівні.

Очі Едуарда збуджено палали. Чи то грали в зіницях мінливі відблиски свічок? Він не втримався і не дуже вдало бовкнув:

– Я чував про гучні перемоги Уоріка, але ще ніколи не чув, щоб він зганьбив себе поразкою.

– І зараз не почувеш, – поблажливо, ніби вибачаючи запальність юнака, посміхнувся граф. – Знай: я пожертвував обозом, аби зберегти військо. І ось воно – усе твоє! А спокусилася на обоз Маргарита лише тому, що в ньому ховався від мечів нікчема Генріх.

– Отже, – понуро докинув Гастінгс – король знову з Маргаритою...

– Так! – не перечив Уорік. – Бо він нам уже не потрібний. Угоду парламенту порушено, а тому й скасовані його ухвали. Але що важливо: городяни зачинили браму Лондона і не впустили до Сіті ні Генріха, ані Маргариту з військом. Лондон не зрадив Білій Троянді! Тоді розлючена Маргарита вирушила до Йоркшайра, аби винищити справжніх спадкоємців корони. А я, ледь почув про це, негайно вирушив теж, аби мерщій з вами об'єднатися і вчасно попередити. І ось я тут!

– Тоді вперед, на ворогів! – запалився Едуард.

– Щоб вмерти? – звів на нього мудрі очі Уорік. – Їх зараз – тридцять тисяч, а нас усіх, бачив я, не буде й п'яти...

Холодом повіяло від цих слів. Цвинтарним холодом, від якого не зігріває і гарячий фліп. У наметі якось одразу стало незатишно. Світ за його тонкими стінами вмить зробився зловорожим.

– Що ж нам робити? – збентежено мовив Едуард. – Зняти кольчуги, обрядитися, в жалобні сутани й відспівувати самих себе? – нараз непокорена кров Йорків збурила його: – Та чи не ліпше карбувати молитви на шоломах ворогів?

Уорік приязно поглянув на нього:

– Чудово, мій хоробрий принце! Я також цієї думки. А тому відрядив нагальних гінців до наших дру-

зів, аби якнайхутчіш приходили зі своїми загонами до Лондона. І я певен, що туди на збір уже поспішають мій брат Хью Монтегю, лорд Стерн Фолкенбрідж і граф Кент. А ще герцог Норфолк, сер Джон Говард, шериф Честера та Флінта лорд Томас Стенлі та граф Пемброк. За нами потуга, яку не здолати!

І все ж щось лишалося недомовленим, щось нуртувало думки. Едуард морщив лоба, Гастінгс, ховаючи очі, тупився в кухоль. Навіть у безпосереднього Монтгомері обличчя не повітлішало.

Нарешті Едуард зронив запитання, яке визрівало в цій непевній мовчанці:

– Але чому збір призначено в Лондоні, коли військо Маргарити подалося до Йорка?

Уорік споважнів. Цим молодикам треба геть усе розжувати, до рота покласти та ще й піддати коліном, аби проковтнули? Ніяк не можуть збагнути, що однією бійкою, хоча б і вдалою, суперечку Троянд про корону не вирішити.

– А тому, юначе, – терпляче пояснив граф, – що саме в Лондоні, в абатстві Вестмінстер, вінчають на царство англійських королів. Ми теж підемо до Лондона. Для чого? А для того, щоб невдовзі ти вийшов з Вестмінстера законним королем Едуардом Четвертим! – із притиском підкреслив: – Барони охоче підуть за вінчаним державцем, але не підтримають заколотника. Бо кожен заколотник – це державний зрадник! Шлях за ним один – на плаху. Збагнув?

Задум Уоріка приголомшував. Така виключна зухвалість нікому не спадала на думку. Воно й не дивно, бо в історії Англії ще не було випадку, щоб при живому королі хтось сам повінчався б на царство. Це був

справді нечуваний задум. Але оте нечуване було мовлене і було почуте.

А крем'язень Уорік простяг розчепірену руку, немов прагнув ухопити щось невидиме:

– Хай втішається на небесах славний Ричард Йорк, коли побачить, як я зірву зі скронь нікчемного Ланкастера корону і видеру державний скіпетр з його кволих рук! – і він сказав те, що сьогодні вже чув Едуард з вуст відданного Білла, але слова Уоріка були сповнені реальним змістом, а не просто добрим побажанням: – Ти вже не принц, не граф Марч, не герцог Йорк! Віднині ти – король Англії! Я, граф Уорік, перед небом присягаюся: королівський трон – твій, мій любий небоже!

...Вранці, ледь на обрії почало сіріти, сурми і ріжки підняли військо в похід. Є гарне староанглійське прислів'я: «Як нема розумного, то й дурень на стільці посидить».

Розділ 24

ХАЙ ЖИВЕ СЛАВНИЙ КОРОЛЬ ЕДУАРД!

Ніхто не замислювався над тим, що порушує освячену віками формулу спадкоємності влади – «Король вмер, хай живе король!» Генріх Ланкастер був живий. Він просто зник з очей. Зник без корони та державного скіпетра. Ці королівські інсигнії він замкнув у схові монаршої скарбниці в Тауері. Та замки сховків перед зухвалим Уоріком відчинилися, і він наклав владну длань на королівські регалії, щоб якнайшвидше обрядити в них свого осиротілого племінника. Буквально на очах зів'яла Біла Троянда Ланкастерів. Натомість пишно квітла лілейними барвами Червона Троянда Йорків, визивно виставляючи напоказ гострі шпичаки. З короля-втікача, не ховаючи зневаги, вуличні дотепники кепкували: «Живе, як півень у казані».

Скрізь у Лондоні, куди не посунься, стовбичили вояки прихильників Йорка, що похмуро дбали про порядок і підозріло поглядали на кожного, хто не виявляв радісного пожвавлення. Виявляти прихильність до Ланкастерів стало небезпечно. Будинки їхніх прихильників безкарно пограбували. Вбили кількох

слуг, що боронили хазяйське майно, та на ці «дрібниці» ніхто не зважав.

А до Лондона один по одному все надходили добряче озброєні ватаги войовничих баронів із Глостера, Монмута, Корнуела, Девона, Гемптона, Веркшайру, Уїлта, Дерсета, Серрі і Кента. Здавалося, весь Південь здійснюється на борню проти Півночі. Якщо додати загони із західних земель Порфолка, Ессекса, Герефорда та Сефолка, то складалася вражаюча потуга. І все-таки вона була тисяч на п'ять менша, аніж вдалося згуртувати могутнім можновладцям Півночі. Однак для ока городян, яке усе сприймало, мов крізь збільшувальне скло, це було непомітно. Навпаки! Здавалося, отакої сили-силенної вояків Лондон ще й не бачив.

А найголовніше, Едуарда підтримали грішми гендлярські гільдії Сіті, так само як недавно вони фінансували династичний заколот його батька Ричарда Йорка. Золото дзвеніло в Лондоні, і цей звабний дзвін матеріалізувався у тисячоголосий зойк хмільних горлянок:

– Хочемо на престол Едуарда!

Перше березня 1461 року тисячні натовпи галасливих городян зішлися на полі святого Джона у Клевкервелі за околицею Лондона. Сер Стерн Фолкенбрідж, що мав на диво оглушливий голос, запитав, а його слова по всіх кутках дружно проголосили гучномовні рекордери, аби кожен почув:

– Чи хочете мати королем безумця Генріха Ланкастера?

Хтозна, кого на ланах святого Джона того дня вродило більше, городян чи вояків. Проте всі ревнули у відповідь напрочуд злагоджено, бо ніхто не жадав вскочити у прикру халепу:

– Ні, ні, ні! Ми не хочемо його! Волиємо Едуарда Йорка.

– А чи будете ви, – заgrimів гучномовний лорд, – шанувати короля Едуарда Йорка?

– Будемо, будемо!

– А чи будете слугувати йому вірою та правдою?

– Будемо, будемо! Хай живе славний король Едуард!

Глас народу – глас божий. Як і слід було чекати, всенародна вистава завершилася дармовою випивкою...

Третього березня у Вежі Бейнарда в Тауері зібралася збуджена ватага графів, баронів та лицарів. Вони теж одностайно проголосили Едуарда Йорка монархом Англії «за рахунком Четвертим з таким ім'ям». Як усі й сподівалися, голоси були щедро позолочені грошовими дарунками з державної казни. Від імені молодого короля граф Уорік урочисто оголосив про майбутні конфіскації земель зрадливих посіпак Білої Троянди Ланкастерів і чесний перерозподіл земель серед хоробрих, вірнопідданих прибічників Троянди Червоної, які тут, у Бейнард-кастлі, присутні.

– Хай, живе добрий король Едуард! – радо ревнули ошчасливлені спокусливою обіцянкою графи, барони та лицарі.

Наступного дня пишна процесія рушила з Тауера до Вестмінстера, де молодого короля повінчали короною і вручили державний скіпетр. «Едуард почав владарювати над королівством на четвертий день березня», – скупом зазначив тогочасний хроніст.

Яким був новоповінчаний король?

Надамо слово тим, хто жив у ті далекі часи, бачив дійових осіб на власні очі та знався з ними особисто.

Філіп де Коммін, сеньйор Ренескюра та Аржантона:

«Відтак, належно мовити про великого й могутнього короля Англії Едуарда. В юнацькі роки він став свідком того, як був переможений і загинув у битві його батько, герцог Йорський, разом з батьком графа Уоріка. Граф Уорік опікував короля Едуарда та провадив його справи, поки той був молодий. Правду кажучи, він і зробив його королем, задля чого скинув (з трона) короля Генріха... Повертаючись до короля Едуарда, треба зазначити, що у той час, коли він осягнув свої прагнення, він був наймолодшим та найвродливішим державцем на світі; він як ніхто інший полюбляв розваги, жінок, святкування, бенкети та полювання».

Домініко Манчині, секретар вєнського єпископа Анджело Като, котрий виконував і окремі дипломатичні доручення французького короля Людовіка XI і писав докладні звіти:

«Едуард був від природи шляхетним і привітним, але коли йому траплялося розлютитися, він здавався оточуючим жахливим. Він був приступним як для друзів, так і для інших людей, навіть найменш шляхетних... Він охоче зустрічався з тими, хто прагнув його бачити, і використовував будь-яку можливість, аби привертати увагу до своєї величної статури вуличних гаволовів. Він був настільки байдужий до палацового етикету, що коли бачив новоприбулого, збентеженого його зовнішністю і королівською величчю, він поклавши тому руку на рамено, траплялося, підбадьорював того. Позивачів і тих, хто скаржився на несправедливість, він охоче вислуховав. Не будучи

жадібним, він все ж таки так жадав грошви, що у гонитві за нею набув репутації скнари... В їжі та питві він відзначався повною нестримністю: у нього було за звичай, як я дізнався, приймати нудотне задля задоволення знову натоптати черево... Він упадав без розбору за одруженими та вільними від шлюбу жінками, за шляхтянками та особами низького походження, однак домагався їх не насильством. Він спокушав їх грішми й обіцянками, але коли вони вже були підкорені, він втрачав до них цікавість».

Отже, Едуард охоче вислуховував скривджених, волочився без розбору за жінками і легко підпадав під каблук чарівниць, які пручалися і до часу не корилися його палким пристрастям. Саме ці риси його характеру й призвели до трагічного розриву з графом Уоріком, внаслідок якого в Англії знову щедро пролилася кров. Та це сталося пізніше. А зараз...

А зараз військо Едуарда, об'єднане прагненням наживи, злагоджено рухалось на Північ. Була одна корона на дві голови. Отож, одна голова була зайвою. Виходило так, що одного з двох мав повінчати на королівство меч. Усю Англію нуртувало питання: яка Троянда розквітне на монаршому гербі – Червона чи Біла? Не раз траплялося в Англії, що спалювали свічку, шукаючи іншої. Воно й справді: на ель у новій корчмі у кожного пенс завжди знайдеться. І в нового хазяїна завжди щось можна видурити, надурняк хильнути...

В оточенні вельможних ватагів загонів, запанцерованих у тьмяно виблискуючі обладунки, статний Едуард, возсідаючи на коні, височів над усіма. Гривастий звір під ним неспокійно бив копитом. Монарх споглядав на збройну валку, що з грукотом і галасом

сунула повз нього, з крутенького горба, вкритого темнілим вогким снігом. На його гладкому обличчі з міцним рум'янцем на всю щоку сяяла привітна усмішка. Адже Божому обранцеві не до лиця тривога чи хвилювання.

Далеко, аж за обрій лунало:

– Слава королю Едуарду!

* * *

Отак пророцтвом леді Глостер була позначена війна Троянд – Червоної Ланкастерів та Білої Йорків. Філіп де Коммін у своїх мемуарах меланхолійно занотував: «За час війни між родами в Англії відбулося сім чи вісім великих битв, у котрих загинуло 60 або 80 принців і сеньйорів королівської крові». Чарівна дияволиця Мелюзина вдосталь впилася крові своїх знавіснілих нащадків.

ЗМІСТ

Розділ 1. Божий суд на Чіпсайді	3
Розділ 2. Анонімна хроніка	13
Розділ 3. Тінь Уота Тайлера	19
Розділ 4. Корок у «Пляшковій шийці»	26
Розділ 5. Зразок куртуазної розмови	32
Розділ 6. Сіттіз Стоун	40
Розділ 7. Різанина на Лондон-бліджі	46
Розділ 8. Лис із вовчої зграї	55
Розділ 9. Кенілворт-кастл	64
Розділ 10. Турнір, що не відбувся	73
Розділ 11. Хто державець у королівстві?	80
Розділ 12. Мир за голову коханця	91
Розділ 13. Меч Уоріка	101
Розділ 14. Наввипередки з королем	110
Розділ 15. Перший імпічмент	116
Розділ 16. Гендель за корону	122
Розділ 17. Лишився тільки титул	132
Розділ 18. Забрунькувався новий заколот	138
Розділ 19. Криваві троянди на снігу	143
Розділ 20. Паперова корона	152
Розділ 21. Три сонця на обрії	160
Розділ 22. Хто успадкує батька, як не син?	160
Розділ 23. Нечуваний задум Уоріка	175
Розділ 24. Хай живе славний король Едуард!	185

Літературно-художнє видання

Юрій ЯЧЕЙКІН

ВІЙНА ТРОЯНД

Відповідальна за випуск *Ю. Оскольська*

Підписано до друку 21.01.2005.

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 11,16. Обл.-вид. арк. 6,05.

Гарнітура Ukrainian SchoolBook. Друк офсетний.

Наклад 2000 прим. Зам. № 333.

Надруковано у ТОВ "Фактор-Друк",

м. Харків, вул. Саратовська, 51.

Тел.: (057) 7175-185

ТОВ "Джерела М", 04071, м. Київ, а/с 110

Телефон для оптових покупців: (044) 467-50-24

Ще за сотні років до народження Генріха на королівську родину впало прокляття...

Так починаються казки. А в реальному королівському житті змови, інтриги й заколоти чатують на кожному кроці, зрада дихає в спину і гострить мечі. Тут уже не до старовинних пророцтв. Однак прокляття теж не спить, прокляття має власну волю і терпляче очікує слушної нагоди...

Роман Юрія Ячейкіна «Війна Троянд» є продовженням історії з книжки «Друге бажання королеви». Тепер перед молодою королевою постає складне питання: як втримати корону, державу й саме життя?

Юрій Ячейкін знає відповідь. А ти?

ISBN 966-365-006-0

9 789663 650067